

NYS PROG

NU

N Y S P R O G N U

MODERSMÅL-SÆLSKABETS

Å R B O G

2 0 0 6

C.A. REITZELS FORLAG A/S

NYSPROG NU

© Forfatterne, Modersmål-Selskabet
og C.A. Reitzels Forlag

Bogen er sat med Garamond
og trykt hos Clausen Offset A/S, Odense

ÅRBOGSUDVALGET:

Gerda Thastum Leffers

Claus Tilling

Bent Pedersbæk Hansen

Omslag og grafisk tilrettelægning:

Kitte Fennestad MDD

Redaktionel tilrettelægning:

Michael Blædel

Bogen er udgivet med støtte fra

Undervisningsministeriets tips- og lottomidler

Printed in Denmark 2006

ISBN 87-7876-477-7

INDHOLD

Forord	
GERDA THASTUM LEFFERS	7
Tallenes tale	
BENT PEDERSBÆK HANSEN	15
Nysprog, gammelsprog – og ældresprog	
HENNING KIRK	27
Vi skal jo desværre prioritere...	
NIELS HØIBY	37
Newspeak – toppen af et isbjerg	
CHRISTIAN KOCK	47
Virkeligheden venter på at få ord sat på sig	
VILLY SØVNDAL	61
Verden ifølge den offentlige mening	
MARIANNE JELVED	73
“Det hedder det ikke!”	
PERNILLE FROST	79

Vend sproget på hovedet	
HELLE BØNLØKKE	87
Den tvivlende elite	
CLEMENT BEHRENDT KJERSGAARD	93
I sport er nysprog blevet fælleseje	
STEEN ANKERDAL	109
Engelsk – et spørgsmål om magt?	
MARGRETHE HEIDEMANN ANDERSEN	123
‘Ænglis’ som nysprog	
CHRISTIAN N. EVERSBUCH	129

FORORD

GERDA THASTUM LEFFERS

Modersmål-Selskabet håber med bogen her at kunne skabe debat om sprogets farlighed. Vi møder hver dag eksempler på det manipulerende sprog, som det anvendes i reklameøjemed, og den opmærksomme iagttagelse af tidens tekster nøjes ikke med at registrere glidningen ind i nysproget, men tager stilling for eller imod uden dog (medmindre det er en faglig opgave for ham/hende) at gøre mere ved det. Det betyder i værste fald, at det der først stødte an langsomt men sikkert legaliseres.

Derfor skal vi have debatten, som bogens tekster er første trin i.

Vi bad forfatterne tage udgangspunkt i en synopsis, udarbejdet med George Orwells roman "1984" som inspirationskilde.

De der har læst "Kammerat Napoleon" (1947) og "1984" (1949) vil vide, at der er tale om grumme forudsigelser, der som tiden gik viste sig stærkt overdramatiserede, som dommedagsprofetier heldigvis har tilbøjelighed til, men den snært af sandhed, dette råben vagt i gevær som "1984" indeholder, bør vi som sprogbevidste aktører i dagligdagen i 2006 nok huske os selv og hinanden på.

Herværende årbogs forfattere hjælper os til det ved at belyse spørgsmålet fra forskellige sider i et godt og naturligt sprog, lige langt fra kancellisprog og nysprog.

George Orwell skriver (som levede han i årene omkring 2050 og kiggede tilbage på året 1984, som var det sproglige rædselsår han forudsagde 35 år før):

Det var umuligt at oversætte nogen Gammelsprog-tekst til Nysprog, hvis ikke den enten handlede om en teknisk proces eller om en meget enkel, dagligdags handling, eller dens tendens allerede var ortodoks (godtænkende hed det på Nysprog), i praksis betød dette, at ingen bog skrevet før 1960 kunne oversættes i sin helhed. Litteratur fra før revolutionen kunne kun oversættes ideologisk, dvs ændres både i mening og sprog. (...) En stor del af fortidens litteratur var faktisk allerede ved at blive ændret på denne måde. Prestigehensyn gjorde det ønskeligt at bevare mindet om visse historiske skikkelser samtidig med, at man bragte deres værker på linie med Engsocs (Engelsk Socialismes) filosofi. En del forfattere såsom Shakespeare, Milton, Swift, Byron, Dickens og andre var derfor ved at blive oversat; når arbejdet var afsluttet ville deres oprindelige skrifter blive tilintetgjort tillige med alt, hvad der endnu fandtes af fortidens litteratur. Disse oversættelser var vanskelige og skred kun langsomt fremad, og man regnede ikke med, at de ville være færdige før det første eller andet årti af det én og tyvende århundrede. Der var også store mængder af faglitteratur – uundværlige tekniske håndbøger og lignende – der skulle behandles på samme måde.

Skrækken for totalitærstaten ligger latent hos Orwell, men nøjes vi med at se hans skrækbilleder af den sproglige udvikling og indsnævringen af ordforråd som den absolutte betingelse for åndelig og intellektuel vantrivsel af såvel enkelt individet som hele samfundet, kan vor fantasi sagtens jævnføre det noget letkøbte sprog, vi hører om os hver dag, med romanens tre sproggrupperinger i A, B og C sprog. Færre ord, færre nuancer – også i hvert enkelt ords betydning, det er en kurs vi viljeløst går med på, fordi det er mest bekvemt at “snakke som dem i reklamerne”. Pingerne

har publikum, og hvem vil ikke gerne have det – de charmer sig frem og snakker med indforstået tonefald, så det er vel egentlig en udvikling, som nogen vil sige er en fremgang. Spørgsmålet er åbent for bogens skribenter, og de kommer med gode bud.

Bogens artikler viser ved eksempler, at vi sprogligt er sløvet allerede, og netop på den måde Orwell advarede imod. Vi véd det hver især, og vi véd, at *de andre* også véd det. Alle véd også, at det ikke *kun* er sørgeligt, men at visse skub fremad til gavn for opmærksomheden på skævheder i det politiske liv og dermed samfundets trivsel eller mistrivsel, desværre er betinget af et kortfattet sprog, der er krydret med gloser alle kender fra medierne. En sympatisk person med tillidsvækkende ydre og gestik har “indført” det. Vi lider ved det, men samtidig bruger vi gloserne, undgår dem ikke – højst tilføjer vi *som det hedder*. Vi skal bruge sproget til at stoppe *nysproget* med, og det kræver åbenbart mere energi, end vi har tilovers i en stresset hverdag.

“Selvfølgelig er det helt uacceptabelt” véd vi på forhånd den ansvarlige minister vil sige, enten det er PETS fortrolige meddelelser, der flager i luften på Gentofte station, eller der er begået et justitsmord eller et konkret mord ved et uheld. (Rart nok at vide, at de folkevalgte ikke finder sligt acceptabelt).

Ingen nuancer, ingen forklaring, hvor sproget tages i brug på en menneskevenlig måde. “Jeg tager det fulde ansvar” er en udtalelse, der giver den talende pondus. Vi véd godt, at ansvaret bliver delt i mindre bidder, men pondus er ikke delelig. Udtalelsen betyder i praksis, at sagen ligger stille på formentlig ubestemt tid.

Forenklede og forsimplede udtryk bremser tankevirksomheden hos det lyttende medmenneske, og Orwells skrækbilleder kan blive virkelighed.

Han definerer ordgrupperne A, B og C i sine dommedagsprofetier sådan:

Ordliste A bestod af de ord, der var brug for i det daglige liv, udtryk for at spise, drikke, arbejde, klæde sig på, gå op og ned ad trapper, passe sin have, lave mad og så videre. Den bestod næsten udelukkende af ord, som vi allerede har, ord som ramme, løbe, hund, træ, sukker, hus, mark – men i sammenligning med det nuværende engelske ordforråd var ordenes antal ringe, og samtidig var deres betydning langt nøjagtigere defineret. De var blevet rensset for tvetydighed og betydningsnuancer. Så vidt muligt var et Nysprog- ord fra denne gruppe simpelthen en staccato lyd, der udtrykte ét klart begreb. Det ville have været ganske umuligt at bruge A-ordene til litterære formål eller i politiske eller filosofiske diskussioner. De skulle kun udtrykke enkle, hensigtsmæssige tanker, der gerne beskæftigede sig med konkrete ting eller fysiske handlinger. (...) Ethvert ord (principielt gjaldt dette selv meget abstrakte ord som *hvis* og *når*) kunne anvendes som verbum, substantiv, adjektiv eller adverbium.

Endvidere – og også dette gjaldt principielt alle sprogets ord – kunne man danne det modsatte ord ved hjælp af forstavelsen *u-* og forstærke et ord ved hjælp af forstavelsen *plus* – eller, hvis man ønskede en endnu stærkere virkning, dobbeltplus –. For eksempel betød *ukold* “varm”, medens *pluskold* og *dobbeltpluskold* betød henholdsvis “meget kold” og “overordentlig kold.”

Man kunne også ligesom på moderne engelsk variere betydningen af næsten alle ord ved hjælp af forstavelser som *før-*, *efter-*, *op-*, *ned-*, o.s.v.

På denne måde blev det muligt at reducere ordforrådet kolossalt. Når man for eksempel havde ordet *god*, behøvede man ikke ordet *dårlig*, eftersom den ønskede mening udtryktes ligeså godt eller rettere endnu bedre med *ugod*. Når man

havde to ord, der udtrykte modsatte begreber, behøvede man blot at bestemme, hvilket der skulle afskaffes. Mørk kunne for eksempel erstattes med ulyd eller lyd med umørk, hvad man nu foretrak. (---) I alle verber var imperfektum og perfektum participium ens og endte på -ede. Imperfektum af stjele hed stjælede, af tænke tænkede o.s.v. (...) Et ord, som var vanskeligt at udtale, eller som let kunne misforstås, blev betragtet som et dårligt ord og derfor indsatte man nu og da for at opnå større tydelighed ekstra bogstaver i et ord.

Selvfølgelig er der hér tale om en sproglig forenkling i politisk hensigt. Den bevidste indoktrinering er til at tage at føle på. Det gør den for så vidt nemmere at gardere sig imod. Modsat den sprogfrenkling og forsimpning vi møder i vores dagligdag i et ikke specielt revolutionstruet dansk samfund.

Vi kender også den sprogfrenkling/-forsimpling, der kan virke morsom, alvorlig, praktisk, hensigtsmæssig – på skift eller samtidig – og fungerer som en dragt vi tager af og på, eftersom vi fester og er på slap line eller stiller op til grundlovsforhør eller konfrontation med en overlæges udarbejdede alvorlige diagnose. Vi må have lov at skifte sprogdragt, hvor det er hensigtsmæssigt.

Fantasiens har i årbogen her fået udfordringer og frit løb indenfor samme synopsisramme, og det har givet netop så forskellige artikler med så tilpas mange ligheder (positive overlapninger), som vi havde forestillet os. Sådan cirka.

Men for nu ikke at hemmeligholde ordliste C hos Orwell, så dette:

Ordliste C supplerede de to andre og bestod udelukkende af videnskabelige og tekniske udtryk. De lignede de udtryk vi bruger i dag, og konstrueredes af de samme rødder, men som

sædvanlig sørgede man for at definere dem nøje og rense dem for uønskede betydninger. De fulgte de samme grammatiske regler som A- og B-ordene. Meget få af C-ordene anvendtes i daglig tale eller i det politiske sprog. Enhver videnskabsmand eller tekniker kunne finde alle de ord, han havde brug for, i den ordliste, der dækkede hans speciale, men ordene i de andre lister havde han som oftest kun et meget overfladisk kendskab til. Kun meget få ord forekom i alle lister, og der var ingen ord, der kunne give udtryk for, at videnskab var en bestemt systematisk form for tænkning, ligegyldigt hvilken gren af den det drejede sig om. (...)

Når Gammelsprog først var fuldstændig afskaffet, ville den sidste forbindelse med fortiden være afbrudt, Historien var allerede blevet skrevet om, men utilstrækkeligt censurerede brudstykker af fortidens litteratur fandtes endnu hist og her, og så længe man besad kendskab til Gammelsprog, kunne man læse dem. I fremtiden ville sådanne brudstykker være uforståelige og uoversættelige, selvom de undgik tilintetgørelse.

George Orwell blev kun 47 år gammel. Teoretisk kunne han sagtens have oplevet året 1984 og dermed have konstateret, at hans dommedagsprofetier ikke blev opfyldt, men dog heller ikke blev latterliggjort af den sproglige udvikling der pågik i årene fra 1949, hvor han skrev bogen; dén bog som måske har noget af æren for, at det ikke sprogligt er gået værre, og at de sprogbevidste i dag er opmærksomme på, hvilken risiko for indsnævret tankevirksomhed der opstår – ud over det at vi snydes for nuancer og mangfoldighed i udtrykket og dermed for værdifulde musikalsk retoriske oplevelser – når og hvis gloserne mister deres udtryksværdi og forringes i antal.

Tak til forfatterne for den store interesse for temaet og for de glimrende artikler den har ført til – og tak på forhånd til læserne som vi håber vil engagere sig i emnerne og få lyst til at deltage når vi indbyder til præsentation og debat i anledning af årets udgivelse i nær fremtid.

NOVEMBER 2006

TALLENES TALE

BENT PEDERSBÆK HANSEN

En sammenligning hentet fra den geografiske videnskab, *kortet er ikke landskabet*, kan bruges til at vinde forståelse for sprog i almindelighed. På samme måde, som kortet ikke er landskabet, er sproget ikke virkeligheden; enhver beskrivelse af verden eller en nok så lille del af den er en reduktion af en langt mere kompliceret mangfoldighed. Måske en nyttig reduktion med henblik på et eller andet formål – i så fald kan reduktionen få status af “sandheden” – men det er vigtigt at holde fast i, at intet sprogligt udsagn er virkeligheden, noget mere eller noget andet kan altid siges.

Et kort er et nyttigt og ofte nødvendigt redskab til at orientere sig og finde vej gennem landskabet, og forskellige kort kan noget forskelligt, nogle giver det store overblik, andre går tættere på. Skal jeg køre i bil fra København til Ringkøbing, må jeg have fat på et kort, der fremhæver de store veje. Vil jeg gå en tur i Grib Skov, er det et andet kort, jeg skal bruge. Hvis jeg faktisk når frem til Ringkøbing, og hvis jeg ikke farer vild i skoven, har kortene været nyttige i henhold til mit formål, man kan sige, at de har meddelt mig noget sandt. Imidlertid er der en del mere, der kan siges både om skoven og om landskabet mellem København og Ringkøbing. Noget af det kan siges ved hjælp af kort – højdeforskelle, bebyggelse, beplantning osv. – noget andet f.eks. byernes navne eller historiske oprindelse kræver sprog herunder talsprog: Hvor mange indbyggere er der i Odense, og hvor langt er der fra Odense til Vejle? Hvor meget, jeg ønsker at få at vide, afhænger af min hensigt med rejsen, og der vil altid være mere

at sige; hverken kort eller sprog kan få fat på hele virkeligheden, reduktion må der til.

Ved således at se bort fra noget og fremhæve noget andet skaber vi med både kort og sprog orden ud af den kompleksitet, der omgiver os; vi bruger disse redskaber for at forstå og orientere os i omgivelserne. Dette er indlysende, men alligevel kan det være svært at holde fast i tanken, at forståelse er det samme som at se bort fra noget. Redskaberne vi bruger, kortet eller sproget, tjener os så udmærket funktionelt, at vi ignorerer alt det, vi ser bort fra, og så identificerer vi kort og landskab. Eller sagt på en anden måde: med kortet som instrument har vi fået magt, derved at vi behersker omgivelserne og kan finde derhen, hvor vi vil. Kortet bliver den sandhed, der er relevant, og vi glemmer reduktionen. Kortets funktionalitet forleder os til at tro, at dets system af linjer og symboler er tilstrækkeligt til at lede os den rette vej. Først når vi farer vild, tvinges vi til at åbne os for andre informationer f.eks. ved at spørge om vej.

Sprog er også en slags kort, et net af ord, begreber, symboler, som mennesker lægger ud over deres fysiske, sociale og kulturelle omgivelser. Huskereglen *kortet er ikke landskabet* er derfor altid god at have med til eftertanke. Går vi f.eks. ind i en psykoanalytisk sprogbrug og siger om en medborger, at han lider af “posttraumatisk stresssymptom”, minder reglen os om, at en sådan diagnose måske kan være formålstjenlig, men den er ikke sandheden eller virkeligheden, for der er mere at sige om medborgeren end at hænge ham op på en så abstrakt knage. Siger vi om vor ægtefælle, at han eller hun lider af et “barndomstraume” eller en “moderbinding”, ja så har vi lagt det sprogekort ud over samleveren, men lad os ikke bilde os ind, at vi derved har forklaret noget særligt, som regel er det bare lykkedes os at såre partne-

ren, der med rette føler sig krænket over at blive reduceret til en psykologisk term. Måske var det overhovedet klogt at overlade den slags fagudtryk til fagfolk, som ved, hvad de betyder, og som har et klart formål med at bruge dem.

Disse indledende betragtninger for at nå frem til emnet for denne artikel, som er tallenes sprog eller tallene som et element i sproget. Hvilket kort tegner vi med tallene af virkeligheden? Hvilken side af vore omgivelser er det, vi fremhæver, når vi tæller, måler, vejer dem og sætter tal på? Og ikke mindst, hvori består reduktionen; hvad ser vi bort fra, når vi beskriver noget med talstørrelser? Hvad er forskellen mellem at sige "Himmelbjerget er højt" og "Himmelbjerget er 272 m. højt? Mellem "Jesper er en kvik dreng" og "Jesper fik 10,3 i gennemsnit til eksamen"?

Tallenes brug og udviklingen heraf i matematikken er en del af menneskets kulturhistorie ligesom sprogets udvikling. Man antager, at de første systematiske talbrugere var bogholderne i de store mellemøstlige flodkulturer, hvor kongerne havde brug for at have tal på deres ejendomme, specielt af hensyn til skatteoprævning. "Jeg, Hammurabi, er den store kanon her på disse kanter, ejer af 5000 stykker kvæg, 1000 slaver, 100 koner osv." Fyrstens storhed måles i ejendom ved hjælp af talsystemet. De individuelle enheder gøres til elementer i en kategori, f.eks. slaver, der som individer ikke er interessante for en konge, kun deres mængde, dvs. den arbejdskraft de udgør, har interesse for hans formål, nemlig at få jorden dyrket, huse bygget osv. Med talrækken som målestok kan mennesker anskues som dele af en mængde, og for det overordnede formål er det selve mængden, der har interesse: hvor mange soldater, biografængere, vælgere, fodboldtilskuere, demonstranter...?

De babyloniske bogholdere var sandsynligvis præster, der ud over slaver også iagttog og talte stjerner, måneskifter m.m.

hvorved de var med til at grundlægge naturvidenskaberne, hvis succes med hensyn til at forstå og udnytte naturens kræfter for alvor har styrket talmålingernes prestige i forhold til det almindelige talte og skrevne sprog. "Mål alt, hvad der kan måles, og gør det måleligt, som ikke er det", lyder et kendt citat af Galilæi. Analysekraften ved talbeskrivelse lader til at være større end ved sprogbeskrivelse. Forskellen mellem udsagnene "stenen er tung" og "stenen vejer 10 kg." er, at den første sætning har en subjektiv karakter, den kan diskuteres: "Du synes, at stenen er tung, for du er gammel og svag, men jeg kan sagtens løfte den, for jeg er ung og stærk". Den anden sætning derimod har objektiv karakter i kraft af den præcise talangivelse. Er der enighed om målesystemet, og det er defineret videnskabeligt og sanktioneret af myndighederne, er det meningsløst at diskutere andet, end om vejningen er rigtig eller ej. Begge sætninger fremhæver en bestemt egenskab ved stenen, nemlig dens tyngde. Hvilken af dem, der har størst relevans afhænger af synsvinklen. For bygningsarbejderen, der skal slæbe stenen op på 5. sal, er det nok at vide, at den er tung; ingeniøren derimod, som skal sikre, at bygningen ikke falder sammen, har brug for tallet til beregning efter alle regnekunstens regler.

De præcise sammenligninger på grundlag af målesystemer og målinger af bestemte egenskaber ved naturfænomenerne er grundlaget for naturvidenskabernes succes med også praktisk at manipulere med naturen. Hvilket mirakel er ikke f.eks. elektriciteten? Gnider man på en ebonitstang med en ulden klud, kan man med stangen samle en nullermand op fra gulvet, og man kan slutte, at her er der åbenbart en eller anden kraft på spil, men herfra og til alle de vældige maskiner og elektriske apparater, der omgiver os i hverdagen i dag, er der dog et stykke vej. Denne vej er tilbagelagt hovedsagelig ved iagttagelse, måling og

regnekunst. (Dog også ved sprog, eftersom begreber må dannes for de iagttagne egenskaber).

Togene, bilerne, flyvemaskinerne, mejetærskerne er vidunderlige maskiner, som letter samfærdslen og billiggør produktionen. Moderne medicin, præcise kirurgiske instrumenter og bedøvelsesmidler redder menneskeliv og forlænger levealderen. Listen er let at forlænge. Så man må indrømme, at det kort af vore omgivelser, naturvidenskaberne har tegnet, har været formålstjenligt, og man kan let forledes til at tro, at det er selve landskabet eller i hvert fald de væsentligste egenskaber ved naturfænomenerne, disse videnskabsgrene har fået fat på. Dog har i de senere år især klimaforandringerne ført til bekymring for naturudnyttelsens konsekvenser – er der noget, kortlæggerne ikke har fået med?

Naturvidenskabernes gunstige resultater førte til, at også samfundsvidenskaberne og til dels humaniora forsøgte at overtage metoden med at udskille kvantificerbare egenskaber ved deres studieområde, sætte tal på og sammenligne ved hjælp af matematiske og statistiske modeller. For økonomerne gik det lettest, for på deres felt forelå allerede en autoriseret målestok, nemlig pengesystemet; sociologien er kommet godt med og er blevet en talvidenskab; psykologien og de humanistiske fag har ikke kunnet vinde samme status af objektivitet, for på deres områder kan tallene ikke rigtigt få fat på noget interessant. Her er stadig en bastion for forståelse ved hjælp af sprog.

For at blive i billedet med kortet og landskabet, så er det kort, hvormed vi orienterer os i samfundet, et kort domineret af tal. Man kan overbevise sig om det ved at tage en avis eller lukke op for radioen. Irak: så mange dræbte ved bombesprængning, 5% flere end forrige måned. Finanslov: 620 milliarder, så mange % til det ene, så mange til det andet. Kommuner: reformen vil koste milliarder. Opinionsmåling: Socialdemokratiet % frem,

Venstre % tilbage. Økonomi: renten % op, huspriser % ned. Privatliv: skilsmisser % op. Sport: 10,5 sek. 4,03 m. 2 – 0. En verden af mængder og procenter, som samfundsborgeren kan orientere sig efter, dog hjulpet af sprog i baggrundsstof og analyser. Alligevel må man spørge sig selv: hvem har regnet alle de tal ud, med hvilket formål og hvilke konsekvenser, og er talindsigten altid den mest relevante? Spørgsmålene er svære at svare på, for tælle- måle- veje-kulturen er så indarbejdet, at det næsten er umuligt at tænke uden om den.

I privatlivet er gammelsprog, dvs. almindelig dansk, stadigvæk dominerende. Den enkelte forstår sig selv som den person, der bærer et bestemt navn, er født af bestemte forældre, er vokset op et sted, arbejder og har familie og venner. Endnu er vi ikke begyndt at tiltale hinanden med personnummer, og de mennesker, vi holder af, sætter vi ikke tal på. Vore børn holder vi af, hvad enten de får 5 eller 10 i skolen, selvom vi naturligvis er stolte, hvis de klarer sig godt. Vi elsker ikke et andet menneske på grund af målbare kvaliteter eller på grund forskellige detaljer såsom de smukke øjne, det blanke hår eller den humoristiske sans; alt sammen indgår i en helhed, som vi samlet formulerer som visse egenskaber: skønhed, charme, venlighed, indsigt. Alene den analytiske tilgang føles som en usandhed, ja moralsk dadelværdig. Vi bevæges, føler ømhed og bliver i godt humør over at se på en hundehvalp, der leger. Hvorfor det? Grunde kan gives, men vi afstår helst; det er ikke nødvendigt.

Når der kommer tal ind i samlivet, banker fanden på: “Se på tallene her, så meget har du brugt på tøj, mens jeg kun har brugt så lidt!” “Hvad så med alle de øl, du drikker?” “Det står i avisen, at mænd i gennemsnit kun bruger 30% af deres fritid på husholdningsarbejde”. “Jeg er da også på fuld tid, mens du er på deltid”. “Hvad har det med sagen at gøre?” Tal dumper hele tiden

ned med præcise, veldokumenterede “sandheder”, som vi ikke kan lade være med at tage stilling til, hvad enten de er relevante for os eller ej: “50% af befolkningen udgøres af kvinder, men kun 15% af Folketingets medlemmer er kvinder”. Med sådanne uretfærdige tilstande er det jo ikke til at være lykkelig.

Vover man sig bare lidt ud af privatlivet, hvad man er nødt til for at passe sit arbejde, eller hvis f.eks. børnene skal i skole, så tætnes det til, hvad angår tal på de menneskelige relationer – bl.a. som en følge af datateknologiens udvikling, der gør det muligt at registrere, oplagre og sammenligne langt flere informationer end tidligere om den enkelte person.

Enhver, der har prøvet at give karakterer, ved, hvor vanskeligt og usikkert det kan være at reducere et lille menneske, måske et venligt og omgængeligt barn, til et tal: “i matematik får du 6!” Dette tal bliver lagt sammen med tal fra andre fag, divideret med antallet af fag og fremtræder så som et gennemsnit, en tal-dom over eleven, med det skær af objektivitet og autoritet, der er forbundet med tal. Ikke bare 6 i gennemsnit, nej, der er skam også komma og to decimaler. Som om en hvidkitlet videnskabsmand havde vejet en sten eller målt blodtrykket. Så er det, det er vigtigt at holde fast i, at kortet ikke er landskabet, at man er meget andet og mere end 6,5 i gennemsnit, og at karaktersystemet er udtryk for et overordnet formål, som ligger uden for én selv. Måske et fornuftigt formål, som man godt kan tilslutte sig; trods alt er der en vis sportsfornøjelse ved at score karakterer, og en vis information om sig selv får man også ved at blive sammenlignet med andre gennem tallene. Men de overordnede formål, disciplinering, sortering, hierarkisering ligger alligevel hos højere instanser, uden for den enkelte.

“Vi skal skabe en evalueringskultur i skolerne”, jubler partiernes uddannelsespolitiske ordførere, hvilket betyder, at endnu

flere tal skal produceres i skolerne, ikke alene til at måle de enkelte elevers forskellige kompetencer (faglige, sociale, kreative...), men også til at måle lærernes dygtighed til at opfylde skolens målsætning og "konkrete" delmål. Efter disse tal kan lærerne så straffes eller belønnes på lønnen. Til sidst lægges alle elevernes eksamensresultater sammen og divideres, og så har "man" et præcist tal for, hvor god skolen er i forhold til andre skoler: Tjørnebakkeskolen er 20% bedre end Skovbryns skolen. Hermed er et magtsprog etableret, tallenes tænkemåde har tiltvunget sig overhøjhed, og andre tænkemåder bliver udelukket som mindreværdige, for de er kun subjektive. Den objektive, målbare, operationelle sandhed er: 20%.

Overordnet er ideen med hele dette talhurlumhej, at politikerne skal kunne se, hvad de bevilliger penge til, og om de og skatteborgerne får noget for pengene. En udenforstående kan spekulere på, om der overhovedet bliver tid til at undervise for al den evaluering, og om ikke skolen bliver til et helvede af kontrol og sammenligninger. Om ikke evalueringskultur bare er et andet udtryk for rekordbogskultur.

Tallene instrumentaliserer børnene; de er ikke målet, men midlet: den fremtidige arbejdskraft, redskaber for samfundet, så "vi" kan klare os i den internationale konkurrence og globalisering. Heldigvis er det ikke så let at ødelægge børns gode humør, og man kan også trøste sig med, at skolen i det mindste værner børnene til resten af tilværelsen, hvor de også i utallige sammenhænge vil blive talsat og kalkulerede.

Tallenes tale er klar, siger fodboldkommentatoren i tv: 2 – 0 til Danmark! 22 unge spillere har tumlet rundt på banen i halvanden time, vældige kræfter er udfoldet, sved, spyt, sammenstød, held og uheld. 40.000 tilskuere har fulgt kampen på stadion, endnu flere i fjernsynet, og man må formode, at de alle har

haft en oplevelse ud af det, har jublet, glædet sig, følt spænding, krummet tæer. Alligevel kan det hele nedskrives til 2 – 0, resultatet, det væsentlige, den endelige sandhed om denne kamp. Tal er noget sært noget. Man spiller tennis i to timer, og til sidst har man selvfølgelig enten vundet eller tabt med visse cifre, men er det virkelig det væsentlige? I så fald er det ikke til at forstå, at nogen gider spille tennis.

Sportsverdenen er gennemsyret af tal, og det samme gælder efterhånden det meste af arbejdslivet. I det private erhvervsliv er det regnskabet, der tæller, bundlinjen. Den ene bank har et overskud på x milliarder, den anden på y milliarder, og revisoren skriver, at tallene giver et retvisende billede af virksomhedens drift. Tusinder af menneskers anstrengelser, omhu, sorger og bekymringer, intriger, forfremmelser, fyringer, arbejdsglæde, forbandelser, alt sammen ender med et tal på en bundlinje. Det var så det, ny omgang. Nå, folk har da fået løn undervejs.

På samme måde går det i de offentlige institutioner, i skolevæsenet som omtalt, på universiteterne, på sygehusene, i kommuner og ministerier; overalt raser en galskab efter at måle hver enkelt af de underordnedes bevægelser op i tal, så de overordnede kan "evaluere" de underordnede, dvs sammenligne deres indsats med henblik på at "effektivisere" disse. Forskningsminister Sander udstikker den nye parole for universiteterne: "Fra forskning til faktura"; ikke mere lyrik om ædel stræben efter Sandheden med stort S for denne sandheds egen skyld, nej, det ikke målelige skal gøres måleligt med fakturaen, den eneste sandhed er den materielle nytte, som kan udtrykkes med penge i et regnskab.

Men selv regnskabet er ikke landskabet, regnskabet giver aldrig et retvisende billede. Hvad det udgrænser er bl.a. kvaliteten til fordel for kvantiteten, eller rettere: kvantitet sættes lig

med kvalitet. Så og så mange kvadratmeter gulv vasket på 20 minutter i henhold til resultatkontrakt, men intet om, hvor godt gulvet er vasket, intet om, at nullermændene stadig blæser rundt på operationsstuen og under patienternes senge. Så og så mange sager behandlet af sagsbehandleren i henhold til resultatkontrakt, men intet om, hvor godt medborgeren er blevet behandlet. Så og så mange kunder ekspederet, men tallene kan ikke få fat på, hvor godt de er ekspederet.

Talsproget og dets beherskere sætter dagsordenen overalt i samfundet. Økonomien har opkastet sig til herre over politikken, idet politikens mål er at få samfundsøkonomien til at køre godt. Butikken skal give overskud: Når tallene er gode, er alting godt.

Mens jeg sidder og tænker over, hvad tal bruges til, ser jeg i avisen, at et forfatterægtepar har skrevet en debatbog, hvori de advarer mod islamismen, som de mener er i fremmarch. Tilsyneladende har forfatterne læst aviser og set TV om islamistiske bombesprængninger og forsøg på attentater. I den avis, jeg læser, kaldes de straks til orden af indkaldte "eksperter": "Islamisterne på fremmarch? Hvor ved forfatterne det fra, hvor er dokumentationen, den empiriske undersøgelse, tallene?" Almindelig iagttagelse og ræsonnement har åbenbart kun gyldighed, hvis de kan understøttes med tal, kun de har beviskraft, kun ved dem bliver noget sandt eller usandt. Uden tal bør man holde sin bøsse i den offentlige debat og nøjes med at luften sine synspunkter inden for hjemmets eller bodegaens fire vægge.

Jovist holder Store Broder øje med os, ikke som i Orwells roman "1984" ved hjælp af teleskærme (også det), men ved hjælp af de tal, alle højere væsener som bankvæsen, skattevæsen, politivæsen m.v. registrerer os med. Dette er forholdsvis ligegyldigt, fordi de færreste har noget at skjule. Mere betænkeligt bliver det, når Store Broder trænger ind i vor bevidsthed og har held til at

overbevise os om, at tallenes sprog er det eneste, hvormed virkeligheden kan begribes. Så kyses borgeren væk fra at tænke selv og stole på sin egen tænkning, for han kan jo aldrig huske alle de forbandede tal, der skal til for at deltage i samfundsdebatten. Smut hen i din skammekrog borger, og lad os eksperter komme til, så skal vi nok kalde dig frem, når du skal ud at stemme.

Det er, når tallenes sprog bliver dominerende, at det bliver til nysprog i Orwells forstand, dvs. et fattiggjort sprog, som forhindrer undersætterne i at tænke kætterske eller samfundsskadelige tanker. Tallene er et nødvendigt redskab for naturvidenskaberne og et stykke af vejen også for samfundsvidenskaberne, et redskab til at skabe et operationelt overblik over en kompliceret mangfoldighed, men når talfolkenes tolkning af verden bliver den autoritative, så bevæger vi os ind i en skyggeverden, hvor den enkeltes tilværelse bliver meningsløs, og frygt hersker. Fra en økonomisk synsvinkel ser det ud til, at vi alle er her for bruttonationalproduktets skyld, så ve den synder, som ikke yder sit bidrag. Bidragene kontrolleres for den enkelte ved at se på, hvorvidt han lever op til "måltallene" i "resultatkontrakten". De ansatte kan hele tiden med disse tal sammenligne sig selv indbyrdes, og de overordnede kan sammenligne de underordnede for at belønne dem eller straffe dem. På nysprog "evaluere dem". Heraf frygten eller måske snarere angsten – en almindelig utryghed og et ubehag i arbejdslivet – for der er mere tale om en stemning end en konkret, begrundet frygt.

Nej, vi er ikke bange for kontrol, for vi har intet ondt at skjule, ikke en eneste lille "tankeforbrydelse". Og så alligevel: kunne vi ikke have gjort det lidt bedre, hvad siger tallene, hvad tænker de andre, hvad tænker chefen? Ondt i hovedet, i maven, stress, sygemelding, pillerne, flaske på bordet, hunden et spark, vrisser ad børnene, kællingen, stodderen.

Hvordan man værner sig mod tallenes tyranni? Med “gam-melsprog”, som bare er det velkendte, almindelige modersmål, der har ord og ikke tal for mellem menneskelige relationer. Med det kan man forsones sig med sin ægtefælle, rose børnene, tale venligt til hunden, bagtale sine kolleger og overordnede, fyre vittigheder af, kort sagt komme tilbage til virkeligheden.

BENT PEDERSBÆK HANSEN F. 1942 I SKOVGÅRD I NORDJYLLAND.
STUDENT 1962 FRA AALBORG STATSGYMNASIUM. MAG.ART.
I LITTERATURVIDENSKAB 1969 FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET.
GYMNASIELÆRER FRA 1970-2003. FORMAND FOR MODERSMÅL-SELSKABET
SIDEN 2004.

NYSPROG, GAMMELSPROG - OG ÆLDRESPROG

HENNING KIRK

Velfærdsdebatten er over os. Der udveksles ord og synspunkter mellem politikere, medier og befolkning. Der skal flyttes bevilinger mellem rige og fattige, mellem arbejdsaktive og arbejdsløse, og mellem yngre og ældre. Begreber og kategorier flyver gennem luften – eller gennem kabler.

”Vi vil have sikkerhed for at pengene skal gå til de ældre”, lyder det fra flere politikere. *De ældre* er en af de vigtige kategorier. Måske den vigtigste – især op til folketingsvalg eller kommunalvalg. Det er faktisk en form for politisk harakiri at overse “de ældre”.

Sproget om “de ældre” – vi kunne jo passende kalde det “ældre-sprog” – er et eksempel på nysprog. Dels er ord med “ældre” som forstavelse et relativt nyt fænomen, dels er de i den grad blevet en del af en bureaukratisk og indforstået sprogbrug.

Når en politiker i dag siger at “vi skal være sikre på at pengene går til de ældre”, tænker han/hun i virkeligheden på personer der har behov for pleje og omsorg, dvs. en gruppe der udgør en femtedel af Danmarks ældrebefolkning (over 65 år), eller mellem en fjerdedel og halvdelen af dem på 80 år og derover. For når forligspartnerne taler om ekstra millioner til kommunerne – til “de ældre” – tænker de på hjemmepleje og plejehjem. Og hvilke politikere vil ikke gerne stå bag en synlig bevilling til at “kvalitetsløfte ældreområdet”?

At ældresprogets kategorisering er problematisk, vil jeg redegøre for i det følgende. Jeg vil i den forbindelse kort omtale dets

historie. Og så er der selvfølgelig interessenterne. For indflydelsesrige grupper har åbenbart interesse i at udvikle mere eller mindre upræcise og ulogiske begreber som dem der indgår i ældresproget.

Dansk Sprognævn har oplyst at der siden 1960 er registreret mere end 70 ord med "ældre-" som forstavelse. Af oversigten til højre fremgår det at 65 af ordene er opstået efter 1980.

Det gik stærkt med ældresproget i 1980'erne og 1990'erne. Det har en forklaring. I slutningen af 1970'erne udvikledes en voldsom debat i medierne om forholdene på visse private plejehjem. Det førte til nedsættelsen af Ældrekommissionen som arbejdede 1980-82 (med Bent Rold Andersen som formand). Der kom voksende fokus på forholdene for svage ældre, og der blev også opmærksomhed på behovet for en aktiv alderdom. Tidligere havde man talt om "gamle mennesker". Nu blev det mere og mere almindeligt at omtale gamle som "ældre". Ikke ligefrem en sprogligt logisk vending, men det lod til at man som gammel blev betragtet som mindre gammel hvis man blev tituleret "ældre". Ældresproget rummer flere eufemismer.

Fra midten af 1980'erne gik det for alvor stærkt med udviklingen af ord og begreber. Ensomme Gamles Værn blev i 1986 omdøbt til "Landsforeningen Ældre Sagen". Hermed blev fokus ændret så det ikke kun drejede sig om ældre med behov for pleje og omsorg. Hele ældrebefolkningen, inkl. den voksende majoritet af selvhjulpne og aktive ældre mennesker, blev målgruppe og tema for den omdøbte forenings virksomhed.

Ældre Sagen opnåede meget hurtigt en eksplosiv medlemstilgang. Det førte til at temaer vedrørende ældre blev mere og mere almindelige i medierne. Dette forstærkedes yderligere ved at en række organisationer i 1992 blev sammenlagt til endnu en ældre-

TABEL 1. Nye ord med “ældre-” som forstavelse (kronologisk ordnet efter første anvendelse af ordet). Dansk Sprognævn 2005 (Personlig meddelelse, Vibeke Sandersen).

ældreklub	1966	ældreservice	1989
ældreomsorg	1969	ældreteknisk afdeling	1989
ældrebolig	1969	ældrebefolkning	1990
ældreoprør	1969	ældrechef	1990
ældreforsorg	1970	ældreforsikring	1990
ældrepolitik	1977	ældreparti	1990
Ældrekommissionen	1979	ældredans	1991
ældrefornyelse	1985	ældremarked	1991
Ældre Sagen	1986	ældreforsker	1991
ældrepleje	1986	ældrebillede	1991
ældreby	1986	ældrevejleder	1991
ældremøde	1986	ældrekraterium	1992
ældreprojekt	1986	Ældremobiliseringen	1992
ældretandpleje	1986	ældrebevægelsen	1992
ældrecenter	1986	ældrepædagogik	1992
ældresektor	1986	ældresygdom	1992
ældrekollektiver	1987	ældre pension	1993
ældreintegreret		ældre hjem	1993
bebyggelse	1987	ældre kultur	1993
ældrevenlig	1987	ældre kursus	1993
ældresamvær	1987	ældre institution	1994
ældremishandling	1988	ældre bølge	1995
ældreværn	1988	ældre boom	1995
ældre konsulent	1988	ældre byrde	1995
ældreråd	1988	ældre reform	1995
ældremad	1988	ældre turisme	1995
ældrehus	1988	ældre racisme	1996
ældre hospital	1989	ældre samfund	1997
ældre afsnit	1989	ældre bombe	1997
ældre miljø	1989	ældre pakke	1998
ældre kvarter	1989	ældre virus	1999
ældre bespisning	1989	ældre eksplosion	2001
ældre område	1989	ældre ombudsmand	2001
ældre omstilling	1989	ældre arbejde	2002
ældre hjælp	1989	ældre check	2002
ældre løn	1989	ældre diskrimination	2002

organisation, Ældremobiliseringen. Hertil kom at alle kommuner ifølge en lov fra 1996 skulle oprette ældreråd.

“DE ÆLDRE” - HVEM ER DET?

Hvis man definerer “de ældre” ud fra en aldersgrænse, skaber man en kategori. Befolkningen på 65 år og derover udgør således kategorien “folkepensionister”. Men ordet pensionist er ikke *in*, og desuden “forstyrres” begrebet af at der også findes førtidspensionister. Nej, der er politisk kraft bag betegnelsen “ældre” – en betydelig politisk magt udfoldet af lands- og kommunalpolitikere, de store ældreorganisationer (først og fremmest Ældre Sagen) og de kommunale ældreråd.

Problemet er blot at der er tale om en kategori med indbygget mangel på logik. Først og fremmest den udbredte opfattelse at mennesker med årene bliver mere og mere ens, at ældre i vid udstrækning har fælles behov.

I gamle dage var der måske mere hold i den opfattelse. Da Danmark i 1891 fik en offentlig alderdomsforsørgelse for “værdigt trængende” personer på 60 år og derover, var de fleste (der overhovedet nåede den alder) præget af nedslidning og svækkelse. Og der var yderligere et reelt fattigdomsproblem.

I dag er langt de fleste danskere ved 65-årsalderen kendetegnet ved godt helbred, god økonomi og aktiv livsførelse. For hvert år vokser andelen af ældre med disse kendetegn – i alle aldersgrupper (det gælder også den stærkt voksende gruppe af 100-årige!). Hvad vi tidligere opfattede som “alderstegn”, viser sig nu at være forskellige manifestationer af sygdomme. Sygdomme der i mange tilfælde kan forebygges eller behandles, f.eks. åreforkalkning, blodpropper, demens, slidgigt og knogleskørhed.

ÆLDRESPROGETS PARADOKSER

Den lange liste af “ældreord” afslører ældre-nysprogets paradokser. “Ældremad”, f.eks. I en radioavis kunne man i slutningen af 1990’erne høre følgende oplysning: “Nu vil de ældre i Lyngby-Taarbæk Kommune ikke længere have mad fra kommunen” (flere havde klaget over madens dårlige kvalitet). Udsagnet ville, taget for pålydende, indebære at tusindvis af kommunens borgere skulle finde alternative madløsninger. Men for det første er det kun ganske få procent af en kommunes hjemmeboende ældre der er afhængige af madudbringning. For det andet er der også yngre og midaldrende personer der er tilmeldt madudbringning.

Humlen er at det der nu betegnes “ældreservice” eller “ældrepleje”, ikke ydes til nogen borgere med alderen som begrundelse. Målgruppen er derimod personer med kronisk sygdom, svækkelse og tab af funktionsevne. At vi med alderen statistisk har øget *risiko* for sådanne problemer, er en konsekvens af biologisk aldring. Men risiko-kurven ligger i dag på et lavere niveau.

Det paradoksale ved ældresprogets kendetegn som nysprog er at det ikke kun er underlagt en politisk drivkraft. Der kan også indkredses konflikter og modsætninger mellem forskellige fagprofessioners interesser.

Ældrekommissionen skrev at man ikke måtte “sygelliggøre de ældre”. Plejehjemmene skulle være præget af sociale og kulturelle aktiviteter. Problemet er imidlertid at beboere på plejehjem *er* personer med svære kroniske sygdomme, ikke mindst demens. Det kræver professionel sygepleje. Men i den omsiggribende debat om plejehjemsforhold blev det politisk ukorrekt at omtale sygdom, beboerne var jo blot “ældre”. Det var derfor fortsat Socialministeriets ressort at stå for omsorg og pleje, selv om personalet i faglig henseende henhørte under Sundhedsministeriet.

Lignende “grænsekrieger” har også præget de kommunale forvaltninger. Der blev oprettet “ældreafdelinger” med “ældrechefer”. Målgruppens alder blev bestemmende for ideologi og sprog, ikke den “vare” som pågældende forvaltning skulle stå for: praktisk bistand, pleje og omsorg.

Paradokset illustreres af at “ældreområdet” i en kommune i dag omfatter ganske mange velfungerende 80-årige borgere der spiller golf, rejser på trekking osv. En voksende gruppe af velbevarede ældre mennesker – som kommunen slet ikke har kontakt med. “Ældreafdelingen” skal tage sig af de kronisk syge 80-årige, men også f.eks. 50-årige sclerosepatienter. I nysprogets vold modtager sådanne personer “ældrepleje”.

MAGTENS SPROG

Ældresproget er som nysprog underlagt magtens logik – også selv om sprogets indhold er dybt ulogisk. Man kan ikke være ved magten i dagens Danmark uden at ville “gøre noget for de ældre”. Dette kan gøres mere synligt hvis “ældreområdet” beskrives med et vist mål af elendighedsretorik. Hvis standarden på plejehjem og i hjemmepleje er kritisabel, kan elendighedsretorikken køres i stilling. Den projiceres op til at gælde “de ældres vilkår i dagens Danmark”. Ældre Sagen følger trop – og scorer flere medlemmer. Men det er noget af en balanceakt idet langt de fleste potentielle medlemmer ikke selv har behov for hjælp. De kan så enten lokkes ud fra moralsk stillingtagen til svage jævnaldrendes vilkår – eller mulighederne for at få andel i de mange former for rabatter der er defineret ud fra det håndfaste kriterium: alderen.

Medierne bidrager til udviklingen og cementeringen af ældresproget. Elendighedsstof er en god historie, og samtidig kan man lefle lidt for de golfspillende pensionister der ikke selv har brug for hjælp – men som i kraft af at tilhøre et købedygtigt segment

får tiltagende betydning som målgruppe for avisens annoncer. Det er også en del af ældreorganisationernes og ældresprogets logik at ældre skulle være særligt solidariske over for andre i samme aldersgruppe. En påstand som det i øvrigt ikke har været muligt at dokumentere.

Ældresproget er som magtens nysprog båret af en fastlåst fordom fra fortiden: at alderen i sig selv kan forklare alle tænkelige problemer hos ældre mennesker, f.eks. behov for hjælp. Det er en så indgroet og fastlåst forestilling i vores bevidsthed, at det ikke er nemt at ændre på. Udviklingen af ældresproget har forstærket fastlåsningsen. Magten og medierne kan opretholde det forældede “vi”-“de”-perspektiv ved hjælp af den kunstige aldersopdeling af samfundet.

NÅR ALDEREN GIVER RABAT

Alderen bruges på den ene side som kriterium for at *fratage* personer rettigheder, f.eks. ansættelse i offentlige stillinger. Men alderen kan også *give* rettigheder, og de kan være ret kontante – f.eks. rabatter. Adgangsbilletten til museer og andre seværdigheder bliver billigere når man har passeret 60-årsalderen eller folkepensionsalderen. Det bliver også billigere at bruge kollektiv trafik. Og det ældresprog der knytter sig til sådanne rabatordninger, definerer – ligesom den sygdoms/svækkelses-orienterede elendighedsretorik – ældrebefolkningen som en svækket gruppe, i denne forbindelse en økonomisk svækket gruppe. Dette til trods for at en hastigt voksende andel af ældre danskere faktisk har større disponibel indkomst end mange yngre grupper.

Sprogbrugen vedrørende “ælderabatter” udstiller det groteske i at definere ældrebefolkningen som en aldersbestemt kategori. En restaurant i sommerlandet annoncerede f.eks. med følgende tilbud: “For hver to betalende voksne kan ét barn eller én pensio-

nist spise gratis.” Der er penge at spare når ældre får lov at komme med i byen! Og et færgeselskab annoncerede med at dagsbilletten blev billigere hvis der var mindst én pensionist med i bilen.

Ældreorganisationerne vil få større og større vanskeligheder med at argumentere for sådanne aldersbestemte rabatter. I stigende omfang vil det blive åbenbart i den offentlige debat at heller ikke økonomien kan bruges til at forene interesserne for den kunstige kategori “de ældre”. Mens der i al fremtid vil være behov for interesseorganisationer og advokaturer for kategorier af mennesker som “kronisk syge”, “ensomme” og “økonomisk trængte”, vil det blive mere og mere tvivlsomt om der i fremtiden vil være grundlag for ældreorganisationer som i dag. I takt med at en fortsat mindre del af ældrebefolkningen vil kunne henføres til disse kategorier.

Måske overlevelsen vil bero på at “ældre” som *brand* ændres til “senior”?

ÆLDRESPROG, SENIORSPROG - OG NYSPROG

Ældresproget har fået en konkurrent i “seniorsproget”. Logisk nok, for det lyder forkert hvis ældre medarbejdere på én gang skulle være ressourcestærke medarbejdere på arbejdsmarkedet og samtidig blive betragtet som potentielle modtagere af ældreservice, ældremad osv.

Det startede med begrebet seniorpolitik, dvs. personalepolitik for den ældre del af arbejdsstyrken. Siden er “seniorer” blevet betegnelsen for aktive ældre mennesker. Golf er for seniorer, her er “ældre” mere upassende – også selv om golfspilleren er 80. I det hele taget udtrykker seniorpolitik at livsløbet betragtes som en film der kører forlæns. “Ældrepolitik” kommer til sammenligning mere til at dreje sig om perspektivet “fra døden og baglæns”.

Her får vi så et gråzone-problem. For hvor går skellet mellem seniorpolitik og ældrepolitik? Spørgsmålet udstiller et andet paradoks – vores fastlåste begreber for arbejde og livsløb. Den tidligere omtalte aldersforsørgelse skulle beskytte mod nedslidende arbejde og fattigdom. Hele det organiserede arbejdsmarked er fortsat indrettet på denne socialt definerede beskyttelse som faste øvre aldersgrænser yder. Personer der arbejder som selvstændige – kunstnere, butiksejere, konsulenter m.fl. – fortsætter i mange tilfælde med at arbejde også efter 70-årsalderen. Måske kan man sige at disses “individuelle seniorpolitik” holder dem fri af ældrepolitikens omsorg.

Som aldringsforsker, gerontolog, er jeg særligt opmærksom på at ordet “aldring” udtrykker et dynamisk perspektiv. Vi forandrer os med alderen, men det indebærer absolut ikke kun negative aspekter. Forskningen kan dokumentere at forstanden på visse områder fortsat kan vokse – selv om hjernen biologisk set skrumper med årene. Betegnelsen “ældreforsker” bruges hyppigere end “aldringsforsker”. Jeg foretrækker sidstnævnte udtryk, for forskningstemaerne inden for gerontologien omfatter ikke kun individer over en vis alder. Det er livsløb, processer og forandringer der har interesse – ikke kunstigt definerede kategorier af mennesker ud fra alder.

De sidste 25 års udvikling på “ældreområdet” viser i hvor høj grad ord kan forføre. Det bedste eksempel er måske fænomenet “ældrecheck”. Udtrykket dækker over en ydelse der udbetales som tilskud til modtagere af folkepension som kun har en mindre indkomst ud over folkepension og atp. At kalde ydelsen en ældrecheck, er derfor højst misvisende, for den gives kun til omkring en femtedel af danskere på 65 år og derover. Der er altså tale om et pensionstilskud, men “ældrecheck” har en mere rummelig klang – i den politiske debat.

Især Dansk Folkeparti har markeret sig voldsomt for at få ældrechecken indført. Formentlig vil ordningens talsmænd ikke bryde sig om at kalde ydelsen for et pensionstilskud. Der er mere *omsorg* (og flere stemmer) i en ældrecheck – og der er næppe mange der tænker på at “ældrecheck” er et af flere eksempler på at det blomstrende ældresprog faktisk også er et betænkeligt eksempel på nysprog.

HENNING KIRK F. 1947. ALDRINGSFORSKER, LÆGE DR. MED.,
TIDLIGERE LEDER AF GERONTOLOGISK INSTITUT, NU SELVSTÆNDIGT
VIRKENDE SOM FORFATTER, KONSULENT OG FOREDRAGSHOLDER.
HAN HAR SKREVET EN LANG RÆKKE ARTIKLER, KRONIKKER OG BØGER OM
ALDRING OG SUNDHED, SIDST BØGERNE “HJERNEN BAG ERFARING” (2004)
OG “HUSKEBOGEN” (2005).

VI SKAL JO DESVÆRRE PRIORITERE...

NIELS HØIBY

Lyder overskriften ikke empatisk? Men det er den ikke, hvis den står alene. Den er et eksempel på nysprog, som man vil se, hvis man udsætter den for “onkeltesten”, hvor konsekvenserne af prioriteringen går ud over et nær familiemedlem. Et empatisk udsagn er derimod, at selvom man ikke selv kan gøre noget, vil man sørge for at sende patienten hen til dem, der kan gøre noget.

Nysprog i form af eufemismer har desværre altid været udbredt i sundhedsvæsenet. I Tyskland under Hitler, blev nysprog brugt til at berettige T-4 programmets drab i form af gasning af 70.723 mentalt syge patienter på psykiatriske hospitaler. Euthanasiordren fra Hitler lød “Rigsleder Bouhler og dr. Brandt er betroet ansvaret for at tildele specielt udpegede læger retten til at give en nådig død til patienter, som er bedømt uhelbredelige efter den mest muligt omhyggelige gennemgang af deres tilstand.” Det var første skridt ud på glidebanen, som ved hjælp af andre af nysprogets eufemismer som ‘racehygiejne’ og ‘almennytte frem for egennytte’ og de bedste tyske videnskabsmænds og lægers helhjertede indsats førte til folkedrabet på jøderne, sigøjnerne, og homoseksuelle, og sterilisation af omkring 350.000-400.000 og barbariske medicinske forsøg.

I dagens Danmark er situationen selvfølgelig ikke så alvorlig, og nysproget har ændret sig, så “nådig” er erstattet af “værdig” i debatten om euthanasi. Ikke desto mindre har prioriteringer (nysprog), som i virkeligheden er rationeringer (f.eks. ventelister på strålebehandling, som jo er kødannelser), været ansvarlig

for, at den danske overdødelighed sammenlignet med Sverige i 20-årsperioden 1980-1999 har været på 132.355 menneskeliv. Nysprogets misbrug af ordet 'prioritering' har imidlertid gjort, at vi har vænnet os til tilstanden, så vi ikke chokeres, når vi ser tallene. Tal repræsenterer mennesker, men de har jo ingen ansigter. De undgæelige dødsfald kommer ikke i klumper, men som enkelte tilfælde spredt over hele landet og hele tiden og ramme alle aldersgrupper og sygdomme. Dermed gør de kun indtryk på den nærmeste familie. En anden vigtig pointe er, at de ansvarlige i det politisk-administrative kompleks (PAK) ikke løbende informerer befolkningen om det danske sundhedsvæsens resultater sammenlignet med andre lande, og når så endelig informationen kommer fra internationale organisationer som WHO og OECD, bortforklares eller bagatelliseres forskellene ofte i en fornærmet og bedreviddende tone, mens årsagen og dermed ansvaret påstås at være befolkningens usunde levevis. Det var f. eks. sundhedsøkonomen professor Kjeld Møller Pedersens reaktion i en kommentar i Ugeskrift for Læger 28-8-2000, da WHO kun placerede det danske sundhedsvæsen som nr. 65 i verden. PAK understreger ved sådanne lejligheder gerne, at vi ryger og drikker og spiser for meget og for fedt og motionerer for lidt. Det giver os alle skyldfølelse, for det er jo rigtigt nok, men hvad PAK glemmer at fortælle os er, at andre landes befolkninger også synder, og vi er slet ikke blandt de værste, vi ligger sådan cirka i midtergruppen, mens vores middellevetid er i bunden. Det er stort set inden for alle sygdomme og aldersgrupper, at vort sundhedsvæsens præstationer ligger i bunden.

De historier om f.eks. ventetid på kræftbehandling og udbredt brug af ikke-specialiseret behandling af apopleksi, som pressen hele tiden bringer, har selvfølgelig medført, at befolkningen bliver utilfreds, og i mange år har det afspejlet sig i meningsmålin-

ger, hvor sundhedsvæsenet har været blandt de vigtigste politiske emner. Det prøver PAK så at neutralisere med de årlige tilfreds-undersøgelser, som PAK selv laver. Det gælder for PAK om at finde den tid på året, hvor der er færrest politiske problemer, altså når amternes forhandlinger med regeringen om bloktilskuddene er færdige og alle er glade over kompromiserne. Hvor der er mindst bøvl med pressen, altså i agurketiden. Hvor der er mindst ballade med personalet, altså når det er mindst stresset og har mindst sygefravær. Hvor der er færrest klager fra patienterne, altså når der er mindst sygdom og mindst overbelægning. Det gælder også om at spørge patienterne, der har været indlagt på de afdelingstyper, hvor der på den valgte årstid har været færrest problemer. Denne strategi gælder det så om at liste igennem, så resultaterne kan publiceres med størst mulig presedækning på den årstid, hvor problemerne tårner sig op, nemlig i vintermånederne, så man kan lukke munden på kritikerne med SANDHEDEN. Patienttilfredshedsundersøgelserne finder sted i august måned, hvor vi alle er udhvilede og tilfredse efter en herlig sommerferie, hvor mange sengeafsnit havde været lukket ned og hvor børns-første-sygedagsproblemerne ikke er startet endnu, da vuggestuepesten stadig er på sommerferie. Af de patienter, som havde været indlagt på sygehusene, svarer kun godt halvdelen. De, der stadig er indlagte, måske med komplikationer, og de, der ikke havde overlevet, står der intet om. Godt halvdelen af de patienter, der svarer (dvs. 30 % af alle), er vældig tilfredse med behandlingsforløb, information, kommunikation og kerneydelse. Det lyder jo fint, men dækker altså over en meget skævvreden metode, så derfor er patienttilfredshedsundersøgelserne ikke SANDHEDEN, men en brug af nysprog udtrykt i reklameform.

Hvad er nu årsagen til, at nysprog har sneget sig ind i sundhedsvæsenet? Det skyldes i bund og grund DJØF'eringen

(Dansk Jurist- og Økonom Forbund) af eliten i den offentlige sektor i vores samfund, som har ramt sundhedsvæsenet særligt hårdt og ført til sammenstødet mellem managementkulturens nytteetik og lægestandens pligtetik. DJØF'eringen begyndte, da Viggo Kampmann overtog statsministerposten i 1960, og siden da har cand. polit.'er og andre med økonomisk-administrativ baggrund fået overvældende indflydelse på politik og administration, og der er opstået meget nære relationer mellem landets politiske ledelse og statsadministrationen, og på lignende måde har det udviklet sig i amterne og kommunerne. De to største politiske partier har gennem mange år været ledet af DJØF'er, og statsministeren har siden 1982 været DJØF'er og 6 ud af de 9 sundhedsministre siden ministeriets oprettelse i 1987 har været DJØF'er her iblandt de 3 sidste. Både den lovgivende, udøvende og dømmende magt domineres af DJØF'er, og det gør den 4. magt, pressen, også. I følge Carsten Lunding, selv cand. polit. og tidligere ministersekretær, bliver holdninger blot en handelsvare for DJØF'ere, hvis handlinger dermed bliver opportunistiske og dermed meget langt væk fra den værdidebat, der officielt er så vigtig. Vi ser det for tiden (september 2006) i debatten om skattelettelser, hvor de to regeringspartiers ordførere er kommet op at skændes, fordi regeringsgrundlagets løfte om skattelettelser og de konservatives moralske udsagn om at ingen bør betale mere end 50% i skat må vige for Venstres opportunistiske strategi for at beholde magten. Nysproget taler derfor om "økonomisk råderum", som ikke er præcist defineret og som derfor kan bruges til at tryne hvem som helst. Samme strategi er blevet anvendt i sundhedsvæsenet.

Amtssundhedsdirektørerne er DJØF'er bortset fra H:s, hvor den administrerende direktør siden starten har været læge, hvor den nuværende dog har suppleret sin lægelige uddannelse med

en civiløkonomisk uddannelse. Det samme gælder mange af de lægelige direktører og centerdirektører, som har fået stillinger i det kæmpe hierarki, som DJØF'iseringen af sundhedsvæsenet har medført, og som fortsætter for fuld kraft i de nye regioner.

Konsekvenserne har været lineære kommandohierarkier, regelstyring – i nysprog gerne kaldet 'politik' f.eks. 'pressepolitik', hvor detaljerede regler om, hvordan man skal forholde sig til pressens spørgsmål og endelig først underrette sin overordnede osv., skal forebygge og lukke munden på kritik. Hertil kommer nedtoning af faglige opgaver og argumenter, hovedvægt på budgetter, ledelse, personalepolitik, evige strukturændringer og – vigtigst – udskiftning af moralsk ansvar med teknisk-økonomisk ansvar. Hver enkelt person inden for kommandohierarkiet er ansvarlig over for sin umiddelbare overordnede og har derfor en naturlig interesse i dennes vurdering og anerkendelse af det udførte arbejde. Inden for et rent lineært kommandohierarki er det teknisk-økonomiske ansvar i hvert fald teoretisk stadig sårbart og kan stadig blive mødt med krav om moralsk retfærdiggørelse og om at tage kampen op mod den moralske samvittighed. Alle disse teoretiske muligheder forsvinder imidlertid eller svækkes betydeligt, når det lineære kommandohierarkis distance suppleres med en funktionel arbejdsdeling og -adskillelse. Det teknisk-økonomiske ansvar vil nu triumfere ubetinget og i praksis også uantastet. Moralen koges ned til et krav om at være en god, effektiv og flittig ekspert og medarbejder. Når de menneskelige objekter ligesom alle andre mål for den bureaukratiske ledelse reduceres til rene mængder i en tabel, renses for alt kvalitativt, mister de deres særpræg. De er allerede dehumaniserede i den forstand, at det sprog, hvori det, der sker eller gøres med dem, omtales, beskytter dem mod etiske vurderinger. Dette sprog – nysprog – er faktisk uegnet til normative-moralske udsagn. Det er kun mennesker, der kan indgå

i etiske udsagn, og selv mennesker mister denne særstilling, når de reduceres til tal. Dehumaniseringen er uadskillig fra den mest grundlæggende af alle rationaliseringstendenser i det moderne bureaukrati. Betydningen af denne praktiske og mentale afstand til slutproduktet er, at de fleste funktionærer i et bureaukratisk hierarki udsteder kommandoer uden at have fuld viden om deres effekt og det er tragisk for patienterne i vort sundhedsvæsen. Nysprogets betegnelse for lægechefer er da derfor også "funktionschefer" og det er der jo ikke ret meget moralsk ansvar i.

Et eksempel på et moralsk udsagn fra Jyllands-Posten 5-4-2000 er følgende: "H:s-skråplanet. Mangel på sygeplejersker på Bispebjerg Hospital har skabt kaotiske og skandaløse tilstande. Ældre patienter med akut hofte- og benbrud prioriteres så lavt, at de må vente meget længe på operation – fra 12 timer til to døgn, fremgår det."

Et eksempel på et teknisk-økonomisk udsagn (nysprog) findes i samme avis i svaret: "Det foregår endda med køligt overlæg. Ifølge hospitalsdirektøren kunne den ubehagelige situation afhjælpes med såkaldt "ekstern vikarhjælp". Men det ville være et skråplan at tage højere lønnede vikarer ind, som ikke kender afdelingen, når man har eget vikarkorps, fastslår han."

Et lægeligt problem med lidende, ældre patienter reduceres her i nysprog til et økonomisk skråplan, uden at patienterne er blevet hjulpet, og dehumaniseringen ligger i, at det enkelte menneske ikke er i centrum. Hvor økonomen hersker, vil man flytte rundt på (ændre prioriteringen) af principielle, skråplans- eller præcedensgrunde.

PAKS anvendelse af nysprog har i et par dokumenterede tilfælde fået karakter af manipulation, pressionsforsøg og direkte løgn i sagen om professor P. A. Krasilnikoff, der i 1998 måtte gå som chef for børneafdelingen på Hvidovre Hospital, og senere

i sagen om overlæge, dr. med. Tom Skyhøj Olsens afskedigelse fra sin stilling som chef for neuromedicinsk afdeling på Gentofte Amtssygehus i 2002, som fik Ombudsmanden til at gribe ind og komme med to redegørelser, som gav direktionerne på de to hospitaler 'næser'. I Tom Skyhøj Olsens tilfælde havde en tv-dokumentarudsendelse vist, at en ældre apopleksipatient på Gentofte Amtssygehus ikke blev indlagt på neuromedicinsk afdelings specielle apopleksiafsnit, hvor behandlingsresultaterne er bedst, men på den medicinske afdeling uden speciel træning i behandling af sådanne patienter. Tom Skyhøj Olsen havde tidligere i videnskabelige arbejder påvist og informeret sin direktion om og også sagt i tv-udsendelsen, at behandlingsresultaterne er meget bedre på apopleksiafsnittet. Det fik straks amtssygehusdirektør Peter Orebo Hansen til at indkalde Tom Skyhøj Olsen til et tjenstligt møde, hvor han blev bedt om at skrive under på en præfabrikeret pressemeddelelse, som direktøren havde lavet, og hvor Tom Skyhøj Olsen på nysprog citeres for at udtale: "Lad mig med det samme slå fast, at det er min vurdering, at den pågældende patient er blevet behandlet fagligt forsvarligt....." Altså lige det modsatte af, hvad han havde sagt og ment. Han kunne selvfølgelig ikke skrive under på pressemeddelelsen, men følte sig presset og fyringstruet. Han blev da også fyret nogle måneder senere, da mediernes interesse for sagen havde lagt sig.

Bruges nysproget stadig i sundhedsvæsenet i 2006? Ja, det må man desværre konstatere. I en kronik i Berlingske Tidende 17-8-2006 "Folketinget underminerer sygehusvæsenet" af projektansvarlig overlæge i kvalitetsudviklingsprojektet "Den gode medicinske afdeling", Jørgen Steen Andersen, skriver han om den eksperimentelle kræftbehandling af uhelbredeligt syge, som indførtes i Danmark i 2004, at det er et brud med, at sundhedsvæsenets ressourcer skal anvendes til, at syge får en virksom

behandling. Han skriver også, at loven har åbnet for en i realiteten helt uoverskuelig mængde af udgiftskrævende aktiviteter – der i udgangspunktet ikke har et sundhedsmæssigt formål. Det overraskende er, at hans kronik kommer 8 måneder efter samme avis 5-1-2006 berettede, at de første resultater med eksperimentel kræftterapi har vist sig at være overraskende gode både på Rigshospitalet, Herlev Amtssygehus og Odense Universitetshospital. Der er således ikke megen humanisme eller moralsk lægeetik i Jørgen Steen Andersens kronik, og den fik da også en besk kommentar i et læserbrev i samme avis 20-8-2006 af Nicolas Delbing, som havde gennemskuet nysproget: “Jeg må konkludere at den faglige sekretær i arbejdsgruppen vedrørende organisatorisk udvikling af de medicinske afdelinger udpræget er af den holdning, at systemet er vigtigere end patienterne.”

Det beskrevne er kernen i alt nysprog inden for sundhedsvæsenet. Den konkrete moralske problemstilling undergår en sproglig metamorfose og transformeres til noget teknisk-økonomisk snak, som alle overordnet kan være enige i, hvis de ikke gennemtænker konsekvenserne for det enkelte udsatte menneske. Alle vil gerne have, at det offentlige sparer og prioriterer og ikke hæver skatterne, men bruger pengene der, hvor de gør størst nytte – undtagen hvis man selv bliver syg, for så vil man have den bedste behandling og synes, at da man har betalt den højeste skat i verden i mange år, så må man også forvente det bedste behandling. Men medborgeren, den raske skatteborger i nabobyen, som ikke kender den syge, søges tryllebundet af de raske ПАК’eres propaganda om “pyldretærsklen”, selvforskyldt dårligt helbred, prioriteringer, ligestilling for alle patienter, mest mulig nytte osv., og på den måde dehumaniseres den ulykkelige situation. Patienten skubbes væk fra centrum, hvor der nu står en plakatsøjle med nysprogets reklameslogans.

Det er synd for menneskene, som August Strindberg sagde, for de raske trænger ikke til læge, men de syge gør, som der står i Mattæus 9, 12, og syge bliver alle vi mennesker på et tidspunkt.

NIELS HØIBY F. 1941. PROFESSOR, OVERLÆGE, DR.MED., SPECIALLÆGE I KLINISK MIKROBIOLOGI 1979, OVERLÆGE OG CHEF I 1981 PÅ KLINISK MIKROBIOLOGISK AFDELING PÅ RIGSHOSPITALET, DESUDEN PROFESSOR I MEDICINSK MIKROBIOLOGI PÅ KBH.S UNIVERSITET FRA 1988. HAR SKREVET OVER 700 ARTIKLER, BOGKAPITLER OG BØGER OG DELTAGET AKTIVT I SUNDHEDSDEBATTEN I DANMARK I TRYKTE OG ELEKTRONISKE MEDIER SIDEN 1990. FAST KLUMMESKRIVER I DAGENS MEDICIN. HAR UDGIVET FLG. DEBATBØGER: 'JEG HAR EN PLAN – EN SYGEHUSGENERALPLAN, LIGE TIL AT GÅ TIL!' (1997), 'DET DANSKE SUNDHEDSVÆSENS STORHED OG FALD' (1999), 'PENGENE ELLER LIVET!' (2001) OG 'RÅB OP OG SIG STOP! LÆGERS YTRINGSFRIHED I KRISE' (2005) OG SAMMEN MED TRE ANDRE FORFATTERE "VÆRNET, DEN DANSKE SS-LÆGE I BUCHENWALD" (2002).

NEWSPEAK - TOPPEN AF ET ISBJERG

CHRISTIAN KOCK

George Orwell opfandt ordet *Newspeak* i romanen *1984* (1949). Han forklarer at Newspeak præges af ord der skal “impose a desirable mental attitude upon the person using them”. Den slags ord kendte han til både fra det kommunistiske parti, som han blev grundigt træt af at være allieret med under den spanske borgerkrig, og fra nazismen. Tænk på ordet *koncentrationslejr*, som jo egentlig er harmløst og blot siger at det er en lejr hvor man samler/koncentrerer noget eller nogen. I *1984* hører vi at en tvangsarbejdslejr på Newspeak hedder en *joycamp*!

Newspeak har eksisteret til alle tider, men dynamiske politikere og organisationer i nutidens vestlige demokratiet arbejder systematisk med det – hele tiden, ikke kun i valgkampagner. George W. Bush's første kommunikationschef, Karen Hughes, fastslog at man altid skulle vælge bestemte ord for visse begreber. *Business* (erhvervslivet) skulle hedde *employers*, *parents* blev til det mere intime *moms and dads*, og *tax cuts* skulle hedde *tax relief* (herom nedenfor).

Et mere beskiddt eksempel, også fra USA, handler om hvordan *sludge* (kloakslam) blev til *biosolids*. Ordet blev indført efter en navnekonkurrence i 1991. Andre foreslåede navne var: *urban biomass*, *nutri-cake*, *Black Gold* og *ROSE* (for “recycling of solids environmentally”). Konkurrencens arrangør var sammenslutningen af rensningsanlæg, der selv har skiftet navn en del gange: *Federation of Sewage Works Associations* (1928), *Federation of Sewage and Industrial Wastes Associations* (1950), *Water Pollution Control*

Federation (1960) og endelig *Water Environment Federation*.

Sml. *Dansk Agrokemisk Forening*, der for nogle år siden blev til *Dansk Planteværn*.

Alle disse eksempler er det man kan kalde *eufemistisk Newspeak*.

Eufemistisk Newspeak indeholder typisk to forskydninger: Man betegner noget med et ord der, sammenlignet med andre betegnelser, 1) er mere abstrakte og 2) har flere positive konnotationer. Et skoleeksempel fra den nuværende regering er *Udlandingservice*. Eller *starthjælp* – en ydelse til trængende personer der kommer til Danmark fra lande uden for Norden, EU og Liechtenstein (!), er væsentlig mindre end kontanthjælpen. Både *start* og *hjælp* har positive associationer, og *starthjælp* er mere abstrakt, dvs. uigennemskueligt, end f.eks. “nedsat kontanthjælp” eller “flygtningeydelse”. Flygtningene *er* jo målgruppen, skønt ordet tilslører det; de “skal have et bedre incitament til at søge arbejde”, siger Venstres Eivind Vesselbo om ordningen (*Politiken* 4.6.2003). *Starthjælp* har været ret succesfuld Newspeak; selv dens modstandere bruger ordet.

Ikke mindst om skat m.v. findes der meget eufemistisk Newspeak. Skattestoppet efter regeringsdannelsen i 2001 blev ikke finansieret ved at skære og fyre, men ved at *fastfryse*, *prioritere*, *effektivisere* samt ved at skabe *produktionsforbedringer* og *incitament* (= nedskæringer der lægger pres på modtagerne, jf. Vesselbos udtalelse lige ovenfor).

Nyrup-regeringen dyrkede især Newspeak der skulle få skatter til at glide ned. I 1993 fik vi bruttoskatten. Men dette ord vedgår åbent at der er tale om skat; *brutto* har associationer til “brutal” og angiver (som sandt er) at denne skat beregnes uden fradrag. Det går jo slet ikke. I det pæne ord *arbejdsmarkedsbidrag* derimod har begge led positive associationer: *Arbejdsmarkedet* vil de fleste

gerne være med i; *bidrag* er noget man villigt yder til gode formål. Ydermere valgte skatteminister Ole Stavad at bruttoskatten ikke skulle oplyses på den velkendte forskudsopgørelse med tilhørende skattekort, men på et særskilt dokument. I begyndelsen fik man endda ikke at vide hvor meget den var beregnet til. Stavad fastslog dog: "Der er ingen form for kosmetik blandet ind i det her."

Men oppositionens ordførere, især Anders Fogh Rasmussen, kunne genkende Newspeak når de så det. I *B. T.* (29. november 1993) skrev han: "Skatteministeren har helt bevidst skjult bruttoskatten. Skattevæsenet har alle oplysninger om bruttoskatten. Derfor kunne og burde den beregnede bruttoskat fremgå klart af forskudsopgørelsen... Regeringen prøver at fuppe vælgerne med bruttoskatten. Ved at skjule bruttoskatten vil regeringen give befolkningen et falsk indtryk af personskatten." Bemærk her hvordan Fogh *vader* i det uønskede ord *bruttoskat*. Han vandt gehør. Masser af debatindlæg fra skatteborgere udtrykte tilsvarende vrede og mistænksomhed over for regeringens hensigter.

Sagen viser hvordan en regering med ubehændig Newspeak kan grave sig egen grav. Kommunikationen om bl.a. bruttoskatten skabte en skummel oplevelse hos et vælgerflertal af at en socialdemokratisk ledet regering blot ville stramme skatteskruen i ét væk, alt imens man vildledte os med slørende betegnelser og beregningsmåder. Langt hen ad vejen kan socialdemokraterne, ironisk nok, takke deres egen overspillede Newspeak for den succes Fogh fik med sit skattestop.

Der findes også "dysfemistisk", dvs. negativ Newspeak. Hvis man ønsker at folk skal have en negativ holdning til noget, f.eks. en planlagt moské, kalder man den konsekvent en *stormoské*, uha, uha. Venstrefløjens prøvede, uden meget held, at bruge ordet *sultecirkulæret* om starthjælp-reglerne. Unge hjemmeboendes sU kaldes nedsættende *cafépenge*.

Som man kan se, er Newspeak i dag en vedvarende krig på ord. Tre forhold ved den fortjener særlig opmærksomhed.

For det første kan det være legitimt at vælge ord der fremhæver bestemte sider ved et emne (positive eller negative); men der er en grænse, og krydses den, forlader man det redelige og nærmer sig løgn. Eller måske *bullshit* – der af filosofen Harry Frankfurt er defineret som udsagn man alene fremsætter alene for virkningens skyld, uden at bekymre sig om deres sandhed eller falskhed. Hvor går grænsen? Et par eksempler til overvejelse:

Eufemistisk Newspeak: Bush-regeringen i USA har fået indført en lov om luftforurening der tillader meget mere udledning af skadelige stoffer end den hidtidige "Clean Air Act". Den nye lov hedder *Clear Skies Act*. OK?

Dysfemistisk Newspeak: Højrefløjen i USA vil afskaffe/reducere arveafgiften og kalder den derfor *death tax*. OK?

For det andet: Som vi så med *arbejdsmarkedsbidrag*, og som vi måske ser for tiden med Bush-administrationens kommunikation, kan overdreven eller ubehændig Newspeak give bagslag og skade afsendernes troværdighed.

For det tredje: Det listige ved Newspeak er at det, når det fungerer, kan overføre anskuelser til andre uden at de opdager det. Eller i hvert fald uden at de tænker meget over dem. Og *uden at man har argumenteret for dem*.

Det er dét som er det rigtig problematiske ved vor tids florende Newspeak.

At man vil ændre andres anskuelser, er legitimt. Alle de teorier – f.eks. en del af Jürgen Habermas' ideer – som går ud på at det er væmmeligt at ville være "strategisk", dvs. at ville overbevise andre om sit eget standpunkt, er naive. At man vil opnå andres tilslutning, er jo netop en af sprogets vigtigste funktioner. *Men*: Hvis man vil ændre folks anskuelser, så er det redeligt at signa-

lere klart hvad man er ude på. Og at give grunde, også kaldet argumenter. At prøve at skyde genvej og ville ændre folks anskuelser uden at give dem grunde til det, er fusk.

Newspeak er bare én form for dette fusk. Newspeak er toppen af et isbjerg. Nedenunder er der mange andre slags påvirkninguden-argumentation. Lad os prøve at identificere nogle af dem.

FRAMING

Death tax er eksempel på noget mere end blot det at man får arveafgift til at fremstå negativt. Man sætter arveafgift ind i en vis *frame*. Betegnelsen *frame* stammer fra sociologen Erving Goffman, men det er nylig brugt meget af lingvisten og kognitionsforskeren George Lakoff. Det betegner en given begrebsramme, en forudsat synsmåde på verden (eller dele af den). Synsmåden i ordet *death tax* er at det som staten her beskatter, ikke er pengene, men selve døden, hvad der jo virker gemt.

Eller tag *tax relief*, som Bush-regeringen indførte i stedet for det gængse *tax cut*. Her sættes al skat ind i en ramme, en ideologi, hvor skat er en byrde, slet og ret; derfor skal folk "lettes" for den.

Begge anskuelser er dele af den ramme som den amerikanske højrefløj ser verden i. Man kan godt argumentere for disse anskuelser, men det gør man jo ikke når man blot anvender ordene – hele rammen ligger pakket ind i dem, men uden tilhørende argumenter.

Et andet emne der typisk lægges ind i en bestemt *frame*, er abort. Anti-abort-folk i USA kalder sig *pro-life* og *forudsætter* dermed den ramme at fostre er levende mennesker. Tilhængere af fri abort bruger ikke denne ramme, men kalder sig *pro-choice* – de *forudsætter* den ramme at abort er et frit valg ud fra kvindens ret til at bestemme over egen krop, m.v.

Eksemplerne viser at *frames*/begrebsrammer handler om omfattende synsmåder på verden, indlagt i selve sprogbrugen.

Hvornår glider *frames*, brugt i politisk kommunikation, over i det uredelige?

For det første: *Frames* bliver desto mere uredelige, jo mere de overskrider grænsen for det "retvisende". Det er et ord som bl.a. revisorer bruger når de bedømmer et regnskab; de angivne tal kan være sande nok i sig selv, men hvis noget relevant er fortiet, giver regnskabet ikke et "retvisende" indtryk. Det er desværre ofte den måde politikere bruger tal på. Og ord. Mht. *tax relief* kan man næppe sige at det er misvisende at tale om skat som om den var en byrde – det *er* den jo. Men den er ikke *kun* en byrde, den er også midlet til f.eks. veje, skoler, et forsvar – en slags kontingent til et fungerende samfund. Den ene fløj vil typisk fremhæve den ene *frame*, den anden fløj må så fremhæve den anden. Andet er der ikke at gøre, fastslår bl.a. Lakoff; det man ikke skal, er lamme fremt at acceptere modstanderens *frame* ved at bruge deres ordvalg. Det er det lumske ved ord der forudsætter *frames*; kan man få folk til bruge dem, har de allerede "købt" visse anskuelser, selv når de kritiserer dem.

Her er vi ved det andet der kan gøre at *frames* er potentielt uredelige. Det er fusket at man i sin sproglige adfærd tager modtagerens enighed for givet, når man véd (eller burde vide) at den ikke er det. At tale som om ens egen synsmåde var givet på forhånd, skønt den netop burde gøres til genstand for diskussion.

Det er det isbjerg som Newspeak er toppen af: dét at man snyder for at lægge sine holdninger frem til diskussion, *med* argumenter – idet man i stedet prøver at få dem til at gælde uden videre, så at sige under overfladen.

Politisk kommunikation er fuld af midler, både sproglige og andre, til at fuske på den måde. Tag metaforer og andre billed-

lige udtryk. Som når statsministeren udtaler (ifølge *Politiken*, 11. januar 2006): “Skattestop er som at afgøre jomfruelighed eller graviditet – enten er man jomfru, eller også er man ikke. Der er ikke nogen mellemvej – mig bekendt ... Skattestoppet giver tryghed i de enkelte familier og virksomheder, som ikke længere risikerer at få økonomien væltet omkuld af uventede stigninger i skatter og afgifter. Det forhindrer den slags narrespil, hvor skatteomlægninger bare flytter skattebyrden fra den ene lomme over i den anden lomme.”

Metaforen “fra den ene lomme over i den anden lomme” er let at huske, og det *er* jo ligegyldigt om ens småpenge ligger i den ene lomme eller den anden. Men er det også ligegyldigt om skatten f.eks. ligger på indkomsten eller på boligen? Det er ikke desto mindre den opfattelse som Foghs metafor (meget pædagogisk) formidler. Det er en højst diskutabel opfattelse; alligevel – eller netop derfor – argumenteres der ikke for den.

Bemærk ligeledes at Fogh ikke direkte *siger* at sådanne omflytninger er narrespil; i den grammatiske form han har valgt, er hele udsagnet om at de er narrespil, under ét gjort til en del af genstandsleddet i hovedsætningen. Derved *præsupponerer* Fogh at de er narrespil; det forudsættes dermed at vi *kender* den slags narrespil, og at vi er enige om at de *er* narrespil.

De slagkraftige metaforer om “jomfruelighed eller graviditet” er endnu mere pædagogiske end den med lommerne, for de giver jo klokkeklare eksempler på forhold hvor der kun er to muligheder. Men at der også i skattepolitik, ligesom ved graviditet, kun er to muligheder, er ret beset et postulat. Et man burde diskutere – ikke forudsætte.

PRÆSUPPOSITIONSFUSK

Hvis man forudsætter noget som givet, dvs. som anerkendt af både taler og modtager, taler sprogforskere om at man *præsупponerer*. Hvis modtager ikke deler den forudsatte anskuelse, kan man sige at der foreligger *præsuppositionsfusks*.

Et typisk eksempel, ud af utallige, på politisk præsuppositionsfusks er dette spørgsmål fra Villy Søvndal til Anders Fogh i Folketinget den 26.11.03: “Står vi ved endnu et eklatant løftebrud i forhold til, hvad der blev lovet før valget ... ?” *Endnu et* forudsætter at der allerede har været andre løftebrud – hvilket Fogh og partierne bag ham naturligvis ikke anerkender.

Der knytter sig også præsuppositioner til mange andre af sprogets elementer og former. Tag småord som *jo, da, skam, sgu* – såkaldte modalpartikler. Disse ord signalerer den måde som en sætnings indhold skal opfattes på. F.eks. signalerer *jo* netop at sætningens indhold er noget som både afsender og modtager i forvejen kender og anerkender. Se på denne udtalelse fra Folketinget af Jesper Langballe (DF) den 11.10.2005:

“Vi har i dag kunnet høre den rystende meddelelse fra de irakiske myndigheder, at blandt de terrorister, som de har anholdt og fængslet, er der flere europæiske statsborgere, bl.a. danske. Jeg vil sige, at det *jo* er endnu et rystende vidnesbyrd om den uansvarlighed, hvormed Folketingets flertal indtil 2001 kastede statsborgerskaber i grams.”

Her præsupponerer *jo* at både afsender og modtagere synes at anholdelsen af danske statsborgere i Irak er “endnu et rystende vidnesbyrd” om noget – nemlig “den uansvarlighed, hvormed Folketingets flertal indtil 2001 kastede statsborgerskaber i grams”. Ved at sige “*endnu et rystende vidnesbyrd om ...*” præsupponerer Langballe desuden, ligesom Søvndal ovenfor, at der allerede er flere tilsvarende eksempler. Og ved at tale (med bestemt artikel)

om “den uansvarlighed, hvormed Folketingets flertal indtil 2001 kastede statsborgerskaber i grams” præsupponerer han at denne uansvarlighed er et faktum anerkendt både af ham selv og af hans tilhørere. Vi får altså så at sige nogle anskuelser som vi forudsættes at være enige i, presset ned i halsen på hele tre måder i én sætningsperiode. Præsuppositionsfusk der vil noget.

En anden udtryksform der præsupponerer noget, er når man indlejrer en bisætning (= ledsætning) i hovedsætninger som f.eks. “Jeg skal gøre opmærksom på at ...”; derved får bisætningens indhold status som noget mere eller mindre givet, dvs. noget som er anerkendt af både taler og modtager – men som modtageren måske lige har glemt at tænke på. Og det er så derfor at afsender nu, som en skolelærer, “skal gøre opmærksom på” det.

Det samme gælder endnu mere hvis man f.eks. indlejrer sit udsagn i hovedsætningen “Jeg er nødt til at sige ...” – en vending som Anders Fogh Rasmussen bl.a. benyttede meget under Muhammed-krisen begyndelsen af 2006. Det er en måde at fremsætte et synspunkt på så det fremstår som uimodsigelig skolelærdom. Man minder sine tankeløse medborgere om hvordan verden er. Det er faktisk lidt af et kup hvis man kan få sine diskutabile anskuelser til at fremtræde med dén status.

UNDERFORSTÅELSER

Kaptajnen og styrmanden på et skib var uvenner. En dag da kaptajnen førte logbogen, skrev han: “Styrmanden var fuld i dag.” Da det var styrmandens tur, skrev han: “Kaptajnen var ædru i dag.”

Under denne sætning er der en “undertekst”, også kaldet en underforståelse (eller med et udtryk fra sprogteori, indført af filosofen H.P. Grice: en *implikatur*). Den er at kaptajnen *ofte* eller endda *normalt* er fuld. Den opstår i modtagerens hoved ved

at han tænker: At kaptajnen var ædru, må være værd at bemærke af en eller anden *grund*. F.eks. at han *normalt* er fuld.

Bemærk at dette ikke siges direkte, og at underforståelsen ikke kan konkluderes med sikkerhed; hvis kaptajnen bliver sur på styrmanden, kan svaret lyde: Det har jeg aldrig sagt! Det er nemlig modtageren selv der tolker sig frem til underforståelsen, fordi sætningen uden tolkning ikke ville have nogen *pointe* eller mening.

I normal sprogbrug vil afsender og modtager typisk underforstå ting som de i forvejen er enige om – og derfor ikke behøver bruge tid på. Styrmandens bemærkning ville normalt falde i en situation hvor alle er enige om at kaptajnen plejer at være fuld. Men anekdotens *pointe* bygger på at den opfattelse ikke på forhånd er anerkendt hverken af kaptajnen eller af tilhøreren; derfor *opstår* opfattelsen via spontan tolkning, og det er præcis det der er det “morsomme”.

Selve det at et bestemt udsagn ytres, kan få underforståelser til at opstå. De opstår i det hele taget let hver gang det sagte ikke giver mening i sig selv; det kan f.eks. være fordi nogle sætninger sammenkædes, uden at der direkte ses en konkret sammenhæng mellem dem – så må tilhørerne underforstå en sammenhæng, og en underforståelse opstår.

Sådan kan man sige noget uden at sige det. Vi ser et eksempel her:

Before September the 11th, many in the world believed that Saddam Hussein could be contained. But chemical agents, lethal viruses and shadowy terrorist networks are not easily contained.

Det sagde George W. Bush i sin store “State of the Union”-tale 28. januar 2003, kort før Irak-krigen blev indledt. Hans to sæt-

ninger følger lige efter hinanden i en vigtig tale, og de er endda hængt sammen med bindeordet *but*. *Hvad* er da sammenhængen? Begge taler om noget der skal være *contained* (= inddæmet, holdt i skak) – først Saddam, så kemiske stoffer, dødbringende vira og skumle terroristnetværk. Er det nu den eneste sammenhæng? Nej, den er for spinkel. Derfor kan man let komme til at tolke udsagnet sådan at der tillige er andre. Bush-regeringen hævdede da også en del gange at Saddam havde kemiske og biologiske våben; derimod sagde man stort aldrig udtrykkeligt at Saddam havde direkte at gøre med 11. september. Men utrolig mange tekster og taler blev formuleret sådan at denne opfattelse var en nærliggende underforståelse.

Her er nok et eksempel. 19. marts 2003 (dagen hvor invasionen af Irak begyndte) sagde Bush:

The people of the United States and our friends and allies will not live at the mercy of an outlaw regime that threatens the peace with weapons of mass murder. We will meet that threat now, with our Army, Air Force, Navy, Coast Guard and Marines, so that we do not have to meet it later with armies of fire fighters and police and doctors on the streets of our cities.

Igen beror meningen på underforståelse. Det er oplagt at *an outlaw regime* hentyder til Saddam Hussein. Men det interessante er at vi skal imødegå denne trussel nu *for* at vi ikke skal imødegå den senere med brandmænd osv. *on the streets of our cities*. Det med brandmænd i byernes gader giver ikke megen mening hvis man ikke tænker på noget bestemt – nemlig 11. september, hvor brandfolk osv. arbejdede helt modigt i ruinerne i New York. Altså, vi skal angribe Saddam nu for ikke at få en ny 11. septem-

ber. Altså, han er nok i gang med at forberede sådan én, og var sikkert også involveret i den oprindelige. Disse opfattelser fremføres ikke direkte, og underbygges ikke med argumenter, men opstår let som underforståelser.

Også i pressekonferencer m.v. arbejdede Bush og hans folk i 2002-03 energisk for at etablere disse opfattelser pr. underforståelser. Typisk blev Saddam og 11. september nævnt mange gange tæt sammen. Men anklagen om Saddams andel i 11. september blev ikke fremsat til diskussion eller understøttet med argumenter. Den var underforstået. I løbet af få måneder kom et flertal af det amerikanske folk til at tro på den. Denne tro sikrede støtten til krigen.

For at resumere: Fordelene ved at lade opfattelser være underforstået, frem for udsagt direkte, er:

1) Man kan svare “det har jeg ikke sagt” hvis en underforståelse viser sig at være uholdbar.

2) Man undgår at skulle give argumenter – det underforståede plejer jo at være noget vi er enige om og derfor ikke skal begrunde.

3) Man får opfattelser til at “opstå” i folks hoveder, eller til at bestyrkes hvis de er der i forvejen – uden at de underkastes kritik.

Underforståelser har meget til fælles med præsuppositioner. De lancerer opfattelser som ikke udsiges direkte og sjældent begrundes. Men det at man kan fralægge sig ansvaret for dem, er noget særligt.

De er imidlertid fælles om den egenskab der gælder alle mekanismerne vi har omtalt: De søger at liste anskuelser ind som for tjener at blive diskuteret – men som ikke bliver det. Det gælder både toppen af isbjerget: det grove, Orwell'ske Newspeak – og de mest fiffige underforståelser. Det er alt sammen fusk.

Lad os endelig “dele os efter anskuelser”, som Viggo Hørup sagde. Men lad os erklære dem åbent. Og lad os så diskutere dem – *med* argumenter.

LITTERATURHENVISNINGER

- Frankfurt, Harry. 2005. *Om bullshit*. København: Gyldendal.
- Goffman, Erving 1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row.
- Grice, H.P. 1975. “Logic and Conversation.” I *Speech Acts*. Ed. P. Cole and J. L. Morgan. (Syntax and Semantics, 3). New York: Academic Press, 41-58. Optrøkt i Grice 1989: *Studies in the Way of Words*. Cambridge (MA): Harvard UP, 22-40.
- Grice, H.P. 1981: “Presupposition and Conversational Implicature.” In *Radical Pragmatics*. Ed. P. Cole. New York: Academic Press, 1981. 183-98.
- Kock, Christian, og Mie Femø Nielsen: “Kærlige spejdere spiser ikke sure rønnebær. Om spin – definition, metodeproblemer, funktionstyper og tekniktyper”. Under udgivelse.
- Harder, Peter, og Christian Kock. 1976: *The Theory of Presupposition Failure*. København: Akademisk Forlag (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, XVII).
- Lakoff, George. 2002. *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*. University of Chicago Press, 2002. (1. udgave: *Moral Politics: What Conservatives Know That Liberals Don't*. University of Chicago Press, 1996.)
- Lakoff, George. 2004. *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate*. Chelsea Green Publishing.
- Orwell, George 1949: *Nineteen Eighty-Four* London: Plume. Dansk udgave 1984.
- Stauber, John, & Sheldon Rampton. 1995. *Toxic Sludge Is Good For You: Lies, Damn Lies and the Public Relations Industry*. Monroe ME: Common Courage Press.
- Præsident Bush's taler kan findes på hjemmesiden www.whitehouse.gov.

CHRISTIAN KOCK F. 1946. MAG. ART I LITTERATURVIDENSKAB OG PROFESSOR I RETORIK VED KØBENHAVNS UNIVERSITET. HAR BL.A. FORSKET I POLITISK ARGUMENTATION, JOURNALISTIK, RETORIKHISTORIE, TROVÆRDIGHED, SKRIFTLIG FREMSTILLING, LITTERATURVIDENSKAB, LINGVISTIK OG SKRIVEPÆDAGOGIK. HAN HAR GRUNDLAGT "FORMIDLINGSCENTRET" (NU AKADEMISK SKRIVECENTER) VED KØBENHAVNS UNIVERSITET, HAR VÆRET GÆSTEPROFESSOR VED INDIANA UNIVERSITY, USA, OG ER FORFATTER ELLER MEDFORFATTER TIL BL.A. "RETORIK DER FLYTTER STEMME", "SKRIVEHÅNDBOGEN", "SKRIV KREATIVT", "SKRIV I ALLE GENRER" OG "FORSTÅ VERDEN: POLITISK JOURNALISTIK FOR FREMTIDEN" SAMT ET ANTAL VIDENSKABELIGE OG POPULÆRE ARTIKLER. FAST KOMMENTATOR OM MEDIER I DAGBLADET POLITIKEN.

VIRKELIGHEDEN VENTER PÅ AT FÅ ORD SAT PÅ SIG

VILLY SØVNDAL

Det er en gammel filosofisk disput, om og i givet fald hvordan, sprog og virkelighed står i forhold til hinanden. I en tid, hvor der uddannes kommunikationsfolk og journalister i hobetal, og hvor gratisaviser og ethvert tænkeligt – og utænkeligt – emne på internettet, hver dag kræver at der føjes millioner og atter millioner af ordkombinationer til vores verden, er også politik blevet et populært genstandsfelt for kommunikation – og ikke mindst for analyser deraf.

Spin – eller politisk-strategisk kommunikation – har sågar fået sit eget tv-program “Jersild og spin”. Her kan en hvilken som helst triviell politisk udtalelse eller kommentar, mens Jens Olav Jersild læner sig ivrigt ind over bordet, give anledning til spørgsmålet: “Er det her så godt spin?”

Sandheden er, at der kun sjældent er tale om decideret spin, men ofte om tilfældigheder, held eller – hvad flere og flere formentlig efterhånden tvivler på – at en politiker bare har sagt sin mening efter bedste formåen – skarpt, forblømt eller med uld i mund.

Langt mere interessant i politik er imidlertid ofte dét, der ikke siges. Der kan med andre ord godt være virkelighedsfænomener som er meget reelle og burde påkalde sig temmelig megen interesse, men som ikke – for nu at bruge et af de nye ord – italesættes. Jeg tillader mig derfor også at vælge side i den filosofiske debat: Der er et forhold mellem sprog og virkelighed, og virkeligheden har en kerne af materiel virkelighed, af realitet – verden

er ikke bare sprog eller ord. Men virkeligheden kan også, så at sige, vente på at få sat ord på sig.

I det politiske er dette slet ikke uinteressant. Efter Danmarks efterhånden årelange engagement i krigen i Irak står det lysende klart, at dét Statsminister Anders Fogh Rasmussen siger om krigen, altså bruger ord på i skrift eller tale, er rasende uinteressant. Hvad han ikke siger og bevidst forsøger at fortie, er formentlig temmelig meget mere interessant.

Nogle af dem der om nogen lever af ordet – journalister – er forbløffende nemme at spise af med fraser, standardkommentarer og intetsigende træden-vande, når magthaverne vælger tavs-hedens strategi i forhold til betændte emner.

Så selv om der ikke er tale om et Orwellsk nysprog, så ligger det milevidt fra enhver demokratisk standard, at man kan spise Folketing, pressen og offentligheden af med floskler som “der er ikke noget at komme efter” eller “nu synes jeg, at vi skal se fremad”. Hvis jeg havde fået en krone, hver gang Anders Fogh Rasmussen har brugt disse fraser, ville jeg være en holden mand.

Det er klart, at der i politik vil være sager som man ønsker dysset ned, hvis man som magthaver har lovet ét – og virkeligheden viser sig ganske anderledes. Tag nu bare Irak-krigen. Fravær af sprog får jo ikke ligefrem problemerne til at gå væk – snarere er det måske mere som fortrængninger. Vi kan skubbe det ubehagelige fra os, for så en dag at vågne op og sande, at det fortrængte er vendt tilbage, men nu i dæmonisk skikkelse, som Freud lærte os.

I skuespilleren og tekstforfatteren Flemming Jensens rasende morsomme teaterstykke om Irak-krigen og den danske deltagelse, “Let’s kick ass”, optræder der en figur kaldet Komiske Ali. I stykket – ligesom i virkeligheden – var Ali talsmand for Saddam Hussein. Virkelighedens Komiske Ali skulle på nationalt tv indgyde

irakerne troen på, at alt var i orden og at Saddam Hussein snart ville få smidt amerikanerne ud, selv om de civile irakere bare kunne kigge ud ad vinduet og se, at det forholdt sig helt modsat.

Teaterstykkets Komiske Ali ender paradoksalt nok med at blive Anders Fogh Rasmussens spin-doktor og pressetalsmand. Efter Saddam Husseins fald er Komiske Ali arbejdsløs, men efterhånden som Irak-krigens problemer vokser for George W. Bush og Anders Fogh Rasmussen, og efterhånden som sidstnævnte slider sine medarbejdere op, opstår der et dansk statsministerielt behov for en talsmand, der med skamløs selvfølgelighed og lystløgnerens overbevisning kan tale virkeligheden midt imod i benægtelsens modus. I stykket nærmer vi os for alvor det Orwellske (priset være hans navn) nysprog, hvor fred betyder krig, hvidt er sort, rigtigt er forkert.

Hvad der er en fantastisk komedie på bænkerækkerne i Nørrebro's Teater, er imidlertid en fatal tragedie i virkeligheden. På teatret gælder det, som med så megen god humor, at det især er sjovt fordi det også gør lidt ondt. Tilsvarende ondt gør det, når folkevalgte politikere, som jeg i dagligdagen og i årevis har respekteret trods alle holdnings- og meningsforskelle, lader sig spænde for statsministerens krigsvogn, og frivilligt trækker i Komiske Alis mundering.

Sandheden er, at Irak-krigen går ad helvede til. Og nok så megen snak og omskrivning kan ikke sløre for det faktum. Dobbelstrategien er, nøjagtig som i selve krigen, at holde officererne – i dette tilfælde ministrene – så skadesløse som muligt. Det sker gennem en tavshedens strategi.

Dernæst sender man fottudserne af sted, for at tage alle tævene. De skal så, som de små Komiske Ali'er de er, prise krigens succes, Iraks utrolige vækst, genopbygningens umådelige fremskridt, demokratiets sande triumftog osv. Det sidste kunne

man vel uden overdrivelse kalde for løgnens strategi.

Det siger noget om ordets magt, at ikke kun ordet har betydning. Men også tavsheden. Miles Davis, trompetisten, blev i høj grad berømt, fordi han mestrede at bruge pausen i sin musik. Spændingsopbygning i musik sker ikke kun ved tonerne, men også ved fravær af toner. Ikke kun ved det slag der slås på trommen, men også ved det, der ikke slås, og ligger der implicit. Ligesådan i sproget.

Men for de af os, der ikke bruger sproget i kunstens eller æstetikens tjeneste, men i konkret politik, har fraværet af tale altså en anden betydning. Spændingsopbyggende? Jo, det kan det sagtens være. Men løgner forklædt som sin negation, må og skal demaskeres. Og løgner maskeret som tavshed ligeså. Det spændingsopbyggede skal jo også forløses!

Da en journalist engang spurgte Mahatma Gandhi, hvad han mente om britisk civilisation, skulle Ghandi angiveligt have svaret, at "det ville være en god idé". Morsomt og meget, meget ondt. Når jeg kommer til at tænke på det, skyldes det tendensen til at ville behæfte enhver epoke med en mærkat. "Videnssamfundet" eller "informationssamfundet" er blot nogle af dem, og når jeg hører dem, tænker jeg på Gandhis "det ville være en god idé". Det ville være en rigtig god idé med både mere viden og med mere (væsentlig) information, måske oven i købet så megen, at det kunne bruges som karakteristik af vores samfund.

Det kan det desværre ikke. Og jeg mener, med skam at melde, at den skønsomme blanding af medier og politikere bærer et medansvar. Når politikere vender op og ned på sandhed og løgn, på fred og krig, på rigtigt og forkert, og i deres praksis ophøjer stupiditeten til princip, sammenfattet i det gamle Venstre-diktum "hvis det er faktum, så benægter jeg faktum", og når medierne ukritisk kolporterer benægtelserne, nysproget, mani-

pulationerne og løggen – enten ved passivt at acceptere både det sagte og det usagte eller pure nægter at fremvise en ellers fuld tilgængelig virkelighed, der modsiger magthavernes spil – så har vi som samfund er alvorligt problem.

Både det sagte og det usagte er nemlig et helt afgørende element i den politiske virkelighed. Vores sprog er vokset og har udviklet sig med demokrati og politik siden det antikke Grækenland og ikke mindst siden oplysningstiden. Det samme har sproget i et udvekslingsforhold med vores moralbegreber og sandhedsforståelser.

Så selvom der naturligvis kan være kamp om fortolkningsretten til konkrete historiske eller politiske fænomener som fx Irak-krigen, og at man kan anlægge forskellige vinkler og lægge tyngdepunktet forskelligt i sin vurdering af konkrete fænomener, så betyder det ikke, at alle udlægninger er sande eller bare tilnærmelsesvis sande.

Sagt på en anden måde: Jeg havde haft mere respekt for den danske regering, hvis den fra start havde sagt, at nu ville den blæse verdenssamfundet et stykke, for nu mente man, at ham der Saddam Hussein skulle fjernes én gang for alle, og at man syntes at George W. Bush var manden, der fortjente opbakning til at gøre det beskidte arbejde, og at man ville stå last og brast, fordi det i øvrigt ville være gavnligt for Danmark at stå som USA's tætte allierede, og desuden havde Mærsk brug for olien dernede.

Ærlig snak. Politisk dumt og kortsigtet. Men ærlig snak.

Jeg ville da også fortsat have været uenig. Jeg ville fortsat have kritiseret regeringen. Men vi havde kunnet være kvalificeret uenige – på holdninger, på motiver, på resultater, på konsekvenser.

I stedet er det blevet et spil, hvor ministrene hele tiden forsøger at dukke sig og smyge sig uden om, og smider partifæller for løverne med budskaber, hvor påtagede principper og idealer for-

søges solgt som den skinbarlige virkelighed. Der findes et godt dansk ord for det: Hykleri.

At vi har noget at frygte er åbenlyst. For omskrivninger i kombination med tavshed omkring både hvad den danske regering vidste, hvornår den besluttede sig, og hvilke informationer der måtte være blevet sorteret fra, overanstrenger demokratiet. At kæmpe for demokrati i verden kan sagtens være ærefuldt. Men ikke hvis man knægter demokratiet i bestræbelsen. Ikke hvis man lyver for befolkningen. Ikke hvis man med en regerings hele autoritet omskriver virkeligheden og forholder offentligheden det reelle billede af, at Danmark er involveret i en beskidt krig på et dybt problematisk grundlag og med langt alvorligere konsekvenser end hverken befolkning eller Folketing var blevet stillet i udsigt.

Virkeligheden er, at Irak i dag har et utal af professionelle lejesoldater, som kan dræbe eller lade leve, helt uden om ethvert retssystem. I regeringens sprogbrug er der tale om "sikkerhedsvagter".

Virkeligheden er, at irakiske kvinder nu må gå tilsløret pga. religiøse fanatikere og at den sekteriske vold er eksploderet som følge af en forfatning, der har ophøjet etniske og religiøse forskelligheder til nationens grundlag. I regeringens sprogbrug er Irak gået succesfuldt gennem tre demokratiske valghandlinger.

Virkeligheden er, at de danske soldater kun i meget begrænset omfang forestår genopbygning af Irak, men bruger langt det meste tid på at passe på sig selv og hinanden. Alligevel hedder det sig, i regeringens sprogbrug, at Danmark yder et substantielt bidrag til Iraks genopbygning.

Virkeligheden er også, at terroren i verden er eksploderet, at modsætningsforholdet mellem Vesten og den arabiske verden vokser og vokser. Og det er manipulation at foregive, at svaret

på dette er bare at skrue op for blusset og gøre mere af det, man allerede er i gang med, frem for at vedstå at man har fejlet, og at ens handlinger har gjort ondt værre.

Derfor mener jeg også, at det danske demokrati er under pres. Ikke fra islamistiske fanatikere, men fra langt mere nærværende og langt mere magtfulde kræfter. Vi tager i den grad demokratiet for givet – og i en sådan grad, at mange ikke længere forestiller sig, at det kan trues indefra, men kun udefra. Det er en stor og alvorlig fejl. Lad mig give nogle eksempler på konkrete forhold, som danner baggrund for min påstand.

For det første: Statsminister Anders Fogh Rasmussen har i mere end to år ikke afgivet ét eneste interview til noget dansk medie om krigen i Irak. At Danmark er involveret i en krig og i en besættelse, medvirkende årsag til en *de facto* borgerkrig, samt selv har øget risikoen for at gøre Danmark til et mål for terror, er åbenbart ikke grundlag for at han vil belemre befolkningen med sine vurderinger.

For det andet: Der kom for nylig en undersøgelse af de politiske partiers mediedækning. Den viste, at regeringspartiet Venstre får langt den største del af opmærksomheden i danske mediers dækning af politik. Ikke alene har landets største og regeringsbærende parti altså langt den største andel af spalteplassen. Som ovenfor påpeget kan Venstre og Statsministeren også selv vælge, hvad den vil i pressen med. Det er gunstigt for Venstre og regeringen, men meget lidt gavnligt for demokratiet.

Vi så det tydeligt i forbindelse med beslutningen om, hvorvidt Danmark overhovedet skulle deltage i Irak-krigen. Her var der indkaldt til partiledersrunde på tv, samme aften som det mindst mulige flertal i Folketinget havde vedtaget den danske deltagelse. Men Fogh sagde nej. Og så opgav DR at lave en partiledersrunde om den største udenrigspolitiske beslutning i årtier.

Det er et voldsomt demokratisk problem, at Fogh kan vælge “tavshedens strategi” og undgå at komme i situationer, hvor han risikerer kritiske spørgsmål eller være i mand-til-mand situationer med oppositionen for åben skærm. Oplysningsidealet om det frie ord, at meninger skal brydes og om argumentets styrke, står for fald.

For det tredje: Danmark mangler én eller flere demokratiske kontrolfunktioner. Som det er i dag, kan Folketinget udøve kontrol med magten, blandt andet ved at stille spørgsmål til ministre. Jeg må konstatere, at kvaliteten af besvarelserne dagligt når nye lavpunkter. Bedst som man tror, at nu kan det ikke blive dårligere, udviser ministre en ufattelig opfindsomhed i at udvide enhver almindelig forestilling om tomhed og tomgang. Selv Folketingets formand har nu måttet sige, at nok er nok, og at regeringen må stramme sig an.

I forbindelse med Irak-krigen krævede SF en uvildig undersøgelse. Det nægtede det politiske flertal. Som et figenblad lavede regeringen en såkaldt “høring”. Men den bestod i, at statsministeren og udenrigsministeren kunne komme og levere et embedsmands-oplæg, og derefter gå igen – uden på noget tidspunkt at være bragt i en situation, hvor de risikerede et kritisk, ubehageligt eller uventet spørgsmål. Det havde intet med en høring at gøre, det har intet med demokrati at gøre – det var og er en farce.

For det fjerde: At terror er blevet én af vor tids helt store problemer og udfordringer er hævet over enhver tvivl. Men i en række lande – med USA og Storbritannien som skræmme-eksempler – er denne trussel mod demokratierne blevet besvaret med en lovgivningsmæssig undergravning af det selv samme demokrati, som vi netop burde beskytte.

Med regeringens udspil til ny terrorlovgivning for Danmark er et flertal i Folketinget parat til at sidde alle advarsler fra inter-

nationale organisationer, fra førende universitetsforskere, fra borgerrettighedsforkæmpere, fra advokater, dommere og deres organisationer – og såmænd også fra politiet – samt ikke mindst fra oppositionen, overhørig. Selv langt ind i de borgerliges egne rækker er der protester, men al modstand tromles ned. Man svækker demokratiet og borgernes retssikkerhed, uden at have den mindste sikkerhed for, at man med initiativerne beskytter danskerne bedre mod terror. Symbolpolitikken får forrang for såvel fornuft som demokrati. Her bruges sproget til først at skabe frygt, og dernæst til følelsen af sikkerhed.

For det femte: I forlængelse af den såkaldte Grevil-sag, hvor en efterretningsagent lækkede nogle fortrolige oplysninger, som afslørede at regeringen talte mod bedre vidende i dens begrundelse for at deltage i krigen i Irak, er der udsigt til, at to danske journalister samt chefredaktøren fra Berlingske Tidende – som bragte historien og de lækkede papirer – nu risikerer fængsel.

I forlængelse af de nye og demokratisk dybt problematiske terrorlovgivninger, der hærger den vestlige verden, sidder flere og flere journalister i Europa nu sigtet for at have offentliggjort oplysninger, som myndighederne ønsker forseglet. Dét giver bl.a. det problem, at kontrollen med magten og trykke- og pressefriheden er truet.

For det sjette: Den store og principielle diskussion, der sporadisk nåede at stikke hovedet op under Muhammed-krisen – altså inden Fogh druknede den i indenrigspolitisk fnidder og fra sin høje hest satte får og bukke-prædikater på andre – afslørede det enorme demokratiske hykleri, der findes hos mange borgerlige politikere og meningsdannere. De virkelige demokratiske udfordringer er stadig ikke kommet på dagsordenen. Der er stadig larmende tavshed om Irak-krigens manipulerede grundlag.

Desuden bliver Irak-krigens gru omtalt, som om USA var ale-

ne i Irak. Problemet er bare, at Danmark er med. Men vi diskuterer det, som om det ikke var tilfældet, og som om at vi derfor kan ryste forfærdelighederne af os, som “de andres problem”. Men det er ikke de andres. Det er vores. Vi må tage reelt ejerskab af vores medansvar, og indtil vi gør det, oprigtigt og alvorligt, står vores demokrati ikke alene svækket, men truet. Truet på den ene side af ligegyldighed og tavshed fra dem der burde kritisere, truet på den anden side af dem der har forvaltet og besluttet, så de med rette skulle kritiseres.

SF har foreslået at offentligt ansatte skal kunne bryde tavshedspligten, hvis vægtige demokratiske interesser står på spil. Mulighederne for denne såkaldte “whistle-blowing” – altså at offentligt ansatte qua deres særlige viden og kompetence fra jobbet skal kunne bryde deres embedes pålagte tavshedspligt – er simpelthen demokratisk nødvendigt.

Ikke mindst i en tid, hvor sagkundskab forsøger truet og intimideret ihjel gennem bandbuller fra Folketingets talerstol om “smagsdommere” og “ekspertvælde”. Det er bydende nødvendigt i en tid, hvor skiftende ministre og medlemmer af Dansk Folkeparti slæber navngivne journalister igennem avisspalterne, fordi de har tilladt sig at stille kritiske spørgsmål. Og det er bydende nødvendigt, at mennesker med viden af vital interesse for samfundet og demokratiet tør bidrage til at få sandheden ud, når ministrene notorisk taler uden om eller vælger “tavshedens strategi”. Eller når de simpelthen nægter at mødes med kritiske journalister eller være i situationer med pressen eller med den politiske opposition, hvor det ikke er ministeren selv, der har den fulde kontrol med begivenhederne.

Det er at vende tingene fuldstændig på hovedet, når det gøres til en forbrydelse at forsvare demokratiet og handle i demokratiets tjeneste, når det rettelig burde være en forbrydelse at lade

være. Og det helt bagvendt, når de, der taler sandt, står sigtet eller dømt, mens de, der talte usandt og havde magten til at iværksætte ulovlige beslutninger, går fri.

Situationen er derfor temmelig alvorlig. At pege på at de demokratiske underskud er langt større i et utal af andre lande er et usselt figenblad. Er vores ambition ikke større end såvel USA's som Iraks, når det gælder demokratiets nødvendighed?

Netop Irak er vitterlig skoleeksemplet, fordi Irak-krigen – da alt sludderet om masseødelæggelsesvåben og Iraks medansvar for 11. september var pillet fra hinanden – blev forsøgt begrundet med henvisning til indførelse af demokrati, overholdelse af menneskerettigheder, krav om fri presse og de andre frihedsrettigheders indførelse, som den bestemte modpol til Saddam Husseins forbryderiske regime.

Det svækker de eksisterende demokratiske kræfters kamp for rettigheder, som vi anser for normale og som vi kalder universelle, at Vesten har videreført Saddam Husseins torturmetoder i Irak. Det er ikke alene dybt foruroligende, hvor mange gange civile irakere er blevet uskyldige ofre i brutale krigshandlinger.

Koalitionen – med USA i spidsen – køber irakiske journalister og irakiske medier til at bringe pro-amerikanske og koalitionsvenlige indslag. Midt i det påståede demokratiseringsprojekt korrumperer man pressen, og dét tegner sort for et eventuelt fremtidigt irakisk demokrati, hvis dets presse er til fals og kan købes til at please magthaverne – nøjagtig som de skulle under Saddam Husseins regime.

Den virkelige bekymring bør derfor også ramme os selv. For hvad sker der med os selv, når vi lader demokratiet og de frihedsrettigheder og de værdier, demokratiet bygger på, beskære efter de siddende magthaveres forgodtbefindende?

Det bedste forsvar for demokrati er derfor at praktisere det.

Men det kræver også at vi lader ordene betyde det samme, at ordene, så at sige, er forpligtede på en rimelig fælles forståelse af verden og står i en autentisk relation til virkeligheden.

VILLY SØVNDAL F. 1952. SKOLELÆRER, MEDLEM AF FOLKETINGET FOR SF SIDEN 1994, FORMAND FOR SF SIDEN 2005. HAR I FOLKETINGET BL.A. FUNGERET SOM SF'S BOLIG-, FORSVARS- OG SOCIALORDFØRER. SIDDER I DAG I UDENRIGSPOLITISK NÆVN OG I FOLKETINGETS SOCIALUDVALG. ER FRA DEN SIDDENDE REGERINGS SIDE OFTE BLEVET UDPEGET SOM "OPPOSITIONENS LEDER"

VERDEN IFØLGE DEN OFFENTLIGE MENING

MARIANNE JELVED

Det er ikke mange år siden, det var en fælles forståelse, at folkeskolen var en god skole. Der kom selvstændige og socialt ansvarlige unge mennesker ud af den. De var også kreative og gode til samarbejde, og de klarede sig godt i de videre uddannelser. En del af de unge fik ikke en formel uddannelse efter folkeskolen. Det har været næsten en tredjedel, mens det nu er omkring en femtedel. Det har medført fokus på ungdomsuddannelserne med produktionsskoler og den frie ungdomsuddannelse som eksempler på, at der har været fokus på større bredde i mulighederne for flere veje til uddannelse.

I dag er der et helt andet billede af folkeskolen. Pisa-testene og Pisa-rapporterne er ikke kendt af de mange for deres indhold, men for de billeder, de har været brugt til at skabe om skolen og dens arbejde. I størrelsesordenen 17 procent af de femtenårige har fået en score, der trækker det danske gennemsnit ned på et middelniveau, som endda er ringere end nabolandenes. Toneangivende fagfolk bag Pisa har betegnet den gruppe som “funktionelle analfabeter”. Gruppen er også blevet karakteriseret som havende så ringe læsefærdigheder, at de ikke kan gennemføre en ungdomsuddannelse. Og det svarer til størrelsesordenen af den gruppe, der ikke får en kompetencegivende uddannelse efter folkeskolen. Danmark scorer til gengæld højt på de dannelsesmål, skolen har som beskrevet ovenfor.

Den politiske konklusion – og dermed den offentlige mening om skolen – er, at den er ringe. At det kun bliver bedre, når der

kommer nationale test, ens og obligatoriske mål for fag og klassetrin, ens pensum jf. kanon i forskellige fag, individuelle elevplaner, som ajourføres med beskrivelse af eleven i hvert fag, mens de fleste fag bliver eksamensfag, og eksamen bliver obligatorisk. De nationale test skal bruges til flere formål: dels skal læreren have en anledning til at kontrollere sine elever efter nationale standarder, og dels skal lokalpolitikere og ministeren kunne kontrollere, hvor den enkelte skole ligger i forhold til skolerne på landsplan.

Skolefolk ved godt, at dette ikke fører til en bedre skole. Lærerne behøver ikke nationale test for at vurdere, om en elev i femte klasse kan læse. Målinger til kontrol af placering får fokus i en skole til at skifte fra den sammenhængende undervisning, der skal tilgodeses en helhed i elevernes alsidige personlige udvikling, til målingerne, og det vil sige det mere instrumentale i undervisningen. Det er også en faglig viden, at vejen til den bedste undervisning og det bedste resultat er veluddannede lærere med engagement og frihed til selv at tilrettelægge undervisningen efter de konkrete elever og med ansvar for, at det lykkes for den enkelte elev. Det er kun på den enkelte skole i den konkrete hverdag, at resultaterne skabes.

Men det er ikke faglig viden, der efterlyses i den politiske reaktion på en Pisa-undersøgelse. Det er derimod billedet af handlekraftige politikere, der kan give klare, letforståelige svar på, hvad der skal til for, at den ringe skole kan blive en god skole. I virkeligheden var betegnelsen "funktionelle analfabeter" helt ude af proportioner med Pisa-undersøgelsen. Den gruppe 15-årige, der gav anledning til betegnelsen, ville have fået middelmådig karakter ved en afgangsprøve. Og den manglende formelle uddannelse efter folkeskolen har måske ikke kun sin årsag i folkeskolens resultater.

Pisa-undersøgelsen er tilmed en hemmelige prøve. Selve testene kendes kun af folkene bag Pisa. De kan altså ikke diskuteres i

den faglige offentlighed. Det er tilmed en test, der skal anvendes i mere end fyrre lande. Og det er fagfolk, der har defineret, hvad testen skal prøve og dermed, hvad 15-årige må skulle kunne.

Pisa-testene burde have givet anledning til mere forskning i læring, i bedre uddannelser af lærere og en klargøring af skoleledelsens ansvar. Og der bør være flere muligheder for at sammensætte uddannelser for de unge. Hvis alle unge skal have uddannelse efter folkeskolen, kræver det flere muligheder end de faglige erhvervsuddannelser og gymnasiet.

Hvordan kan det lykkes at få skabt et billede af et problem og af dets løsning, der ikke har meget med virkeligheden at gøre, og som ikke vil gøre danske elever dygtigere? Med mindre de trænes målrettet i at gå til Pisa-agtige test, og Pisa-testene er kontrollen på en bedre skole.

Den offentlige mening er mainstream. Der er et flertal af politiske partier, der er hurtig med de letforståelige, enkle og handlekraftige politiske svar på mediernes overskrifter. Mediernes overskrifter fødes ofte af en ministers pressemeddelelse, hvis den er hjælpsom og selv leverer den dramatik, der skaber forargelsen, sensationen, konflikten, titlen på det politiske stykke, der nu skal gå over scenen. Det skete med ordene "funktionelle analfabeter". Faglige indsigelser og kritiske reaktioner fra fagfolk, der vil nuancere, problematisere og diskutere i dette tilfælde Pisa som grundlag for skolepolitik, kan ikke slå igennem billedet af skolen, som det nu er skabt i medierne, og som det derefter lejrer sig i hovederne på offentligheden. De faglige foreninger og uddannelsesinstitutionerne lader sig enten placere i forsvarsposition som skurken i stykket, eller de holder lav profil for ikke at blive viklet ind i den uforudsigelige politiske smeltedigel, hvor et flertal hurtigt kan eksekvere en dom, der ikke behøver at have uddannelsesfaglige præmisser. Mediernes fokus bliver på kampen mellem de

gode og de onde, dvs. på processen og på styrkeforholdene mellem aktørerne – f.eks. i form af meningsmålinger om borgernes opfattelser af bl.a. skolen og dens gerninger. Og her kan alle jo være med, for lige netop skolen har alle en mening om.

Og kritiske holdninger eller bare spørgsmål til politiske beslutninger får enkle og letforståelige politiske kommentarer, der sætter etiketter på aktørerne, så den offentlige mening kan vide, hvad den skal mene. Skældsordene er effektive og billeddannende i de gode og de onde. Sidstnævnte kan kaldes “68’ere” – uanset alder. De kan mistænkeliggøres ved at blive beskyldt for at bedrive “rundkredspædagogik”, men allerværst er dog “de kulturradikale”.

Det hjem søger hver en krog af det politiske virkefelt. Diskussionerne om grundlaget for beslutningen om at sende Danmark i krig i Irak, bliver afvist af statsministeren. Det er bare “juristeri”. Det er “teoretisk” (underforstået: ligegyldigt), fordi det “er uden praktisk betydning”, “for ingen vil have Saddam Hussein tilbage”. Den står for sig selv. Og interesserer heller ikke længe den offentlige mening.

En engelsk lektor, der underviser på et dansk universitet, skrev til mig og andre politikere. Han kom med betragtninger om, hvordan det var at være udlænding i Danmark. Hver gang han lukkede en avis op eller lukkede op for radio eller tv, så skulle han mødes af fortællinger om, at alle udlændinge og indvandrere var problemet. Han havde undervist på et universitet i England, hvor der var masser af etniske forskelligheder, men han havde ikke vidst, at det var ghettoer. Det kunne han forstå, at det var i Danmark. Men det var ikke rart at være problemet hver dag i den offentlige mening. Han gik så langt som til at mene, at der var fremmedfjendske træk i Danmark. Det holdt han snart op med at mene noget om, for han havde fået en præst fra Folketin-

get og en minister på halsen, og det var mere, end hans hverdag kunne rumme.

Men hvor kommer det fra? De billeder. Man kan jo søge efter nogle af de billeder, der præger det offentlige rum. Pia Kjærsgaard skriver i et ugebrev i 2005, hvor hun siger, at det ville have chokeret en dansker for hundrede år siden at se middelalderen vende tilbage: “De ville nemlig ikke i deres vildeste fantasi have kunnet forestille sig, at store bydele i København og andre store byer i 2005 ville være befolket af mennesker på et lavere civilisationstrin.” I andre sammenhænge har vi i det offentlige rum stødt på betegnelser som “kræftbylder”, og at “islam er som pest over Europa”.

Andre prøver at gå op imod de billeder af minoriteter i Danmark, men al debat stopper, inden den begynder, når debattøren sættes på plads som hørende til “selvbestaltede smagsdommere”, “bekymringsindustrien” eller – hvis det skal være sødere – til “godhedsindustrien”, men under alle omstændigheder som tilhørende “de ulidelige politiske korrekte”. Der i samme ombæring får ansvar for “tilstrømningen” af udlændinge i de forgangne år. En skæbne, der i øvrigt blev hele Europa til del, ja faktisk modtog Danmark i gennemsnit gennem 90’erne 2,2 procent af alle asylsøgere i EU. Det svarer til den danske økonomis andel i det daværende EU og kan vel være en meget rimelig fordeling. Der var bl.a. borgerkrig med etniske udrensninger på Balkan nogle hundrede kilometer borte.

Men den offentlige mening er klar, for de politiske autoriteter lægger grunden og sætter scenen. Også statsministeren, der med stor stolthed jævnligt plejer den offentlige mening ved at minde om, at han og regeringen og dens politiske flertal stoppede “tilstrømningen”, så vi i dag modtager “langt færre udlændinge”. Det skal forstås som en vellykket gerning. Og så taler vi videre

om en bedre integration. Men sjovt er det ikke – at se bare lidt anderledes ud. For så er der noget galt.

Det kan godt være, at der ikke er tankepoliti i Danmark. Men der er en offentlig mening, der bestemt ikke altid bruger kræfter på det faktuelle. Det man ved. Det der bør være grundlag for mere viden og for ny viden. Så vi kunne diskutere, hvordan vi løser de fælles opgaver og skaber muligheder for den enkelte borger i vores samfund. Den offentlige mening er hård, fordi den først og fremmest har den funktion at sætte nogen på en gabestoklignende plads i det offentlige rum. Det forenkler verden. Eller rettere det forsimples verden. Det skaber helte og skurke. Det skiller fårene fra bukkene. Alle har et medansvar, for nysprogs funktion er ikke fiktion. Det er virkelighed.

MARIANNE JELVED F. 1943. LÆRER OG CAND.PÆD. OG HAR UNDERVIST I FOLKESKOLEN FRA 1967 TIL 1989. HAR VÆRET BYRÅDSMEDLEM I GUNDSØ KOMMUNE FRA 1982-1990. VALGT TIL FOLKETINGET SIDEN 1987 FOR DET RADIKALE VENSTRE. VAR BL.A. ØKONOMIMINISTER 1993-2001. HAR BL.A. UDGIVET UNDERVISNINGSMATERIALE, SENEST "HVAD ER MENINGEN?" – OM FOLKETINGETS ARBEJDE I VERDEN, GYLDENDAL 2005.

“ DET HEDDER DET IKKE! ”

Om et helt almindeligt nysprog

PERNILLE FROST

Temaet for denne årbog er nysprog. Oprindeligt er det George Orwells dystopi “1984” fra 1949, som præsenterer skrækvisionen om *nysprog*: et “newspeak”, som den totalitære stat har designet for at kontrollere tankevirksomheden i samfundet og dermed forhindre, at der bliver tænkt og talt kritisk om staten. Det fiktive projekt newspeak er for så vidt ganske realistisk. Diktatorer har historisk set altid haft en særlig retorik, der fremstiller og legitimerer deres projekt, og sproget bliver således redskab i en magtudøvelse, ved at nye begreber dannes og at visse fænomener omdøbes med nye værdiladede ord. I Hitlers eksempel var det forestillingen om den “rene, ariske race”, som skulle legitimere udslættelsen af dens modsætning, nemlig den “urene jødiske race”. Magthavere kan også gå skridtet videre og tvinge befolkningen til at bruge denne retorik, fx ved at udarbejde ord-bøger med tilladte ord, præcis som det sker i fiktionen “1984”. Men projektet er dømt til at mislykkes, hvis det skal baseres på sprog alene. Truslen om voldsomme sanktioner kan så nok få en befolkning til at “tale nysprog” offentligt, men det kan ikke styre den private tanke og tale. Et nysprog kan derfor virke som censur, men det er jo netop ikke det samme, som at kritikken ikke eksisterer. Og skal et folk holde op med at tænke kritisk om et regime, så skal det overtales og overbevises om rigtigheden i regimens politiske projekt, sådan som der fx i Kina til en begyndelse var overvejende konsensus om Mao Tse Tungs projekt. Men alle kender også fortsættelsen på historien og på Folkerepublikken:

Selv når det er livsfarligt at kritisere (og måske netop derfor!), breder kritikken sig, indtil der ikke længere er konsensus. Man kan heller ikke hjernevaske og styre mennesker med sproget alene, for også her indgår væsentlige andre faktorer af fx social og psykologisk art. I Orwells fiktion lykkes det at hjernevaske hovedpersonen Winston Smith til konsensus, men midlerne er også elektrochok og anden tortur.

Inspireret af Orwell bruges betegnelsen *nysprog* i dag også bredere, men stadig kritisk, om forskellige stilistiske valg, fx om politikernes retorik, men ellers er kernen – og kritikken – i at omtale noget som nysprog, at der er tale om designet eller censureret sprog. Vi kan dermed foreløbig konstatere, at det passer dårligt ind i vores forestilling om, hvad der er naturligt sprog, at der “manipuleres” eller ændres bevidst på sproget, endsige censureres noget væk.

AT HEDDE OG AT VÆRE

Sprogbrugerne taler ganske ofte om sproget. Det kan nemlig være nødvendigt for sprogbrugerne at gå fra at tale om et emne, til at tale om “indpakningen” i stedet for. Det kan være tonen, noget fremsættes i: “Du skal ikke tale til mig på den måde”, eller det kan være (skriftsprogs)normen, man peger på: “Det hedder ikke *bedler*, men *billeder*”, men det kan også være uenighed om valget af ord: “Det hedder ikke *kejthåndet*, men *venstrehandet*”, eller “Det hedder ikke *enlig mor*, men *single*. Læg mærke til forskellen fra situationen, hvor man skændes om, hvad noget *er*: “Det dér, det er ikke en *blåmejs* – det er en *musvit*”. Her er der ikke tale om, at det er mere korrekt at kalde blåmejsen for en musvit – vi er enige om, at begge fugletyper eksisterer, og uenigheden går på, hvilken type vi har foran os nu – hvad der for så vidt slet ikke er en sproglig diskussion. Ikke i samme forstand,

som når sprogbrugere skændes om, hvad noget *hedder*. At hedde noget, er jo en sammenligning med menneskers navne, og vi ved godt, at et navn oprindeligt er resultatet af forældres valg, men når *hedde*-argumentet bringes på bane i en sproglig diskussion, så bruges det netop som en trumf, der underkender andre valg, nøjagtig som folks navne ikke står til diskussion. Tænk på opdragelsessituationen: “Jeg vil ha’ is!” “Det hedder det ikke! Det hedder *Må jeg bede om en is?*” Her bruges *hedde*-argumentet også tydeligvis til at markere, at der ikke er noget valg. Anmodningen om is må af høflighedshensyn ikke fremsættes som et krav.

Men tager man *hedde*-argumentet bogstaveligt, peger det alligevel på en sproglig fortid, hvor valget blev truffet og tingen fik navn, og det peger også på, at det var sprogbrugerne selv, der navngav. Her står vi derfor over for et paradoks i sprogbrugerens forhold til sproget: Vi ved egentlig godt, at der eksisterer sproglige valgmuligheder med hensyn til fx udtale, ordvalg og høflighedsniveau, men vi vælger med *hedde*-argumentet at argumentere, som om der slet ikke *er* noget valg.

DE SPROGLIGE HANDLINGER

Det mærkelige er, at det kun er i bestemte situationer, sprogbrugerne finder på at korrekte hinanden med *det hedder det ikke*-argumentet. Hvis en person offentligt udtaler, at “NN er racist”, eller at “perkere er arbejdssky”, så ville ingen finde på at sige, at “det hedder det ikke”, selvom der er en høj grad af uhøflighed på spil. Forklaringen er, at ingen er i tvivl om, at taleren udtrykker sin private mening og gør det med overlæg: Udtalelserne udtrykker tydeligt afstandtagende holdninger med bevidst valgte, nedsettende ord. Udsagnet står dermed for talerens egen regning, og går det for vidt, kan han eller hun klandres i henhold til racismeparagraffen eller injurielovgivningen. Hvis andre sprogbru-

gere går i dialog med taleren, så handler det sandsynligvis ikke om sproget, men derimod om enighed eller uenighed i det fremsatte *synspunkt*. Man kan altså godt vælge stærkt negative (eller for den sags skyld positive) ord, uden at blive korrekset, hvis det vel at mærke er tydeligt nok, at de indgår i en sproghandling som fordømmelse eller forherligelse. Hvis man derimod tilsyneladende prøver at være objektiv, så falder de andre sprogbrugeres hammer: “Har det været et handicap for dig at være kejthåndet?” Med dette udspil kan man risikere påtale, for problemet med ordet *kejthåndet* er, at det ikke længere virker neutralt. Nogen har fået øje på materialet, ordet er lavet af, og førsteledet *kejt-* er jo valgt i en fortid, hvor det var decideret uacceptabelt at skrive med venstre, og hvor det derfor følte neutralt at bruge beskrivelsen *kejtet* (‘klodset’). Men skolekulturen er for længst holdt op med at dømme venstrehåndsskrivere ulydige – sikkert også med viden om den hjernemæssige baggrund for håndethed – og derfor virker den tidligere neutrale betegnelse *kejthåndet* ikke længere neutral.

Er man nu hverken selv venstrehåndet eller beskæftiget med undervisning, så er det ikke sikkert, at man har bemærket dette lille skred i status for ordet *kejthåndet*, og man kan derfor risikere at blive korrekset for sit sprog, eller værre endnu: sproghandlingen bliver misforstået og ytringen opfattet som en fornærmelse.

NORMALSPROGET OG PRIVATSPROGET

De har selvfølgelig ret, sprogbrugerne – der er egentlig ikke er noget valg. “Det hedder det ikke” henviser til et særligt lag i sproget, hvor tingene hedder noget helt bestemt. Et lag som alle sprogbrugere bruger som reference, når det normale, objektive og upåfaldende sprog skal bestemmes. Dette sproglag er hverken præget af høj eller lav stil, men må ligge midt imellem; det er

hverken gammeldags eller ungdommeligt, hverken positivt eller negativt, hverken skriftsprogsfarvet eller talesprogsfarvet, hverken faglig eller privat jargon. Dette konsensusprog er, som man kan se, negativt defineret, som en slags restkategori: Man kan udpege, hvad det *ikke* er, men det er svært at pege præcist på, hvad det er. Men det giver også mere mening at beskrive, hvor dette sprog er, hvad det bruges til, og hvem der bruger det. Normalsproget har hjemme i det offentlige rum. Det er den stort set virtuelle sproglige arena, hvori samfundsforhold sprogliggøres og debatteres; hvor nyhederne kolporteres og hvor opinionen dannes. Det upåfaldende normalsprog er ganske enkelt opstået her, fordi myndigheder og medier har behov for at omtale alt i denne verden i saglige og objektive kategorier, hævet over selve sagen. Mennesket i det offentlige rum agerer jo ikke som privatperson, men i kraft af en samfundsfunktion, fx som politiker, embedsmand, nyhedsoplæser, læge eller buschauffør. Disse må alle tale og skrive "normalsprog", når de henvender sig til offentligheden i kraft af deres funktion, og de kan derfor ikke vælge ord, som viser positive eller negative, private følelser. Følgende avisoverskrifter er derfor utænelige: *Mand bidt af køter, Plejehjem efterlyser bindegal beboer, Værtshusgæst slået ned af dumt svin, Børnehave på fed udflugt*. Sådanne rubrikker får det til at lyde som om skribenten er part i sagen.

Normalsproget er med andre ord *et stærkt censureret sprog*, et voksent og behersket nysprog(!), der holder alt det følelsesmæssige, intime og personlige ude, selv når emnet er helt dagligdags. Ikke desto mindre har normalsproget lejet sig i alle danske sprogbrugere som klangbund og målestok i forhold til alt det afvigende, påfaldende og farvede sprog, fx privatsproget, og det er blevet et ideal for det gode og rigtige sprog, jf. vores fælles stilideal "rigsdansk", som næsten er identisk med dette normalsprog.

Når sprogbrugerne bedriver metasproghandlinger af typen “Det hedder det ikke”, kan det derfor ses som en slags mellem-menneskelig sprogrøgt eller censur, beregnet på at holde normalsproget normalt.

KONSENSUS OG OPINION

Jeg har undervejs også kaldt normalsproget et konsensusprog, fordi det jo forudsætter en konsensus, som hele tiden må bekræftes og vedligeholdes. Men da normalsproget også til enhver tid rummer den objektive beskrivelse af alle fænomener, kan man derfor gennem normalsproget tage temperaturen på samfundsoptionen i forhold til konkrete tabuer og etiske dilemmaer. Hvis vi for fænomenet ‘abort’ stadig brugte beskrivelsen *fosterfordrivelse* neutralt, ville man heraf kunne aflæse en generelt fordømmende holdning til fænomenet. At vi bruger medicinens latinske udtryk *abort*, vidner om en mere liberal holdning og en distancering. Og hvis vi forestillede, at os det neutrale udtryk i fremtiden blev *stamcelledonation*, ville synet på abort være ændret radikalt. Tilsvarende repræsenterede det en holdningsændring, at vi ændrede normalbetegnelsen *dranker til alkoholiker*, idet vi dermed flyttede noget skyld fra mennesket til rusmidlet. Ofte går samfundsoptionen således mod mere liberale syn på tabuer og problemer, men nogle gange går det mod større fordømmelse: Det lykkedes faktisk græsrodder og miljøaktivister at skabe tilstrækkelig modvilje mod burhøsehøhold, til at vi fik indført betegnelsen *buræg* i normalsproget – endda som en lovpligtig kategori, som ægproducenter skal skilte med! Men opinionen var dog ikke i samme åndedrag parat til at acceptere *pesticidmælk*. Og da der i medicin faget var enighed om, hvordan sammenhængen mellem rygning og astmatisk bronkitis er, blev diagnosen *rygerlunger* lanceret, og det blev ret hurtigt den normalsproglige omtale.

Når sprogbrugere bevidst søger at udskifte et ord i det neutrale ordforråd, kan man kalde det *afløsning*, og den slags justeringer i ordforrådet er der mange eksempler på, også før nyere tid¹. Pointen er, at man ikke blot danner et nyt ord og tager det i brug, men at man, med det nye ord, forkaster et eksisterende ord eller fremsætter kritik mod et fælles og tilsyneladende neutralt ord, idet man anfægter den konsensus, der hidtil har været om ordets status. Og når det undertiden lykkes at forandre konsensus, så skubbes det gamle ord samtidig ud af neutraliteten, som det fx er sket med *fremmedarbejder* og *gæstarbejder* til fordel for *indvandrere* og senest *nydansker*.

I normalsproget foreslås og afprøves ord med nye holdninger, og hvis det kan bære, hvis medier og myndigheder enes om at bruge en betegnelse, så har den normale, neutrale omtale ændret sig. Spørgsmålet er så, hvorvidt også holdningerne er fulgt med.

Nogle mener at der er tale om meningsløse sproglige manøvrer, som efterlader en uændret virkelighed. Selv er jeg af den holdning, at hvis selvforståelsen spiller en stor rolle for individets udfoldelsesmuligheder, fx udtrykt i, om man beskriver sig som *enlig mor* eller *single*, så har den samfundsmæssige "forståelse" af fænomener også betydning for, hvordan samfundet vil agere over for et fænomen. Og denne "forståelse" kommer jo netop til udtryk i den sproglige beskrivelse, idet normalsproget rummer nøglen til den holdningsmæssige konsensus. Derfor er det normalsproget, man må "manipulere" med, hvis man som gruppe vil forhandle om sin identitet, eller hvis man vil ændre på opinionen.

For mig er der derfor ingen tvivl: Det er i ordene holdninger bor, og nye holdninger fornemmes bedst gennem nye ord. Derfor begiver folk sig af med at danne nye betegnelser for noget, som vi allerede har ord for. Når nogle af disse ord med nye hold-

ninger brager eller lister ind i normalsproget, så har de også fundet nåde for censuren – beskrivelsen er accepteret. Og herefter så *hedder det jo bare sådan...*

NOTER

- 1 Nogle ville kalde det “politisk korrekthed”. Dét fænomen har jeg behandlet i bogen “En strid om ord”, Forlaget Fremad 1997 og i artiklen “90’ernes sprogstrid. Om politisk korrekthed”, Nyt fra Sprognævnet 1998/3

PERNILLE FROST F. 1959. LEKTOR I DANSK VED FREDERIKSBERG SEMINARIUM. FORFATTER TIL DEBATBOGEN “EN STRID OM ORD”.

VEND SPROGET PÅ HOVEDET

HELLE BØNLØKKE

“Nyhederne god aften. DSB er atter på sporet af forsinkelser. De to nye gratisaviser kæmper om læsernes gunst. Den danske velfærd skal tilbage i superligaen. Der blæser nye vinde over dansk politik. Og så til vejret – får vi også blæsevejret her?”

Citatet er ikke autentisk, men alligevel er det ikke langt fra virkeligheden, når danske tv-nyheder aften efter aften frisætter en lind strøm af klicheer og fladtrådte flokler. Ser man nyheder i tv bare sådan nogenlunde jævnlige, så kan man efterhånden gætte, hvad oplæseren vil sige, før han får det sagt. De intetsigende klicheer er med til at låse vores opfattelser og gør budskaberne mere simple end nødvendigt. Nuancerne forsvinder i iveren efter at sætte lidt sproglig kulør på den hæsblesende nyhedsstrøm, og er tiden knap, så er klicheerne netop et fristende redskab. Men seerens hjerne slår fra, og man lader opmærksomheden vandre et andet sted hen – og så mister man historien i nyheden. Hvor mange gange har man ikke hørt oplæseren messe noget, der kunne minde om “Der er kommet nye boller på suppen i Socialdemokratiet” eller “Regeringen barsler med et nyt lovforslag”? Og mon ikke mange tænker, at det er det samme, de siger hver aften?

LEMFÆLDIG OMGANG MED MODERSMÅLET?

Min pointe er, at overforsimplinger også er med til at devaluere sproget, på samme måde som man kan frygte, at genresproget, de svære engelske fagtermer og andet Orwellsk “nysprog” er med

til at udelukke grupper i befolkningen fra at kunne være med og forstå, hvad der bliver sagt eller skrevet. Det kan godt være, at vi på nogle områder er ved at bevæge os ud i et uforståeligt og eksklusivt gruppesprog, som lukker flere ude, end det lukker ind. Men der bliver også talt ned og skåret ud i pap og sprunget over, hvor forhindringen er lavest. Hvis man skal være rigtig streng, så kan man hævde, at det er lemfældig omgang med vores modersmål, når medierne gang på gang trykker på autopiloten og formidler stoffet med de ulidelige klicheer.

SPROGLIGE FORNYERE - UDEN NYSPROG

Men vores modersmål kan rent faktisk godt bruges kreativt, og der er mange eksempler på det blandt vores nulevende kunstnere. Mange danske sangskrivere, digtere og forfattere formår i den grad at personliggøre det danske sprog, udvikle det i nye retninger og gendrive, omskrive og ironisere over netop klicheerne.

En musiker og sangskriver som C.V. Jørgensen er efter min mening et godt eksempel på en sprogbruger, som er i stand til at bruge det danske sprog på en genial måde. Hans sangtekster vidner om en sproglig refleksionsevne, der er med til at genoplive alt det døde sprog, som vi dagligt begravnes i. Når man lytter til C.V. Jørgensens tekster, får man en oplevelse, som er helt unik, og som ville være svær at oversætte til en, der ikke forstår dansk. Det er sprog, som ikke taler ned til sit publikum, men som sætter tanker, billeder, stemninger og følelser i gang – og det gøres uden at udelukke nogen. Tværtimod inddrager det, fordi det rummer så mange referencer til sprogligt fællesgods. Læs blot disse strofer fra sangen “Neon nok” (“Fraklip fra det fjerne”, 2002):

Langt om længe går solen ned
& virkeligheden på hæld
Jeg roder mig ud i hvad som helst
& bygger på et luftkastel

Henover byen går månen på
Alting klapper i takt
Jeg roder mig ud i hvad som helst
I overmod & dødsforagt

Jeg endevender vejen på gadeplan
& jager fanden i seng
I ledtog med min indre bypartisan
& nogen fra hans gamle slæng

Det er et fantastisk eksempel på, hvordan man kan genopfinde sproget. Velkendte vendinger og fraser som “at noget går på hæld”, “at rode sig ud i noget” og “at stå op før fanden får træsko på” rystes godt og grundigt, og får pludselig helt nye betydninger. Resultatet er, at man lytter efter og tvinges til at tænke og reflektere over, hvad han vil sige os.

Det danske orkester Olesen og Olesen skriver også sangtekster på dansk, og også her kan man finde mange sprogdiamanter, der vækker til eftertanke. Her fra sangen “Husråd og mundheld” (fra “Anonyme Melankolikere”, 2002. Tekst: Peter H. Olesen):

Hold dit tungsind i snor
og tungen lige i munden
Når du tror du er nået helt ned
kan du knap nok skimte bunden

Værn om venskab
Pas godt på dine kære
Holder du kortene for tæt ind til kroppen
har du intet at forære

Gå blot ind i dig selv
Gå i frø eller i hi
men husk at være til stede
når gode venner lægger vejen forbi

Glem ikke at vejen hjem
måske er vejen frem
At vejen hjem kan være
vejen frem

Det er samme teknik som C.V. Jørgensen bruger med at flette gamle ordsprog og klicheer sammen på en ny måde. Men her bruges de i en slags ophobningsteknik, hvor de afløser hinanden – det ene mundheld leder til det næste, og der indsættes ny betydning i de tomme fraser. Teksten handler om at føle sig fortabt i verden og om, at man skal huske at værdsætte det nære – det, som er lige omkring en. Det er noget, de fleste kan genkende og spejle sig i. Det er velkendte følelser ordsat på en meget præcis måde. En måde, hvor sproget bliver vejen til lytterens/læserens opmærksomhed.

Ligesom tv-nyhederne har C.V. Jørgensen og Olesen og Olesen et budskab, de gerne vil formidle. Forskellen er bare, at de gør deres budskaber levende igennem sproget, hvor nyhedernes klichestrøm dræber budskabet. For nu at stille det lidt firkantet op. Men forskellen er tydelig.

LEVE DET LEVENDE SPROG

Og det handler ikke om, at nyhedernes dækning af irakkrigen skal serveres i en kaskade af stilistiske og poetiske genialiteter. Men jeg tror ikke, det ville skade, hvis journalisterne og tekstforfatterne til studieværternes manuskripter lod sig inspirere lidt af det levende sprog, som – heldigvis – findes mange steder. Det er en udbredt opfattelse, at engelsk ikke skal dominere eller overtage det danske sprog, og at svære og indforståede fagtermer ikke må sætte dagsordenen i medierne og samfundsdebatten. På samme måde bør man også som formidler af det danske sprog være bevidst om, at man *ikke* er medvirkende til at udvikle eller levendegøre vores modersmål, hvis man altid vælger den nemmeste udvej og lader klicheerne få overtaget.

HELLE BØNLØKKE F. 1975. CAND.MAG. I DANSK OG KULTURJOURNALISTIK VED KØBENHAVNS UNIVERSITET. HAR SKREVET SPECIALE OM KLICHESPROG I DANSK KULTURJOURNALISTIK. FORFATTER TIL EN RÆKKE ARTIKLER I DANSKE FAG- OG DAGBLADE. SUPPLEANT I MODERSMÅLSSELSKABETS BESTYRELSE. ANSAT SOM KONSULENT I PR-BUREAUET HOLM KOMMUNIKATION A/S I KØBENHAVN.

DEN TVIVLENDE ELITE

CLEMENT BEHRENDT KJERSGAARD

Grundlæggende er jeg skeptisk overfor denne bogs udgangspunkt, og artiklen her vil forklare hvorfor. Bogens tese, som jeg læser den: at der er grupper i samfundet, der bestemmer (meget) mere end andre – at de gør det ved at anvende et sprog, der er uforståeligt for udenforstående – og at denne udvikling accelererer. Min analyse er nær den omvendte: at eliten de sidste (fem?) år har udvist en splittelse og en tøven, der ikke mindst er opstået i dens forsøg på at komme folket i møde.

HVOR ER MAGTEN?

I en “tynd” udgave er argumentet ganske vist korrekt: de forskellige dele af samfundet/debatten *er* præget af dem, der er betalt for at blande sig.¹ I en vis forstand er denne ekspert-dominans taget til – fordi den tekniske kompleksitet er øget, fordi arbejdsdelingen er blevet stadig mere findelt, og fordi der gradvis er sket en professionalisering af meningsdannelsen.²

Men på den anden side er der – med uddannelsesniveaue og medieudviklingen – opstået i hvert fald en teoretisk mulighed for at se en hvilken som helst branche over skulderen.³ Det første spørgsmål er så, om politikere og medier *kan* fungere som en form for *valutacentral*, hvor de afgørende *politiske* dimensioner af alle disse felter og sektorer altid (kan) sættes til debat? Eller med andre ord – om vi faktisk er i besiddelse af det, vi almindeligvis kalder *demokrati*?

Men et andet spørgsmål er, om det faktum at disse sektorer

har egne eksperter med deres eget sprog nødvendigvis betyder, at det så *er* disse eksperter, der bestemmer udviklingen? For det kan jo være, at selv eksperterne føler, at de er tilskuere – fordi også *deres* område rent faktisk styres af “borgeren”, “markedet”, “teknologien”, “globaliseringen” eller “tidsånden”?

Det er vigtigt at stille begge spørgsmål. Man kan nemlig tænke sig fire grundlæggende forskellige alternative bud på, hvor magten nu befinder sig:

1. MAGTEN ER SYNLIG OG LIGE FORDELT: den befinder sig i det politiske system og dermed i det offentlige rum, alle deltager i princippet ligeligt i dens udøvelse. Vi har et idealdemokrati. Og den centrale aktør er naturligvis: den deltagende borger.

2. MAGTEN ER SYNLIG MEN ULIGE FORDELT: som i (1) er magten i det politiske system – den er åben og offentlig, men nogle grupper bestemmer mere end andre. Den centrale aktør: politiske institutioner, fx partierne.

3. MAGTEN ER USYNLIG OG ULIGE FORDELT – her er der som i (2) tale om, at nogle bestemmer mere end andre – men dominansen finder sted gennem markedet/civilsfæren, altså uden for det politiske systems rækkevidde og offentlighedens søgelys. Den centrale aktør: civile, private grupper og institutioner.

4. MAGTEN ER USYNLIG, MEN LIGE FORDELT – for ganske vist er det politiske system blevet overhalet eller ligefrem overflodiggjort af markedet/civilsfæren (jf.3), men magten er til gengæld lige fordelt eller endda ophævet – simpelthen fordi alle er understyret med så meget frihed, at de kan realisere deres ønsker. Den centrale aktør: forbrugeren.

Bogens tese siger i virkeligheden, at faggrupper ved deres *eksistens* umuliggør det ideelle demokrati (1) og ved deres *sprogbrug* ophæver selv muligheden for en mindre perfekt udgave (2) – *reelt* er der nemlig ikke længere tale om en “offentlig” debat med en

plan spillebane, fordi ekspertudtrykkene sætter flertallet af. Dermed flyttes beslutningerne over i noget, der *ligner* en del af den offentlige debat men reelt foregår i civilsfæren/på markedet (3) – hvor debatten er styret af offentligt eller privat ansatte eksperter, der, på trods af at de er eksponenter for bestemte interesser, agerer som ét samlet kollektiv. Af de fire muligheder indlysende: den mindst demokratiske.⁴

ELITEN ABDICERER

For nogle år siden virkede bogens centrale tese plausibel: det var på mode at se politikerne som indforståede teknokrater, der søger at løse problemer, vælgerne ikke forstår, på måder, man ikke kan – eller vil – forklare. En udgave gik på, at en klan af nationaløkonomer havde taget magten – og at de, deres formelle partitilhørsforhold til trods, ikke stod nær så langt fra hinanden som fra befolkningen. I 1970erne talte man om ‘kløften’ mellem vælgere og politikere⁵ – i starten af 1990erne om *politikerlede*, og, med et mere tvetydigt udtryk, om DJØFICERING.⁶ Hvorfor er den kritik forstummet?

Et kynisk svar er, at politikerne de sidste 5 år har lært sig *spin* – med det resultat, at der foregår én debat i de brede dele af pressen, rettet mod et flertal i befolkningen, og én debat i de intellektuelle nichemedier.⁷ Den første del af analysen er korrekt (den anden del er mere tvivlsom: for man kan godt betvivle, om ikke eksistensen så relevansen af den “rigtige”, “intellektuelle” debat i de “kloge” medier – mere herom senere).⁸

Men der er tre andre og mere dybtliggende grunde til, at politikerleden er forduftet:

For det første, fordi politikerne i mellemtiden under klar og tydelig hensyntagen til den offentlige mening *har* ændret politik på de to absolut største politiske spørgsmål: flygtninge/indvan-

drerdebatten og velfærdsdebatten (og på det, der meget vel kan være det tredje: EU).⁹ Dermed ikke sagt, at den *langsigtede* politik er blevet forandret, at politikerne *selv* har skiftet holdning, eller at vælgerne også næste gang får lov at bestemme. Men linjen *er* ændret, og det *er* den blevet i forsøget på at imødekomme vælgerens skepsis.

For det andet, fordi politikerne i denne periode har ændret synet på det, de selv gør. De er blevet mindre ambitiøse. Fordi de er blevet overrasket af *udviklingen* – jf. 11. september. Fordi de har erfaret, at de ikke er i stand til at påvirke vælgerne – jf. indvandrer/flygtningedebatten, jf. velfærden, jf. EU. Og fordi de er blevet overrasket over sig selv: deres egen “ideologi” har tilsyneladende været under opløsning – eller i hvert fald omdannelse – i 15 år, og ikke kun på venstrefløjen. De er ikke sikre på, hvordan ideologien skal erstattes – men de er, i stigende grad, heller ikke sikre på, at de har brug for en erstatning.

For det tredje, fordi vælgerne har ændret deres syn på politik. Kynikeren ville sige, at de har reduceret deres forventninger til, hvad politikerne er i stand til. Men man kunne også – en smule mindre dystopisk – mene, at den ideologiske af-isning har betydet, at også vælgerne ser mere nuanceret og udogmatisk på politik. Om end det kan være svært at se forskel på ydmyghed og manglende interesse, og på den selvstændige og den blot selvtilstrækkelige vælger.

ELITEN DISINTEGRERER 1

Afkoblingen mellem vælgere og eksperter er altså blevet suspenderet, i hvert fald på et par områder, i hvert fald for en tid. Men er det kun overflade? Er der fortsat en “rigtig” debat, magthaverne imellem, som befolkningen er udelukket fra – og en fælles dagsorden, de vil gennemføre, når den folkelige modreaktion læg-

ger sig igen? Svaret er, tror jeg, at der findes noget, der ligner et globalt politisk magtnetværk (G8, Davos etc.) men at dets magt *ikke* består i at være “dagsordensættende for debatten”. Tværtimod: netværkets virkelige magt er proportional med dets evne til at *undgå* dialogen – til *ikke* at skulle tage hensyn til hjemlige/“indenrigspolitisk” pres (dvs.: til demokratiet i nationalstaterne). Det er magtfuldt præcist i den udstrækning, det er i stand til at træffe de beslutninger, der forekommer beslutningstagerne at være både væsentlige og korrekte set fra det sted, hvor de sidder.¹⁰ Den folkelige interesse for de konkrete emner er nul: tag fx den liberalisering af finansmarkederne, som har været af de helt uomgængelige træk ved de sidste 25 års globalisering, men som aldrig er genstand for nogen interesse, endsiges diskussion.¹¹

Disse emner kan anses som led i den internationale udgave af den føromtalte teknokratisering/“nationaløkonomisering” af den nationale politiske debat. Og det er netop denne dagsorden, der har været fjendebilledet for national-konservative modreaktioner over det meste af verden fra 1990’erne til i dag. Ifølge disse skeptikere er internationalismen elitær og eliten internationalistisk – det er ét fedt, der er vokset siden 1945 og udgør den diametrale modpol til nationalstaten (som er folkelig) og befolkningen (som er *national*).¹²

Denne simple modstilling er imidlertid krakeleret de sidste fem år – dels på grund af de tre ovenfor nævnte faktorer, og dels fordi eliten på centrale spørgsmål IKKE er nogen enig, fasttømret enhed – tværtimod:

Det centrale eksempel er amerikansk udenrigspolitik siden 2001. Dette er *den* uomgængelige case – for ikke alene er USA verdens mest magtfulde nation, men intet andet land i verdenshistorien har været i besiddelse af sådanne intellektuelle ressourcer: universiteter, medier, tænketanke, embedsværk. Og intet

spørgsmål er vigtigere end sikkerhedspolitikken. Om noget sted burde vi her kunne iagttage, hvordan eksperter (politikere, akademikere) – på trods af tidligere tiders ideologiske forskelle – enes om *en ekspert-formuleret politik, der har folket imod sig*.

Men det diametralt modsatte er sket: den øverste elite er kløvet i to – og fløjene har befundet sig længere fra hinanden end i nogen umiddelbar sammenlignelig fortid. På den ene side står de meget snævre kredse, der har udviklet den intellektuelle baggrund for Bush-administrationens politik, og de – endnu snævrere – kredse indenfor regeringen, der træffer beslutningerne. På den anden side: flertallet i den politiske opposition og meget væsentlige dele af det traditionelle embedsværk, herunder det amerikanske udenrigsministerium og dets eksperter, samt væsentlige (og tilsyneladende voksende) dele af forsvarsministeriet, militæret og efterretningstjenesterne.¹³ På den første side har man netop betragtet sig selv som et bevidst opgør med det selvrefererende, virkelighedsfjerne, “politisk korrekte” ekspertvælde – i offentligheden mest påfaldende i Præsidentens konstante markedsføring af sin egen, djærve stil. Her har selvsikkerheden været stor. På skeptikersiden har selvsikkerheden været ekstremt lav: man har ikke haft noget tydeligt alternativ til den førte politik, og mange har fundet det næsten umuligt at finde en position at kritisere regeringen fra, der ikke forekom også skeptikerne selv at være upatriotisk.

Hvis tesen var rigtig, ville vi se: enighed mellem de professionelle magthavere, teknisk-detaljeret sprogbrug, afstand til befolkningen. I stedet ser vi: *dyb uenighed, propagandistisk sprogbrug, afstand i langt højere grad fløjene imellem end mellem eliten og den befolkning, der er præcis så splittet som magthaverne*.

ELITEN DISINTEGRERER 2

Således har USA's Mellemøstpolitik siden 2001 *ikke* haft karakter af at være et professionaliseret akademikerdomæne, tværtimod: de afgørende aktører har været et par enkeltpersoner, *politikere* på klare missioner, der opfatter sig selv som værende i bevidst modsætning til det traditionelle establishment.¹⁴

Men eksemplet kunne være helt ekstraordinært. Er der ikke måske tale om, at man formulerer en exceptionel politik under exceptionelle omstændigheder?

Jo – både vilkårene og resultatet har en ekstraordinær karakter. Men *tvivlrådigheden* er karakteristisk – og det samme er afstanden mellem fløjene, når det gælder *analysen* og *værdierne*. For den globale elite er splittet på den økonomiske politik (hvor der er stødt væsentlige nuancer til den såkaldte “Washington Consensus”, som man i 1990'erne betragtede som en universel model for ethvert lands økonomi¹⁵), på miljøpolitikken (mest påfaldende: den globale opvarmning), på EU's fremtid, på immigrationen (og det både i USA og Europa), og på sikkerhedspolitikken generelt, som indikeret af eksemplet ovenfor: mellem højre og venstre, mellem Europa og USA, som den afsløredes i opløbet til Irakkrigen i 2003 og er blevet løbende bekræftet siden.

POST-2001: POLARISERING ELLER PRAGMATISERING?

Men det har været svært at se, at det er sådan, det forholder sig. En årsag til uklarheden har været, at vi i de sidste 5 år har set to tilsyneladende modstridende tendenser: på den ene side den elittens tvivlrådighed og ydmyghed, jeg har diskuteret ovenfor – på den anden side en indimellem voldsom retorisk polarisering (“med os eller mod os”), der har påkaldt sig meget opmærksomhed.¹⁶ At dømme efter den første tendens er ideologien definitivt på vej ud – men at dømme efter den anden er ideologien på

vej *tilbage*. Og tilsyneladende udelukker det ene ikke det andet: fx kan en liberalistisk dansk regeringsleder først indlede en høj-profileret kulturkamp, og herefter under den følgende valgkamp erklære liberalismen for forældet.

Hvordan hænger det sammen? Det gør det heller ikke. Eller rettere: det gør det kun, fordi politikerne (og det gælder på begge fløje) siden 2001 er begyndt at argumentere med mere og mere utilsløret udgangspunkt i en *national/vestlig værdiramme* – det lyder som “ideologi” men er i virkeligheden noget ganske andet. Denne nationale argumentation virker på en gang *polariserende* (idet den dømmes en ting som dansk/udansk, demokratisk/udemokratisk, legal/illegal) og *pragmatisk* (fordi dens “indhold” er historisk/kulturelt og ikke ideologisk/principielt – der argumenteres med udgangspunkt i “hvordan verden ser ud” og ikke med noget fremtidigt utopia for øje). Over for traditionel marxisme eller ultraliberalisme virker den nationale/vestlige værdiramme udogmatisk, inklusiv og tolerant. Men overfor andre kulturer/religioner virker den dogmatisk, eksklusiv og intolerant!¹⁷

AFKOBLINGEN

Man kan mene, at problemet handler om debatten/tonen og dermed: om sproget. De sidste fem år har elitens selvdråbte modstandere krævet, at der skulle gøres en ende på politisk korrekthed – de har nemlig følt sig under et meningstyranni bestående af helliggjorte trylleord – “lighed”; “menneskerettigheder”; “globalisering” – der netop, ifølge kritikerne, har konstitueret en form for *nysprog*.¹⁸ Den nu detroniserede elite kan så protestere over de nye ord, der er blevet sat i stedet – “Danmark”, fx og mest påfaldende: “sammenhængskraft”.¹⁹ Hvordan forklarer eliten selv konflikten? Mange mener, afkoblingen opstod fordi *eliten ikke tog folket alvorligt* og dvs. *undgik debatten* (om flygtninge/indvan-

drere, om EU etc.). De vil kunne tilføje, at der nu er ved at opstå en ny afkobling, fordi eliten er gået så langt ind på (det, den tror er) folkets præmisser, at den ikke alene afstår fra at styre udviklingen ansvarligt (fx ved at udskyde nødvendige velfærdsreformer), men også misligholder sin egen, debatskabende funktion, ved konstant at lakere sine holdninger med strømnetet *spin*.

Der er meget, der er rigtigt i den analyse. Men der er en fundamental fejl: man må ikke gøre *debattens kvalitet* til *uenighedens årsag* – for det er den ikke. Når det gælder de store politiske spørgsmål er der en *reel uenighed* – politikerne imellem, eksperterne imellem, vælgerne imellem. Det er ikke en illusorisk konflikt, som alene er resultatet af “misforståelser” og vil forsvinde som en anden refleks fordi man får pudset debatten af. Uenigheden er ikke overfladisk – den skyldes dels at verden er kompleks – og dels, at verden består af uløseligt modstridende interessemodsatninger.²⁰

Men det er rigtigt, at den reelle debat er ved at blive erstattet med en *spinspiral* – og det er rigtigt, at den udvikling er problematisk.²¹ Den vil udfolde sig i et af to scenarier.

I det ene er politikerne bevidste om hvad de gør. Man bruger det nationale-konservative svar på stadig mere komplekse internationale spørgsmål. Man indgår en underforstået pagt med befolkningerne i de respektive lande, der giver verdens forenede eliter lov til at fortsætte den “usynlige” globalisering (samhandel, velfærdsensretning) så længe den indstiller den “synlige” globalisering (immigration, multikulturalisme). EU’s politisk-økonomiske harmonisering fortsætter, mens det ydre prestigebyggeri ophører: så det, der *virker* som en imødekommelse af befolkningernes skepsis altså reelt er det modsatte, fordi den substantielle integration – efter den store, globale, politisk korrekte *caffè latte-plan* – fortsætter i skjul og smug.²²

I den anden udgave er det ikke så meget politikerne der kobler befolkningen af, som politikerne, der kobler sig selv af. For det centrale ved analysen ovenfor er, at *kvaliteten* af debatten, af uenigheden, over tid får en effekt. Hvis politikerne vænner sig til at diskutere problemerne på et stadig lavere niveau, kommer det, der begyndte som *soundbites*, til at erstatte det indhold, den substans, den analyse som populariseringen var opfundet til at markedsføre. Der bliver stadig mindre at bide af og gabe over. Forenklingen forgrenes. Først gennem det offentlige rum – men snart ind i det politiske system *selv*. Der er ikke tale om, at den “rigtige” indsigt og de “klare” principper rykker op til et højere, for befolkningen skjult eliteplateau – tværtimod: for eliten begynder at vænne sig til det niveau, hvor dens spindoktorer mener befolkningen opholder sig.

Det er, efter min bedste vurdering, det sidste scenarie, vi befinder os i. Udviklingen er naturligvis selvforstærkende: det er ikke mange gange, de politiske partier skal udskyde de store tilbunds-gående ideologiske diskussioner og de detaljerede planer, før de ikke længere aner, hvor de skal ende og begynde. Hvor hurtigt vil det gå? Det *er* allerede sket. Ikke alene vil eliten miste respekten for befolkningen (den havde ikke meget til at begynde med!) – men også respekten for sig selv.²³ Det starter ikke som et elitært forsøg på at udtrykke sig så kompliceret, at befolkningen ikke kan følge med. Men som det ganske modsatte: et så nådesløst simplificeringsforsøg, at eliten længe før den får hjernevasket vælgerne hjernevasker sig selv.

REKONSTRUKTIONEN

Skredet har kunnet finde sted, fordi “ideologien” er faldet bort – men det er ikke nogen løsning at sætte den ind igen. Ideologien havde en dobbelt betydning for den offentlige debat – både god

og dårlig. God, for så vidt som ideologien satte de store spørgsmål på dagsordenen og satte verden i sammenhæng – og tjente til at inspirere og strukturere den offentlige samtale. Dårlig, for så vidt som den fungerede som meningsautomat, hvor enhver uafledeligt trak det samme svar på nye spørgsmål uden selv at tage stilling. God, fordi ideologien fundamentalt fastholder *forandringens mulighed* – ikke alene kan vi forestille os et ideelt samfund, men vi føler os i stand til at bevæge os hen imod det. Dårlig, fordi den utopiske horisont gjorde det moralsk forsvarligt (eller ligefrem: nødvendigt) at ignorere mange af de problemer og nuancer, der måtte ligge langs vejen til Paradis.

Der forestår en dobbeltopgave. *Først* skal eliten og befolkningen forholde sig til de store, svære spørgsmål – hver mand for sig selv. Det bliver noget ret nyt: ikke alene bliver “ideologi” – i den udstrækning, den kan genopfindes – noget andet, end den var før 1989, men den verden, principperne skal søge at få styr på, er også forandret: med nye elementer, anderledes forbundne. Kun *derefter* kan den politiske samtale rekonstrueres – og ikke ud fra de smattede grøfter og uafstemte regnskaber, der skiller os nu, men ud fra de meningsforskelle, der vil være resultatet af de tanker, vi skal gøre os.

Det er vigtigt at fastholde, at der er to opgaver: vi skal finde os selv, før vi kan finde hinanden.

NOTER

- 1 Eller af en anden grund har en stærk personlig interesse i emnet.
- 2 Idet organisationer, virksomheder m.fl. afsætter ressourcer til at markedsføre deres synspunkter over for omverdenen.
- 3 Om end det naturligtvis kræver ressourcer – praktiske, økonomiske, faglige.
- 4 Uden at pladsen tillader mig at udbygge det, vil jeg personligt mene, at mulighed 4 – forskydningen af magten til forbrugeren eller markedet – er et så karakteristisk træk ved vores tid, at den undergraver ekspertgruppernes greb om udviklingen. Det svære spørgsmål lyder så: Er markedets primat et udtryk for *demokrati*?
- 5 Efter at Mogens Glistrup havde identificeret eliten som “gammelpartierne” – og primært som et resultat af hans succes.
- 6 Udtrykket refererer til den indflydelse som kan tilskrives medlemmerne af Juristernes og Økonomernes fagforbund (DJØF) og deres tankemåde.
- 7 Jeg bruger “spin” i en bred forstand – som en betegnelse for politikernes “offentlige argumentation” med et hint af “propaganda”. Oprindeligt har udtrykket betegnet pressemedarbejderes arbejde med – særligt i krisesituationer – at få medierne til at viderebringe (og i bedste fald: vinkle deres historier efter) den udlægning af begivenhederne, som stiller medarbejdernes arbejdsgiver i det bedst mulige lys. Når man bruger begrebet så bredt, som jeg gør her, formoder man, at ting, der karakteriserede spin i den oprindelige snævre forstand er blevet ophøjet til generelle regler i politik – primært: at mediebilledet tæller mere end de konkrete samfundsmæssige resultater – og at det korte sigt og den umiddelbare vælgermæssige gevinst vejer tungere end det lange perspektiv og befolkningens fundamentale interesser.
- 8 Mens substansdebatten falmer er der i medierne opstået et nyt emnefelt, der *handler* om politik som spin, taktik og strategi – om *magtspillet*, som man tidligere ville have sagt. Den diskussion *virker* indforstået – men den er i virkeligheden det omvendte: mediernes forsøg på at gøre Christiansborgpolitikken “relevant” ved at tildele politikerne simple roller, som vælgerne kan forstå, uden at nogen (ikke journalister, ikke vælgere – og i stigende grad: ikke politikere) behøver sætte sig ind i stoffet, kun i spillet. Problemet er ikke at dén tilgang – spinanalysen – ikke er spændende og relevant, men at den ikke er nogen erstatning for den *rigtige* debat – om

- faktiske politiske problemer, og hvilke løsninger de skal have. Dermed foregår der i virkeligheden en dobbelt-simplificering af den politiske debat: politikerne *selv* skruer op for propagandaen (“spin”), og iagttagelserne skruer op for *analysen af propagandaen*. Resultatet: en spinspiral.
- 9 En sådan udvikling er blevet indgående beskrevet af BTs chefredaktør, Erik Meier Carlsen: “Mødsætningen i vor tids stærkeste politiske drama – mellem velstandseliten og »taberne« – vokser stadig”, men, anfører han: “ved sidste folketingsvalg [i 2001] blev der her i landet lavet et væsentligt kompromis mellem dele af »netværkseliten« og Danmarks mange »tabere»” (25/7 2004). Et gennemgående tema i EMCs analyser er, at Danmark både politisk og socialt er et forbilligt land – fx konstaterede han efter valget sidste år at Danmark er “et af de bedst fungerende demokratier i verden” (13/2 2005). For en anden – udpræget kritisk – vurdering af 2005-valget, se stud.mag. Esben Schjørrings formidabelt indsigtfulde artikel i RÆSON: “Den national-globale lukkelov” (2. marts 2005).
 - 10 De mener, at deres prioriteter er udtryk for langsigtet, indsigtfuld varetagelse af fremtiden for både deres egne vælgere og for verden som helhed – og deres beslutninger er selvfølgelig demokratiske, i den udstrækning de selv er demokratisk valgt.
 - 11 Nogen folkesag har politikerne aldrig kunnet få ud af EU og FN. Eller af NATO, IMF, WTO, ASEAN eller NAFTA.
 - 12 I Europa har den reaktion mest påfaldende haft en national-borgerlig form – Den Nationale Front i Frankrig, Frihedspartiet i Østrig, i Dansk Folkeparti i Danmark (selvom reaktionen påvirker politikere på begge fløje) – og i Sydamerika primært venstreorienteret-populistisk. I USA ville man tale om “populisme” på både højre- og venstrefløj – om ekkoer i både isolationistisk og neokonservativ retning. Der er med andre ord tale om et ekstremt sammensat felt af reaktioner.
 - 13 Den hidtil mest definitive udpensling af den udenrigspolitiske beslutningsgang under Bush er *The New Yorker*-journalisten Seymour M. Hersh’s *Chain of Command* (London, Penguin: 2005).
 - 14 Bush, Cheney, Rumsfeld. Sidstnævntes løbende opgør med Pentagons bureaukrati diskuteres i Hersh (2005).
 - 15 For en tankevækkende diskussion af netop dette spørgsmål, se Francis Fukuyamas *America At The Crossroads: Democracy, Power and the Neoconservative Legacy* (New Haven and London: Yale University Press, 2006).

- 16 Den ideologiske/polariserende tendens udspringer af eller kan i hvert fald generelt forbindes til Bush-administrationens *War on Terror*, dvs. sikkerhedspolitik ført i et civilisatorisk perspektiv (og når venstrefløjen støver ideologien af er det da også som et *modtræk* hertil).
- 17 Se “Dansk politik om 10 år” (kronik af undertegnede i Politiken, 7/7 2006) og “Ud med nationen – ind med staten” (kronik af undertegnede i Berlingske Tidende, 11/4 2005).
- 18 Den centrale eksponent for denne tese er Søren Krarup.
- 19 Eller i USA’s/Terrorkrigens tilfælde: “frihed”.
- 20 Vi ved ikke præcis, hvilken flygtninge/indvandrerpolitik Danmark havde haft, hvis Udlændingeloven af 1983 var blevet sendt til folkeafstemning – men vi ved, at der hverken havde været *enighed* om dén dengang eller nu.
- 21 På kort formel: det er ikke debatten, der er problemet – men debatten, der skal være om ikke løsningen så: vores måde at håndtere problemet på.
- 22 Et lignende scenarie var EU-tilhængernes centrale argument i 90erne: Udviklingen *ville* finde sted – spørgsmålet var alene, om vi (“folket”, “Danmark”, “de socialt ansvarlige”) ønskede bare en begrænset adgang til den eller ej.
- 23 Hvis der er tale om “nysprog” er nysproget defineret som det sprog, der er muligt inden for de stadig snævrere hvirvler i *spinspiralen* (som i hvert fald på mellemlangt sigt er *tungt lastet med national-konservatisme*).

CLEMENT BEHRENDT KJERSGAARD F. 1975. ER STUDENT FRA UNITED WORLD COLLEGE OF HONG KONG (1992-94), BA I FILOSOFI, POLITIK OG ØKONOMI FRA UNIVERSITETET I OXFORD (1994-97) OG BA I STATSKUNDSKAB FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET (1998-2002), HVOR HAN OGSÅ HAR VÆRET INSTRUKTOR I POLITISK TEORI OG IDÉHISTORIE (2001-2). I 2002 GRUNDLAGDE HAN NYHEDSMAGASINET RÆSON (WWW.RÆSON.DK), DER DÆKKER DE STØRSTE SPØRGSMÅL I DANSK OG INTERNATIONAL POLITIK. FORUDEN SIT WEBMAGASIN HAR RÆSON PRODUCERET RADIO, AVISARTIKLER – OG BØGER: “USA | EUROPA – FJENDER I FÆLLESSKAB?” (2003) OG “BUSHS AMERIKA” (2005), BEGGE MED FORORD OG TILRETTELÆGGELSE AF CBK. FOR DR2 HAR HAN VÆRET STUDIEVÆRT PÅ BL.A. DET PRISVINDENDE “TAL MED GUD” (2004), PÅ “DEADLINE” (2004) OG PÅ “CLEMENT DIREKTE” (2005-6). I 2004 BLEV HAN DEN FØRSTE MODTAGER NOGENSINDE AF HAL KOCH-PRISEN.
WEBSITE: WWW.KJERSGAARD.COM.

I SPORT ER NYSPROG BLEVET FÆLLESEJE

STEEN ANKERDAL

Der er så meget kvinder ikke forstår, siger den mandlige speaker i en af tidens tv-reklamer. Og det har Danske Spil jo så inderlig ret i.

Skal man tro kvinden i reklamen, der er lidt mindre blonde-dum end før, men stadig ikke forstår ret meget, så ser hun forsvaret grave et mega-hul i banen og fylde det med cement, bare fordi tv-kommentatoren taler om et beton-forsvar, der har gravet sig ned foran eget straffesparksfelt. Hun kigger sikkert også efter ham med motorsaven, for kommentatoren har jo lige sagt, at gæsternes bedste angriber bliver savet af sin oppasser, hver gang han er ved at slippe fri.

Dengang Danske Spil hed Dansk Tipstjeneste turde man ikke kaste sig ud i den slags tacklinger mod den kvindelige halvdel af nationen. Dengang blandede man ironien med respekt, når man talte om sy pige-tippere.

Nu tænker man med spænding på, hvad spilleselskabets reklamebureau finder på, når de til sommer skal reklamere spillet på doping-karrusellen, i daglig tale kaldet Tour de France.

Hvad mon den dumme blondine kan få ud af, at rytterne sidder på hjul, når de ikke er oppe på den store klinge, eller er gået totalt kolde.

Hvis hun ikke er stået helt af, så skal det komme, når hun næste sommer har famlet rundt mellem stjerner og vandbærere, hæmatokrit-værdier, fifteen-love (15-0), Wimbledon, serve-esser,

British Open på St. Andrews, birdier og en enkelt eagle på 15. hull! For slet ikke at tale om U/23, EJM, A-VM, SAS Ligaen, JM, SM og DM, Masters, screeninger, back-overgange, hammerkast uden en rigtig hammer, depecher – og off side!

Jo, der er virkelig så meget kvinder ikke forstår.

For eksempel “hvorfør mænd går til fodbold – og helst uden kvinder”, som journalisten Lasse Ellegaard skrev først i 90’erne i Divisionsforeningens jubilæumsbog, som havde titlen: Den dyre langside.

For at begribe dobbeltheden i den titel, skulle kvinderne både kende begrebet “den billige langside”, Divisionsforeningen og magtstrukturerne mellem eliten og bredden i det meget virkelige begreb, der hedder “dansk fodbold”.

Her har 98 procent af landets kvinder med garanti meldt pas – og overladt banen til mændene. For det er bare ikke fair at isolere dem helt ude på fløjen ved at dribble rundt mellem ord og begreber, som bonden aldrig har hørt.

Vi kan godt dele håndboldpigerne, de olympiske vinterleges skøjteprinsesser, de akrobatiske og anorektiske gymnastik-småpiger med de alt for mørke rande under øjne tømt for liv og glæde med vore kvinder. Men når der er fodbold, skal de holde kæft og lade være med at spørge om forskellen på benskinner og togskinner. For rigtige mænd var livet for kort til kvindehåndbold – og kvindefodbold er overhovedet ikke noget “issue”.

Selvfølgelig findes de, kvinderne der kan deltage i en kvalificeret diskussion om Beckham. Og her taler vi ikke om hans skiftende frisurer og hans radmagre kone, men om han kan andet på en fodboldbane end slå de mest giftige dødbolde, der er set siden Didi fra Brasiliens VM-hold 1958 fik bolden til både at skrue – uden om muren – og brække – så den faldt ned i trekanten som en død fugl.

På dette tidspunkt er det kun mandlige fodboldnørder over 40, der fatter, hvad det er for et sprog, jeg taler, og hvad det bare lige handler om!

Basalt er det ikke sproget, der alene har ekskluderet de uvidende, ignoranterne og kvinderne, der bare aldrig har fattet det der med fodbold, men som stadig – 30-40 år efter ungdomsoprøret og ligestillingen – kan foreslå, at man jo kunne give hver mand en bold, for det er da synd – og spild af tid – at 22 voksne mænd løber og sveder i halvanden time og falder om i smerte bare for at få fat i den samme bold. Og hvorfor i øvrigt ikke bruge hænderne, når det nu er så svært at sparke fodbold.

Det er helt håbløst at få dem til at begribe, at vi *sparker* til bolden, men vi *spiller fodbold*.

Det kan vel være det samme, siger de.

Men det er jo lige præcis det, det ikke kan – og ikke er.

Det er efterhånden kun mandehadende kvinder, bøsser og intellektuelle uden muskler, der er helt indifferente over for sporten og sportens sprog. – og nægter at forstå det – for slet ikke at tale om at tale sportens sprog.

For de fleste andre har sporten og dermed sportens sprog – specielt fodboldens – bredt sig ud over kridtstregerne siden 80'erne, da det begyndte at gå ufattelig godt for Danmark – økonomisk og fodboldmæssigt.

Det var dengang social- og centrumdemokratiske kulturministre som Niels Matthiasen og Mimi Stilling Jakobsen gik lige så meget til landskamp som til teaterpremierer og ferniseringer for at følge Sepp og drengene give de andre en på klaphatten. Og det var dengang, hvor rigtige journalister, skribenter og kulturpinger på venstrefløj opdagede, at der var noget med det der fodbold, som de hellere måtte interessere sig for. Både hvis de ville have det sjovt og undgå at få det røde kort som høj-

røvede og verdensfjerne, når snakken til middagsselskaber faldt på landsholdet. Det bredte sig først i 90'erne til topmøder i EU, der måtte pausere, fordi en dansk udenrigsminister lige skulle hen til tv'et og se udfaldet af EM-finalen i bold – og få styr på, om det var ham selv eller hans tyske kollega, der havde vundet håneretten på resten af mødet.

Det var i øvrigt ved samme lejlighed i 1992, at koblingen mellem sprog og begreb i politik og i fodbold blev helt tydelig, da danskerne først sagde nej til Unionen ved en folkeafstemning og Danmark få dage senere slog Unionsforkæmperen Tyskland i finalen om europamesterskabet.

“If You can't join them, beat them,” sagde EU-tilhængerens Uffe Ellemann Jensen med en omformulering af den gamle sætning: “If You can't beat them, join them”.

Det var det ultimative eksempel på, at danskerne havde lagt det gamle dogme om, at sport og politik ikke skal blandes sammen, bag sig.

En nation med fem millioner mennesker, der både havde stamina til at modstå presset og bøje sig for unionen og samtidig havde styrke til at vinde EM-finalen over det nye Europas førende, 15 gange så store nation, det var bare noget almindelige mennesker kunne forstå.

I Orwellsk forstand kan sportens sprog dårligt kaldes nysprog, for det har faktisk bredt sig ud over sine egne grænser sammen med aktiviteten. *Det er helt klart*, som alle fodboldspillere siger, når noget ikke er spor klart.

Sportens topledere, der traditionelt er officerer og velstående forretningsfolk, har altid hævdet, at sporten var et klasseløst mini-samfund, og ikke et spejl af samfundet som helhed. Det er selvfølgelig rent vrøvl, fordi man skal være mere blind end en fodbolddommer for ikke at kunne se, at fodbold er en arbej-

dersport, mens golf er overklassens legeplads. Og man skal være totalt døv for ikke at kunne høre, at det sprog, der tales i den nordsjællandske golfklub, ikke er det samme som det, der snakkes ude på bane 24 på Valby Fælled, når der spilles serie 4-kampe lørdag eftermiddag.

Men der er blevet flere, der kan finde på at spille begge steder, fordi gruppen af danskere, der har tid og råd til at spille golf er blevet større, og fordi mænd fra alle indtægts- og aldersklasser spiller fodbold. Sproget er ingen hindring, det er lidt som at pendle mellem dansk og engelsk. Det bestemmes af omgivelserne og situationen. Sproget er ingen hindring.

Når man taler om nysprog i sporten, er det socialt set mere noget, der var, end noget, der er.

Siden, der blev slået hul ind til sports-rummet er ordene væltet ud som drenge på jagt efter en bold.

Samtidig med, at sporten som kulturelt fænomen og socialt bindemiddel bredte sig ud over de fortabtes rækker, slog sportens sprog hul i muren til verden udenom. Ikke mindst den politiske.

Efter gennembruddet på banen blev det bare helt almindeligt på Christiansborg at bruge udtryk som:

Man skal gå efter bolden, ikke efter manden.

Vi må tackle problemerne et efter et.

De spillede ikke fair – i forhandlingerne.

Han dribler totalt uden om kendsgerningerne.

Sagen er sparket til hjørne.

Spørgsmålet er, om det var en måde at sparke problemerne til side på.

Et fif til at få alvorlige temaer til at tage sig lidt mindre delikate ud, at afdramatisere politiske problemer, mens man finder ud af, om sagen kunne løses ved at skifte bolden – eller en spiller ud.

Nysproget kan jo også bruges til at sløre, hvor galt det i virkeligheden er fat.

Det lyder jo lidt smartere at sige, at en sag er sparket til hjørne, frem for det virkelige: sagen er syltet.

For i det politiske liv er det typisk at tage farve efter, hvad der er oppe i tiden – og låne ord fra de mest populære foreteelser. Det var fodbold i 80'erne, og derfor gik fodboldens sprog – og politikernes – til en vis grad op i en vis højere enhed. Selv kvinder, der lige siden rundbold-timerne i skolen havde vendt al fysisk konkurrenceaktivitet ryggen, og nu satsede på at udfordre mændene på alle planer i arbejds- og karriere-livet, blev fanget ind af en verden, der ikke længere var lukket. Som da Politiken-journalisten Malin Lindgren skrev om 86-holdet under overskriften:

Ømme Kys fra på midtbanen.

Ironien er, at sporten i almindelighed og fodbold i særdeleshed bevægede sig fra at være det folkelige teater i en ghetto befolket af mennesker uden studentereksamen og politisk bevidsthed, til at blive *comme il faut* for folk fra venstrefløjens, der både havde gået i skole mere end syv år, læst større bøger end “Den sidste mohikaner”, opfattede alt som politik – og i øvrigt havde et kritisk syn på den rå kapitalmagt og et meget større sprogligt arsenal end sporten var vant til.

De største kritikere berigede sportens sprog og lukkede døren op til fascination, spænding og nationale fællesoplevelser.

Det ændrede i løbet af få år sportens sprog, at skribenter som Jørgen Leth og Lasse Ellegaard, Per Høyer Hansen, Ole Lange, Knud Esmann og John Idorn kastede sig over fænomenet og berigede sportens sprog – ligesom man beriger uran og gør det farligt – i de reportager, der fik plads til at udfolde sig først i Information, Weekendavisen, Tipsbladet og Levende Billeder – og derefter de store dagblade.

Der blev sparket liv i klicheerne, når de ikke blev sparket helt ud af spalterne i et opgør med Gunnar Nu-tidens hæsblesende formidling af et univers, hvor himlen altid var blå oven og Dannebrog altid blafrede rød-hvidt over Idrætsparken.

Det var noget lidt andet, når Lasse Ellegaard indledte en reportage fra Amsterdam om Søren Lerby og den fest, han havde deltaget i sammen med gutterne i Ajax efter at have vundet mesterskabet med ordene:

“Da Søren Lerby vågnede næste morgen havde han en smag af død fugl i munden.....”

Så var scenen sat – ikke til en kioskbasket om fulde fodboldspillere, men til en reportage om livet som professionel fodboldspiller, hvor karrierens store sejre og mesterskaber fejres med at gøre det forbudte; At gå på natklub, slå et ordentlig hul i jorden, smide bilen på et gadehjørne, man næste dag har glemt, hvor ligger, når man med tømmermænd og smagen af død fugl i munden – lige som almindeligt dødelige.

Som cykelkommentator skabte Jørgen Leth sit eget mytiske og sproglige univers oven på det Tour de France, som han sammen med Jørn Mader gjorde til kult på TV2 op gennem 1990'erne. Stjerner og vandbærere, skurke og helte trampede ind i folks stuer, blev ophøjet til guder eller resignerede som de mennesker, de lidt forstyrrende viste sig at være. Det var ordlir' langt ud i det frivole, men kedeligt var det ikke.

Der blev sparket liv i klicheerne, sproget fik lov at sprudle som dengang Politikens velskrivende sportsredaktør Magnus Simonsen om en centerforward skrev, at han i scoringsøjeblikket var *kold som en brøndgravers røv*.

Man kan sige, at barrikaderne mellem sporten og det omgivende samfund forvitrede sammen med det nysprog, der mere ubevidst end bevidst blandt klakørerne havde tjent til, at spor-

ten kunne leve sit eget liv – og fungere som lynafleder for social opstand og politisk bevidstgørelse af unge, ubefæstede sjæle fra de nederste klassetrin på den sociale rangstige.

På sportsredaktionerne fik sprogrøgteriet den afsmittende virkning, at det “at skrive godt” blev opprioriteret, når der skulle ansættes nye medarbejdere.

Per Høyer Hansen blev et af de store forbilleder, fordi han både sprogligt og fodboldfagligt havde verdensklasse – som han kombinerede med sin enorme viden om de lande, spillet nu udfoldede sig i.

Nuvel, det var P.O. Enqvist, der kaldte Franz Beckenbauer marxistisk i sit spil, fordi han havde evnen til at se vejen ud af kaos, men det var Høyer, der i 1982 efter Kaiser Franz’ sidste kamp i Hamburg skrev:

På sin vis var de halvanden time en revy over, hvad han i 18 år har udfoldet af kunstykker på græsset: Hæltricket, driblingerne, dobbeltpasning, scoringen og først og sidst og hele tiden: En strøm af strålende pasninger, set på forhånd med hans specielle clairvoyance og spillet med hans usvigelige præcision over afstande op til et halvt hundrede meter med den fænomenale sparketeknik, der altid har været hans kendetærke – navnlig det nonchalant udseende ydersidespark, hvor bolden næsten tjattes af sted, som når andre tjønser bold i haven derhjemme. Spillets sværeste detaljer praktiseret med legende lethed, besnærende elegant og i fuldendt balance ...

Samtidig med at sportens egne journalister levede i et had-kærligheds forhold til sine sproglige revsere, blev de på godt og ondt af dem og den genre, de repræsenterede: New Journalism.

Den er det stik modsatte af det orwell’ske nysprog, fordi den

låner og stjæler fra alle genrer, først og fremmest fiktionens sproglige skatkammer.

Hvor sproget i en periode havde lukket sig om sportsjournalistikken og gjort den til en ghetto, der var ugleset blandt kollegaer og intellektuelle, men værdsat af læserne, blev *new journalism* det værktøj, der lukkede sporten op – og kobede den sammen med det samfund, man nok var en del af, og gerne ville have økonomisk støtte fra, men ikke ville styres af. Sporten hævdede sin autonomi længe før, der var tænkt på *de autonome*.

Omvendt sagde den svenske forfatter Per-Olof Enqvist, der var udsendt af Expressen blandt andet til de olympiske lege i München i 1972 og fodbold-VM i Mexico i 1986, at det var socialdemokratiets største fejl i nyere tid, at man aldrig havde taget sporten alvorligt. Da det endelig skete, var det for sent.

Siden kom TV og satte sig på hele butikken – i Danmark tidsfæstet til oktober 1988, da det kommercielle statselskab TV 2 gik i luften.

Det halverede i løbet af fire år oplaget på sportsaviserne BT og Ekstra Bladet, fordi tv i virkeligheden er en elektronisk version af en tabloid-avis: Store overskrifter og billeder, enstrengede tekster forfattet i få ord: Lad billederne tale, som man siger.

Det har ikke beriget sproget.

Og så alligevel: Jørgen Leth digtede til sine cykelløb og Flemming Toft råbte hutlitut med en timing, der aldrig er blevet glemt, da Danmark vandt EM i 1992. At Toft som kommentator – og skribent – har en helt unik evne til at udtrykke det barokke og det rammende i få sætninger, tænker seerne måske ikke så meget over, for det går jo så stærkt. Men det var et sprogligt og satirisk pletsjud, da han efter en fodboldlandskamp omkring årtusindskiftet mellem Saudi Arabien og Danmark i Riyadh, der kun havde haft mandlige tilskuere, sagde:

Nu går de 15.000 mænd hjem til deres 60.000 koner.

Men ellers har tv-kanalerne med deres stadig flere daglige sportsprogrammer og gratisaviserne med deres hurtige, kortfattede informations-journalistik mere end nogen værdi-aflad det sportens sprog, så det efter årstusind-skiftet nærmer sig det kønsløse.

Udgiverne har fanget sig selv i en fælde, hvor de på den ene side gerne vil have det unikke, både når det gælder formen – altså sproget – og indholdet, der for 80-90 procents vedkommende kommer fra det nationale nyhedsbureau Ritzau. Det er der ikke noget galt i, det er bare med i alle aviserne, fordi de fleste redaktionelle ressourcer er sat ind på at redigere stoffet – og lægge det på siderne, og de færreste på at skrive det. Men det efterlader indtrykket af et sprogligt armod. Af værdiløst nysprog, fordi det er det billigste – og fordi det ikke træder de betalende annoncører over tærerne.

Bedre er det ikke på tv og radio, hvor der produceres 8-10 nyhedsudsendelse dagligt på tv. De skal så streames til nettet, hvor nyheds-siderne i øvrigt opdateres fra morgen til midnat. Desuden skal der laves radio, sms-nyheder, og alskens anden elektronisk informationsformidling.

Det efterlader bare ingen tid til at værne om sproget og udvikle det. Det er bare ud over stepperne, som man siger.

I desperation over uniformiteten har gratis-avisen Urban overladt bagsiden til stand up-komikere, for dog at have noget, som de andre ikke har.

Fordi sport er blevet så stor en del af både hverdag og fest, som det vitterlig er, de sidste 25 år, kan man ikke postulere, at nysproget i moderne forstand udelukker nogen. Det er ikke kun specielle grupper, der forstår, hvad der tales os. Med mere end halvdelen af danskerne som aktive sportsforbrugere – i videste

forstand – forstår et flertal det sprog, der engang var et fagsprog med særlige termer, som kun de særligt indviede fattede.

Magtmisbruget er meget mere raffineret, fordi de, der sidder på pengekasen og er dem, der bestemmer i den industri, som professionel underholdnings-sport er blevet – bruger nysproget til at skabe illusionen om fællesskab og fælles mål.

“Vi taler jo samme sprog,” lyder det fra magthavere så forskellige i udtrykket som Flemming Østergaard fra FC København og Per Bjerregaard fra Brøndby, når de taler til klubbens tilhængere, der jo bare er superbrugere og –kunder i forretningen, som det gælder om at bon’e for flest mulige kroner så mange måneder om året, som der spilles i.

Da Per Bjerregaard for et par år siden sagde, at Brøndby var en idrætsforening, der spillede fodbold på topniveau, mens FC København var en forretning i underholdningsindustrien, var det bestemt ikke en venlig beskrivelse af situationen – og forskellene på de to største i dansk klubfodbold.

Det var uforkammet, sproglig finte, der skulle udstille FC K som en kold pengemaskine i modsætning til Brøndby, der dyrkede fællesskab og holdt fast i foreningstanken. Altså at man på Vestegnen havde andre – og bedre – værdier end at tjene penge til aktionærerne, nemlig de menneskelige.

Et par år før blev Flemming Østergaard rasende, når FC K blev karakteriseret som en pengemaskine og spillerne som en flok yuppier, der brugte mere tid på golfbanen end på træningsbanen.

Men igen – tiderne og ordene har ændret sig. Selskabet, der ejer og driver fodboldholdet FC København, hedder såmænd Parken Sport og Entertainment.

I det mere liberale end sociale Danmark år 2006 er underholdning og kapitalstyrke lige så anerkendte begreber i sportsproget som “io’ere” og kantspillere.

Selvom det sports-sproglige fællesskab er syntetisk, og selvom det givetvis er med til at opretholde en magtstruktur og fastholde, at “dem i toppen” har privilegier, som andre ikke har, så opfatter de kunder, som i nysproglig forstand tituleres fans eller tilhængere, og som fodbold- og underholdningsselskabet skovler penge ind på, ikke sig selv som undertrykte eller groft udnyttede af den lille elite i fodbold-hierarkiet, der kører Mercedes og går i Armani-habitter.

Der er ikke nogen, der har ondt i røven over, at FC København tjener penge. Tværtimod. Det er taberagtigt ikke at gøre det, hvad Flemming Østergaard nærmest har opnået guru-status ved at prædike. Ellers kunne det ikke være en hædersbetegnelse – godt nok med dobbelt bund – at blive kaldt Don Ø.

Det står jo enhver fan frit for at blive væk, når FC København spiller i Parken – og lade være med at købe den nyeste udgave af den hvide Kappa-trøje, som “klubben” uden blusel kræver 5-600 kroner for – selv i børnestørrelse.

Men hvem vil undvære trøjen, der i lige så grad som FC København-fan-gruppe-sproget binder tilhængerne sammen – og signalerer vinder. I et fællesskab, der også handler om at “hade dem fra Pestegnen” – alias Brøndby- og vice versa.

Det er i denne mere krigeriske og barske forstand, at en form for nysprog har udviklet sig inden for de marginal-grupper, der i en eller anden grad også har fundet et hjemsted i fodbold-sporten. Men det kommer ikke udefra og oppefra, og er ikke undertrykkende i den klassiske forstand, hverken socialt eller nysprogligt. For de har selv valgt – om det skal være Forza FC København, Forza Brøndby – eller bare Frem’ad.

STEEN ANKERDAL F. 1948. LÆRERUDDANNET MED IDRÆT OG HISTORIE SOM SPECIALE. JOURNALIST SIDEN 1970 VED KRISTELIGT DAGBLAD, RITZAUS BUREAU, BERLINGSKE TIDENDE, BILLEDE BLADET, DET FRI AKTUELT, TV2, SPORTSREDAKTØR PÅ EKSTRA BLADET OG BERLINGSKE TIDENDE, STUDIEVÆRT MORGEN-TV PÅ TV2, STUDIEVÆRT OG JOURNALIST TVDANMARK/KANAL 4 OG 5. FORMAND FOR DANSKE SPORTSJOURNALISTER SIDEN 2000, MEDLEM AF FINANSKOMITEEN OG FODBOLDKOMITEEN I DET INTERNATIONALE SPORTSJOURNALISTFORBUND AIPS. FORFATTER TIL FLERE BØGER OM FODBOLD OG SPORT, FX. "FODBOLD ER IKKE FOR DE STUMME" OG "PETER SCHMEICHEL – DEN BAGESTE".

ENGELSK – ET SPØRGSMÅL OM MAGT?

Om brugen af engelsk hos unge danskere

MARGRETHE HEIDEMANN ANDERSEN

Det danske sprog udsættes i disse år for en massiv påvirkning fra engelsk. Vi optager engelske låneord i stor stil, vi bruger engelske vendinger, og til tider slår vi endda helt over i engelsk, også selvom vi taler med andre danskere. Mange sprogforskere er enige om at den engelsksprogede påvirkning er en uundgåelig konsekvens af globaliseringen, og at det danske sprog ikke som sådan er truet af påvirkningen. Dansk har før været under kraftig indflydelse fra andre sprog, fx tysk, og selvom en stor del af vores ordforråd i dag har tyske rødder, taler vi jo stadigvæk dansk. Den egentlige trussel består efter manges mening i at engelsk vinder indpas på områder hvor dansk ellers har været enerådende, fx som undervisningssprog på landets universiteter. Det er det fænomen der kaldes “domænetab”, et fænomen som i yderste konsekvens kan føre til det danske sprogs undergang. Helt så galt kommer det formentlig ikke til at gå. Men det engelske sprogs dominans kan få nogle ret alvorlige konsekvenser for især en bestemt gruppe af befolkningen, nemlig dem der ikke kan engelsk – de engelsksvage.

DE ENGELSKSVAGE

De engelsksvage danskere udgør en relativt stor del af befolkningen. Ifølge en undersøgelse af professor Bent Preisler fra Roskilde Universitetscenter er hele 20 % af den danske befolkning så dårlige til engelsk at de ikke kan deltage i selv den mest banale hverdagskommunikation på engelsk, fx vise vej til den nærme-

ste bus eller læse og forstå en kort brugsanvisning på engelsk. Selvom størstedelen af de engelsksvage danskere er midaldrende eller ældre mennesker med ingen eller kun en kort uddannelse bag sig, er der også en del yngre eller unge danskere der ifølge Preislers undersøgelse må betegnes engelsksvage. Der er typisk tale om unge der på en eller anden måde ikke passer ind i skolesystemet, fx fordi de er skoletrætte. De engelsksvage vil altså ikke forsvinde i takt med at de ældre generationer forsvinder, og det er et problem i forhold til hvor meget information der i dag formidles på engelsk (eller i hvert fald med en god del engelske ord), information som de engelsksvage vil være ude af stand til at forstå.

I Preislers undersøgelse indgår der ikke nogen informanter under 18 år, og vi har dermed ikke nogen undersøgelser der viser hvor mange af de helt unge danskere der er engelsksvage. Emnet bliver dog berørt i ph.d.-afhandlingen "Engelsk i dansk: Sprogholdninger i Danmark. Helt vildt sjovt eller wannabeagtigt og ejendomsrågerkækt?". I afhandlingen har jeg vha. spørgeskemaer undersøgt hvordan 240 unge storkøbenhavnere forholder sig til brugen af engelsk i dansk, og jeg har kigget på hvor tæt kontakt de unge har til det engelske sprog i hverdagen. De unges dagligdag er ikke overraskende i høj grad præget af engelsk. De hører engelsksproget musik, de surfer på engelsksprogede sider på nettet, de ser engelsksproget tv uden undertekster, og de skriver breve til engelsksprogede venner. På den baggrund kan det ikke undre at de unge generelt angiver at de er gode til engelsk, og man kunne let få det indtryk at engelsk ikke volder unge mennesker nogen kvaler.

Det er dog kun på overfladen at det ser sådan ud. Går man lidt i dybden med informanternes besvarelser, er der tegn på at specielt en gruppe informanter har problemer med såvel det danske

som det engelske sprog. Det er de informanter (i alt 8 %) der har mellemøstlig baggrund. Disse informanter har som resten af deres klassekammerater besvaret spørgeskemaerne, men besvarelsenerne er typisk ret mangelfulde og præget af et dårligt dansk. En tyrkisk pige skriver fx at moren “læser til uddannelse”, og en anden skriver at faren “går til kursus han skal kører bu[s]”, og at moren ikke har “nogen job”. De relativt korte sætninger som disse informanter har skrevet, peger på at de ikke er ret gode til dansk, og det er da også kendetegnende for dem at de ikke har besvaret de åbne spørgsmål der også optræder i spørgeskemaerne. Unge der er så dårlige til at skrive dansk, har formentlig også store problemer med i hvert fald at skrive engelsk. De skal altså ikke blot kæmpe med det danske sprog – de skal også kæmpe med det engelske.

Bent Preisler skriver om de engelsksvage unge at nogle af dem kan være indvandrerbørn der kommer fra kulturelle enklaver hvor påvirkningen fra den engelsksprogede verden er minimal. Det betyder at de modsat andre børn ikke har haft nogen kontakt med engelsk når de starter i skolen. Det er ikke usandsynligt, skriver Preisler, at nogle af disse børn efterfølgende vil have vanskeligt ved at indhente gennemsnittet af de danske børn i forhold til engelsk sprogfærdighed. Sådanne børn vil ikke blot halte bagefter de øvrige børn i forhold til faglige færdigheder, de kan også risikere at blive holdt uden for det sociale netværk som de øvrige børn skaber gennem deres sprog. Min undersøgelse viser således at unge bruger engelsk som en identitetsmarkør. De påtager sig forskellige roller og identiteter som konkret kommer til udtryk ved at de skifter sprog fra dansk til engelsk. En gymnasiepige har således skrevet i spørgeskemaundersøgelsen at hun indimellem udgiver sig for at være englænder “fordi man på en

måde kan spille en rolle, altså man er jo ikke englænder, men når man taler lever man sig ind i rollen som én. Derfor er det rart en gang imellem at være en anden person”. For de unge er brugen af engelsk forbundet med leg og med leg med identitet. Legene finder kun sted sammen med andre unge, og de er dermed forbundet med det at være ung og med at tilhøre gruppen af unge. Ved at bruge engelske lån når de taler sammen, eller ved helt at slå over i engelsk, kan de unge skabe et fællesskab omkring deres sprog, et fællesskab som udgør en vigtig del af de unges sociale netværk. Det er klart at for de unge der ikke uden videre kan skifte mellem dansk og engelsk, og som ikke kan tale engelsk med forskellige accenter (hvilket også er en del af de unges sproglige leg), er det ikke nemt at komme ind i gruppen. Derved kan engelsk blive et magtmiddel de unge imellem.

Som nævnt er de unge i undersøgelsen generelt gode til engelsk, og de har da heller ingen problemer med fx at forstå reklamer der er spækket med engelske låneord. Samtidig er de dog også meget bevidste om at der findes danskere der ikke er gode til engelsk, fx ældre mennesker og indvandrere, og de giver udtryk for at man skal henvende sig til disse mennesker i et sprog som de kan forstå. Som en gymnasiepige skriver: “Mange danskere (mest ældre) har aldrig lært engelsk og har derfor en kæmpe ulempe når de støder på engelske ord”. De unge lever med andre ord ikke i en glasklokke hvor de tror at alle mennesker er gode til engelsk. Men det er bemærkelsesværdigt at ingen af dem nævner at der også blandt deres jævnaldrende kan være nogle der ikke forstår engelsk. Det hænger formentlig sammen med at talesproget hos de unge generelt indeholder mange engelske lån, og at man godt kan bruge engelske ord og vendinger i sit sprog – som alle andre unge – selvom man er engelsksvag. En anden årsag

kunne være at det er tabubelagt at indrømme at man er dårlig til engelsk fordi engelsk er prestigesprog for de unge.

Rundt om i de danske klasseværelser sidder der efter alt at dømme unge mennesker der ikke er gode til engelsk. Med den viden vi har om det engelske sprogs prestige i såvel samfundet som hos unge mennesker, må det give anledning til problemer. Jeg vil derfor afslutningsvis pege på at det kunne være interessant at få undersøgt hvor mange engelsksvage unge der er, hvordan de takler deres hverdag, og i hvor høj grad de pga. deres manglende engelskkundskaber føler sig magtesløse i hverdagen.

LITTERATUR

Bent Preisler: Danskerne og det engelske sprog. Roskilde Universitetsforlag, 1999.

Margrethe Heidemann Andersen: Engelsk i dansk. Sprogholdninger i Danmark. Helt vildt sjovt eller wannabeagtigt og ejendomsæglerkækt? Dansk Sprognævns skrifter 33, 2004.

MARGRETHE HEIDEMANN ANDERSEN F. 1971. CAND.MAG.

I DANSK OG ENGELSK FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET 1998.

TILDELT PH.D.-GRADEN I 2003 FOR AFHANDLINGEN "ENGELSK I DANSK. SPROGHOLDNINGER I DANMARK. HELT VILDT SJOVT ELLER WANNABEAGTIGT OG EJENDOMSMÆGLERKÆKT?" PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET. ANSAT SOM FORSKER I DANSK SPROGNÆVN FRA 2004.

'ÆNGLIS' SOM NYSPROG

Valget står mellem dannelse på dansk og engelsk sovs

CHRISTIAN N. EVERSBUCH

'I absolutely agree on that, only I have a great but(t)', sagde den danske politiker i Bruxelles. Og så var der sportsjournalisten, der påstod, at 'in Denmark we are used to play with balls'. Hvorfor vil danskere dog så gerne tale engelsk, når de ikke kan? Én, der *kunne* tale engelsk, Victor Borge, ærgrede sig, når han var på ferie her: 'Jeg taler desværre ikke så godt dansk mere, men det er der jo heller ikke mange andre, der gør'. Hvorfor ikke mon? Pga. vores ofte ugengældte kærlighed til engelsk. En af hovedpersonerne bag Det radikale Venstres forslag om at indføre engelsk som officielt andetsprog i Danmark har bedyret, at dette skam ikke ville skade danskernes eget sprog. Selv talte hun dog i Politiken om unge, der ikke har en chance for at 'rejse pengene' til betalingsuddannelser. Englændere 'raise money'; danskere 'skaffer' dem.

Sådanne umulige oversættelser er blevet sværere at afsløre, fordi samfundet sovses ind i engelsk-dansk miskmask. Det minder om scenen i "Rosens Navn", hvor den gale munk Salvatore plaprer løs om synd, bod og bedring på hhv. latin, italiensk og, i filmudgaven, engelsk. Forvirret spørger da novicen Adso sin mester, Vilhelm af Baskerville: 'Hvilket sprog talte den mand?' Myndigt falder mesterens svar med Sean Connerys klangfulde stemme: 'All languages – and none'. Tilsvarende herhjemme: begge sprog, og intet. Det var således både dårligt dansk og engelsk, da en studerende oversatte 'social man' til 'den sociale mand'. En skønhedsfejl? 'Social man' betyder snarere 'det fæl-

lesskabsorienterede menneske', så misforståelsen stikker dybt. Flere udtryk lyder altså ens, men er det ikke. Omvendt med egennavne: de lyder forskellige, men er ens. F.eks. sløredes al sammenhæng, da Weekendavisen nævnte 'Sankt James' i en artikel om korstogene. Får man ikke at vide, at englændernes Saint James er identisk med Sankt Jakob, forstår man ikke, at denne helgens betydning – han var en af Jesu disciple – rækker langt ud over det engelske sprogområde. Ja, at det er én og samme, der har lagt navn til Sankt Jakobs Plads i København og Santiago di Compostella i Spanien.

Oversættelsesproblemer afspejler således forståelsesproblemer, og hertil kommer den almindelige forvirring affødt af disse dobbeltformer. Når ét dansk medie f.eks. taler om israelske luftangreb 'i byen Tyre i det sydlige Libanon', mens et andet samme dag – korrekt – skriver om 'luftangreb i Tyrus', tænker mange jo: 'Der var altså *to* luftangreb!'

Ligeberettigelsen mellem engelske og danske stednavne er dog kun tilsyneladende: dansk taber terræn. For 100 år siden sagde man f.eks. Ny Syd-Wales i stedet for New South Wales og Ny York for New York. I dag drømmer vi ikke om at udtale Montreal på dansk – og om ti år kører DSB vel ikke til Helsingør, men til Elsinore.

'Ja ja, men vi lever i en globaliseret verden og må være åbne for alt det internationale', hører jeg allerede erhvervsfolk og radikale folketingsmedlemmer indvende. Det er dog en selvmodsigelse, for 'alt det internationale' kan ikke rummes i ét sprog. Se bare hvordan tidens ensidige fokus på engelsk har afviklet vores orientering mod tysk og fransk kultur. I København er således både den franske boghandel og Goethe-instituttets bibliotek lukket, og når TDC tilbyder pakker med kabel-tv, er det Discovery, CNN og BBC, der lokkes med. Man skal helt op i de dyreste, smalleste

pakker, hvis man vil se franske og tyske kanaler. Gamle franske låneord erstattes da også konsekvent af engelske; før 'præsenterede' man sine venner, nu 'introducerer' man dem. Før havde man en 'kompagnon', nu har man en 'partner', før kørte man i 'cabriolet', nu kører man i 'convertible'. 'Reservationer' er blevet til 'bookinger', 'pommes frites' til 'fries', og hvor man tidligere 'engagerede sig' i noget, foretrækker mange i dag at 'committe sig'. Ja, under sommerens VM i fodbold udtalte en kommentator af semifinalen tilmed den franske landsholdsspiller Henris navn [angri] som om han var englænder [hænni]! Danskerne har amerikansk voks i ørerne og engelsk syge på tungen. Vores horisont snævrer sig ind.

Når samfulde 800 af de 1000 nye ord, der har vundet optagelse i seneste udgave af Nudansk Ordbog, således er engelske, fatter jeg ikke, hvordan flere sprogfolk kan blive ved med at tale om 'vitaminer' til det danske sprog. Der er snarere tale om 'doping', affødt af manglende tiltro til egne evner. Og som det sker ved andre former for misbrug, går der noget af identiteten tabt under det fremmede stofs herredømme. For ligesom der findes erotiske nuancer, der former sig bedst på fransk, således er der vid, der kun kan ytres på dansk. Det er sigende, at tyske oversættelser af Søren Kierkegaard har flere huller dér hvor filosofen ironiserer på dannet københavnsk. Af samme grund siger et fransk mundheld, at man er så mange mennesker, som man kan sprog. Og derfor havde Saddam Hussein heller aldrig kunnet opføre sine blomstrede propagandanumre på jysk.

Noget af det taltalende ved dansk identitet er således det uhøjtidelige og selvironiske. Men hvor godt går det med dét, når Kurt til receptionen siger: 'dav, jeg er *Vice President* i et skofirma'? Eller når københavnske fitness-kæder annoncerer ganske

almindelige træningstimer som 'BodyAttack' eller 'BodyCombat'? Amerikanernes tilbøjelighed til at puste sig op lever i deres sprog. På amerikanske hjemmesider har selv husmoderforeninger højtidelige 'mission statements', hvor de under udsivning af enorme kvanta varm luft foregiver at arbejde med allehånde 'sets of values'. Danske firmaer kan ikke kopiere dette uden selv at blive oppustede, og dermed udanske af det. Anderledes udtrykt: Rasmus Berg kalder sig atter Erasmus Montanus – fordi det lyder af mere (læs.: ikke forstås af alle). Tilsvarende bryder Ib fra Herning sig lidet om, at bedstemor kalder ham 'sælger', for han er jo 'sales coordinator'.

Da identiteten således opstår i (ny)sproget, må det stå klart, at den anglo-amerikanske sprogimperialisme også bærer en stor del af ansvaret for ensretningen af unges værdier. Som medium for en alt koloniserende overfladekultur sætter det engelske sprog sig – gennem film, internet, rap og reklamer – langt dybere spor end mange *laissez faire*-debattører evner at forestille sig. Når Fischer fra 'Rejseholdet', i Mads Mikkelsens upassionerede hverdagstone, meddeler sin søn over mobilen: 'Far elsker dig', så er det fordi amerikanske film har vænnet manuskriptforfatterne på Danmarks Radio til, at noget for en dansker så eksklusivt som en kærlighedserklæring kan slynges ud som et 'hej hej'. Og når danske purke klæder sig ud som 'seriemordere' til 'Halloween', er det fordi de ser verden gennem amerikanske tv-filtre. Så skal vi bevidst oversætte engelske begreber og tynde ud i de hollywoodske møgserier, eller skal danske børn vokse op som discount-amerikanere? Beslutningen er vores egen, men ikke meget længere.

Hvad er det dog, man vil opnå med denne frivillige sælgen ud af alt hjemligt? Dansk er jo det eneste sprog i verden, vi er bedst til. 'Den, der agter fremmed sprog højere end sit eget, bærer sig

ligeså dårligt ad som den, der for at se klarere, om middagen, når solen skinner, lukker sine vinduesskodder, og tænder lys for at se'. At manden bag disse ord fra 1657, Rasmus Bartholin, var videnskabsmand, er intet tilfælde. Som sin 300 år yngre kollega ved Københavns Universitet, Paul Diderichsen, vidste han nemlig, at: 'Vejen til beherskelse af et kundskabsområde går gennem den stadige sproglige formning deraf.' Desto finere sprogbeher-skelse, desto finere forståelse. Negativt udtrykt: man kan hverken løse en andengradsligning eller komponere et korværk uden at have fået fremgangsmåden forklaret, vha. tungen – så kan det være rigtigt, at danske unge under uddannelse skal være afhængige af en importeret tunge for at kunne tænke? Vi vil alligevel aldrig kunne reflektere ligeså nuanceret i engelsk sprog som en englænder, og derfor gør vi klogt i at lytte til manden, der rådede en finsk minister: 'Når du skal tale til FN's generalforsamling, så brug tolk. Så kan du nemlig sige, hvad du vil, og ikke bare, hvad du kan!'

Kan danske forskere mon sige nøjagtigt, hvad de vil? En rapport fra Dansk sprognævn konkluderede allerede for fem år siden, at inden for naturvidenskaberne er aktiviteten på moders-målet 'så lille, at det danske videnskabssprog stagnerer og dør ud'. Og det til trods for, at en af fysikkens største forskere nogensinde, H.C. Ørsted fra Rudkøbing, opfordrede fagfællerne til at 'tænke på dansk', hvorved vi 'sikkert (ville) finde danske udtryk for vore virkelige tanker'. At Ørsted var en international autoritet, hindrede ham hverken i at vie tid til folkeoplysningen eller arbejde i det danske sprog; ja, det var med dét som redskab, han opdagede både aluminium og elektromagnetisme. Så burde fysikere og kemikere ikke også i vor tid kunne tænke på dansk? Bare indimellem? For her er jo ingenlunde tale om et sprogligt enten eller, men et både og. 'Når man i ånden har rejst udenlands',

skrev Ørsted, 'må man vende tilbage og rask leve sig ind på ny i modersmålet. Man skal meddele landsmænd, hvad man har lært af de fremmede, hvad man har tænkt i deres ånd og sprog, og måske hos sig selv udtalt i fremmed mål; men man må først til gavns overføre det i modersmålet'.

Dét var, hvad Ørsted gjorde, da han i 1814 dannede ordet 'brint' for 'hydrogen' og 'ilt' for 'oxygen'. Også ord som 'vægtfyldte' og 'varmefyldte' skyldes Ørsted, der dermed hævdede sig højt over provinsielt snobberi for alt fremmedklingende: 'Jo nærmere man kan bringe videnskabens sprog til at udtrykke tingene ligesom med ét slag både for tanke og indbildningskraft, desto mere gør vi det til et led i den almindelige dannelse og til folkets ejendom'. Anti-nysprog!

Hvis vore dages IT-folk læste Ørsted, ville de således forstå, hvorfor navnlig ældre melder sig ud af computerverdenen. Der går jo intet lys op for deres 'indbildningskraft', når de hører ord som 'server', eller 'screen saver'. Var disse derimod oversatte, ville den mindre engelskkyndige danne sig de indre billeder, der kunne rykke genstanden nærmere hans erfaringsverden. Når et ord som 'desktop' f.eks. erstattes med 'skrivebord', og 'mouse pad' bliver til 'musemåtte', synes de jo pludselig mere tilforladelige.

Det er i høj grad med til at fordumme det store fællesskab, at alt, hvad der opstår af ny viden, påhæftes engelske etiketter. Halvdelen af de artikler, der publiceres på Københavns Universitet i dag, er på engelsk. Hertil kommer de tusinder af ansatte i f.eks. SAS og Novo, der – grundet ledelsens valg af koncernsprog – tager en engelsk virkelighed med sig hjem fra arbejde hver aften. De ord, den lever i, tænder ikke noget lys for børnenes indre øje, og således svækker vi dagligt sprogets kraft som pædagogisk og socialt sammenbindende medium. En ven af mig spurgte under en middag sin sidemand, der var mikrobiolog: 'Hvad skriver du

speciale om?'. Svaret lød: 'Umuligt at forklare. Måske vil det dog gå på engelsk.' Kan det undre, at naturvidenskaberne har svært ved at tiltrække studerende?

Også de menneskelige relationer lider under denne udvikling. Som det engelske sprog fyger ind over alle danske gærder, spirer nemlig frøene til nye kuld af holbergske vigtigmagere, der i stedet for at dele rundhåndet ud af deres viden i hjemlig tunge skaber et kunstigt isolationslag mellem sig selv og deres mindre oplyste landsmænd. Lærdommens lukkede verden fra latinens dage genopstår i angelsaksiske gevandter.

Skal sproget atter samle i stedet for at splitte, må Folketinget som et minimum vedtage Dansk Folkepartis forslag til en ny lov om beskyttelse af dansk – uden smålig skelen til ideologiske linjer i øvrigt. Og til de sprogfolk, der farer fornærmet til tasterne om lidt, vil jeg med det samme sige: jovist har sproget altid udviklet sig, men ikke *kun* som vilde blomster. Humanisten F.C. Eilschovs 'Kunst-Ordbog' anlagde således en sirlig 1700-talshave af hjemlige blomsterbede, der rakte ind i egne af danskernes tanker, som hidtil havde været forbeholdt latinsk og tysk flora. 'Academia' blev f.eks. til 'højskole' og 'affectus' til 'sindsbevægelse'. 'Hvor reaktionært!', råbte universitetets filosoffer. 'Hvor grinagtigt!', klukkede menigmand i 1700-årenes københavnske kaffehuse. Ja, for tænk at skulle fejre 'fødselsdag' i stedet for 'Geburtsdag'! Men hvem studser i dag over eilschovske gloser som: 'enkelthed', 'selvstændighed', 'personlighed' eller 'sandsynlighed'? Det tog da heller ikke mere end et år at vænne sig til 'hjemmeside' for 'website'.

Lad os få nye 'Kunst-Ordbøger' og lad os kravle op af den engelske sovs; ellers vil der på længere sigt slet ikke være noget 'os'. Fællesskabet bor i sproget.

CHRISTIAN NICHOLAS EVERSUSCH F. 1971. CAND.MAG. I RETORIK,
FREELANCESKRIBENT, UNDERVISER I KURSUSVIRKSOMHEDEN RHETOR
OG ER TILKNYTTET DET NYE VIDENSFORUM FOR SPROGRØGT WWW.
MODERSMAALET.DK.